De Bredasche heldinne

Franciscus Lievens Kersteman

Editie R.M. Dekker, G.J. Johannes en L.C. van de Pol

bron
Franciscus Lievens Kersteman, *De Bredasche heldinne* (ed. R.M. Dekker, G.J. Johannes en L.C. van de Pol). Verloren, Hilversum 1988

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/kers001rmde01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

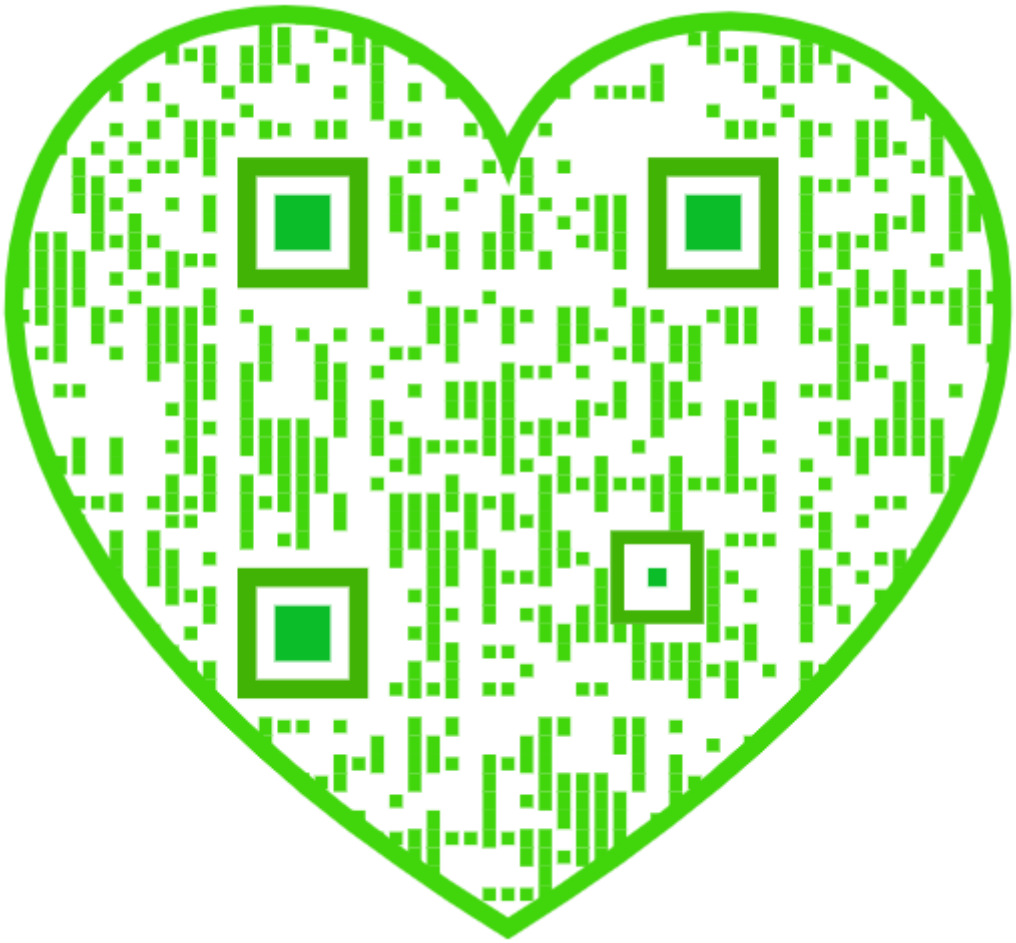

Inleiding

In 1751 vond te Breda een merkwaardige gebeurtenis plaats: een van de soldaten die er in garnizoen lagen, een soldaat die al jarenlang in dienst was en bovendien getrouwd, bleek een vrouw te zijn. Deze ontdekking deed veel stof opwaaien. Er verschenen berichten in de pers,[1] er werd een lied op haar gemaakt, en er werd een boek gepubliceerd, waarin zij haar levensverhaal vertelde. De levensloop van deze vrouw, Maria van Antwerpen geheten, is verder goed gedocumenteerd in archiefstukken. Het belangrijkste daarvan is een rechterlijk verhoor uit 1769, nadat ze voor de tweede keer in mannenkleren, en voor de tweede keer met een vrouw getrouwd, in Gouda was gearresteerd. In haar verhoor voor de Goudse rechtbank vertelde ze veel over haar verleden.

Het leven van deze vrouw-in-mannenkleren heeft dus een uitgebreide en gevarieerde schriftelijke neerslag gekregen. Drie teksten zijn in deze uitgave opgenomen: het boek waarin zij haar levensloop tot 1751 verhaalt, getiteld *De Bredasche Heldinne*, het verhoor uit 1769, en een overgeleverd lied.

1. De Bredasche Heldinne

De Bredasche Heldinne, verschenen in 1751, is uit verschillende oogpunten interessant. Het is een van de eerste werken van de jurist-literator Franciscus Lievens Kersteman, en als zodanig is het een Nederlands voorbeeld van populair proza met het travestie- en picareske motief. Tevens is het een historisch egodocument, een belangrijke bron van kennis over het leven van de hoofdpersoon, Maria van Antwerpen. Haar leven was bijzonder, maar niet uniek: er waren veel meer vrouwen die in de 17e en 18e eeuw besloten als man door het leven te gaan. *De Bredasche Heldinne* leert ons veel over deze travestie-traditie.

De Bredasche Heldinne wordt aan de lezer gepresenteerd als de autobiografie van Maria van Antwerpen, zoals genoteerd door ‘F.L.K.’ (F.L. Kersteman). De auteur schrijft in het voorbericht dat hij Maria's belevenissen

1 *Nederlandsch Gedenkboek of Europische Mercurius* 72 (1751), pp. 70-71.

Wij danken dr. Florence Koorn voor haar hulp bij het onderzoek, en dr. A.N. Paasman en dr. A. Hanou voor commentaar op een eerdere versie.

uit haar eigen mond heeft vernomen, en dat hij alles heeft neergeschreven ‘naar de letter der waarheyd’ en ‘in sooverre haar eyge verhaal belangd’. Bovendien schrijft hij dat hij zijn best heeft gedaan om datgene wat Maria hem vertelde te controleren, wat ‘de gewenschte uytwerkingen’ had. Tenslotte verzekert hij de lezers nogmaals dat de tekst ‘in alles woordelyk [is] overeenkomende met het geene sy my de eer heeft gedaan mondeling te verhalen’.[2]

Deze zo nadrukkelijk geuite beweringen hoeven we niet op het eerste gezicht te geloven. Achttiende-eeuwse auteurs presenteerden hun fictionele romans graag als werkelijkheid, en kozen vaak de vorm van een autobiografie. Maar in dit geval is het zeker dat Maria van Antwerpen een historische persoon is, en ook is het, zoals we zullen zien, aannemelijk dat Kersteman haar persoonlijk gesproken heeft. Bovendien biedt het verhoor in Gouda, 18 jaar na het verschijnen van *De Bredasche Heldinne*, uniek vergelijkingsmateriaal. Dit verhoor is zeer uitvoerig, en de rechters toonden ook interesse voor de periode tot 1751. Om Maria's verhalen te controleren, liet de schout zelfs elders gegevens inwinnen over haar. Zo is er een brief van de schout van Amsterdam, die op verzoek van zijn Goudse confrater inlichtingen heeft ingewonnen bij de buren van Maria.[3]

Daarnaast is vergelijking mogelijk met een geheel andersoortige tekst, een nieuwslied dat over het geval werd gemaakt. Tot in de negentiende eeuw was het gebruikelijk dat een sensationele gebeurtenis in een lied verwerkt werd, dat op straat door zangers werd vertolkt. Dit nieuwslied staat het verst van de werkelijkheid af, vooral omdat we het slechts kennen in een versie van ongeveer een eeuw later.

Geen van de drie hier opgenomen bronnen kan ons echter ‘de’ waarheid geven. Elk biedt slechts een versie van de werkelijkheid; de rechters, de schrijver Kersteman, de liedzangers, het publiek, en niet te vergeten Maria van Antwerpen zelf - ze hebben allen hun eigen eisen, verlangens en verwachtingen ten aanzien van het vertelde levensverhaal. In *De Bredasche Heldinne* heeft Maria van Antwerpen zich misschien willen rechtvaardigen, maar mogelijk ook wilde ze bij het publiek bekend raken als een dappere, geestige of schrandere vrouw. Kersteman wilde ongetwijfeld een leesbaar en goed verkopend boek schrijven, maar misschien was hij ook oprecht begaan met het lot van Maria en wilde hij haar zaak in een zo gunstig mogelijk daglicht stellen. De verhoren zijn tot stand gekomen in de samenspraak - of het gevecht - tussen een verdachte, die de neiging zal hebben zich te rechtvaardigen, en de rechters, die misschien behoefte hebben aan

2 Pp.25-26.

3 GA Amsterdam RA 20, pp. 13-15, brief dd. 14 februari 1769.

een juridisch goed hanteerbare ‘zaak’. Deze beide teksten hebben echter wel gemeen dat Maria er zélf in aan het woord komt. Al vinden we er mogelijk niet de werkelijkheid in terug, we krijgen in elk geval inzicht in de wijze waarop Maria over zichzelf sprak en zichzelf presenteerde. Voor het nieuwslied geldt dit niet; dat is meer een reactie van buitenaf, en niet toevallig vinden we hier de duidelijkste sporen van mythevorming.

2. Maria van Antwerpen

Maria van Antwerpen werd op 17 januari 1719 te Breda katholiek gedoopt als het zevende kind, de tweede dochter van Jan van Antwerpen en Johanna de Swart.[4] Na Maria werden er nog twee kinderen geboren. Haar vader was een niet onbemiddeld burger. Zijn beroep was brandewijnstoker, en getuige notariële acten bezat hij huizen en grond. Op het eind van zijn leven ging het met Jan van Antwerpen echter financieel bergafwaarts. Hij stierf als ‘kraankind’, dat wil zeggen arbeider in de haven.[5] Zijn vrouw en hij werden echter wel met enige kosten en ceremonieel begraven.

Deze gegevens, verkregen uit archiefonderzoek, komen in grote trekken overeen met de informatie in *De Bredasche Heldinne*. Verschillen zijn er wel. In het boek staat dat haar ouders dertien kinderen kregen, maar in de archieven staat de doop van slechts negen geregistreerd.[6] Mogelijk zijn er kinderen buiten Breda gedoopt of telde Maria ook doodgeboren kinderen mee. Misschien ook vond zij of Kersteman het getal dertien zo aantrekkelijk als ongeluksgetal, dat de waarheid geweld is aangedaan. Hetzelfde geldt voor het verhaal dat ze, als ze geen meisje was geweest, de gelukbrengende zevende zoon zou zijn geweest.[7] Opvallend is, dat in *De Bredasche Heldinne* Maria ten onrechte in het jaar 1730 geboren heet te zijn. Voor de Goudse rechtbank gaf Maria haar juiste geboortejaar op, maar ze vertelde haar levensverhaal zodanig, dat het verder overeenkwam met de feiten en chronologie in *De Bredasche Heldinne*. Hiermee stuiten we op een eerste

4 GA Breda DTB 15, p. 195 aant. dd. 17 januari 1719.

5 Johannes van Antwerpen: geboren voor 1667, wellicht te Princenhage, huwde 20 april met Johanna de Swart, geboren 1682 te Breda (GA Breda DTB 8, f.66; archief Kerkeraad der Hervormde Gemeente 1671, p. 87); hij wordt in 1705 vermeld als brandewijnstoker (GA Breda NA 425, nr. 31) en in 1718 als kraankind (GA Breda NA 464, nr. 13).

6 p. 27; GA Breda DTB Doopboek R.K. kerk Nieuwstraat p. 83, 101, 116, 130, 148, 169, 195, 215 en 227; Elisabeth (20 januari 1705), Franciscus (20 december 1706), Simon (2 december 1708), Simon Petrus (16 juli 1710), Jason Henricus (15 augustus 1712), Bernardus (16 februari 1715), Maria (17 januari 1719), Petrus (24 oktober 1721), Petrus (5 april 1723). Andere R.K. en Gereformeerde kerken te Breda leverden geen resultaat op.

7 p. 27.

mystificatie in haar leven. Maria heeft bij het dienstnemen als soldaat haar leeftijd lager opgegeven om haar baardeloosheid te verklaren; bij haar tweede periode van militaire dienst deed ze hetzelfde. Dit verklaart echter niet de zorgvuldigheid waarmee in *De Bredasche Heldinne* de details van haar verhaal worden aangepast aan het geboortejaar 1730. Nog verbazingwekkender is het te zien hoe ze in het verhoor van 1769 deze jaren omzeilt, waardoor ze elf jaar van haar leven wegmoffelt.[8]

Maria werd in 1727, toen ze acht jaar oud was, uitbesteed bij een tante. In haar verhoor uit 1769 spreekt ze veel negatiever over deze tante dan in *De Bredasche Heldinne*. Haar vader en moeder stierven kort na elkaar, in 1731 en 1732.[9] In het boek en in haar verhoor noemt ze een aantal werkgevers te Breda, onder wie een burgemeester, bij wie ze als meid gewerkt heeft.[10] Te samen omvatten deze dienstjes een tijd van zes jaar, maar Maria geeft niet aan in welke jaren deze vallen en of ze een aaneengesloten periode vormden. Probeert ze wellicht een huwelijk te verbergen? Op 3 februari 1743 trad in het dorpje Beesd in Gelderland ene Maria van Antwerpen in het huwelijk.[11] Ze gaf op in Wamel geboren te zijn, maar in de archieven van Wamel werd geen spoor van een familie Van Antwerpen (een weinig voorkomende familienaam) aangetroffen. Ook de man, Ot Walsteijn, is te Beesd een onbekende. Het is dus niet ondenkbaar dat Maria, weggelopen uit Breda, een kortstondig huwelijk heeft aangegaan, dit mogelijk in onmin met haar familie, wat de reden zou kunnen zijn geweest om een andere geboorteplaats op te geven. Dat laatste was in een tijd zonder burgerlijke stand heel eenvoudig. Hoewel niets met zekerheid is te zeggen, zou dit veel verklaren, want een beschuldiging van bigamie zou op zijn minst een strafverzwarende factor zijn geweest.

In *De Bredasche Heldinne* wordt verteld hoe ze in 1746 met het gezin van haar toenmalige werkgever, een luitenant in het Staatse leger, naar Wageningen trok. Toen ze in december van dat jaar, door het zeer slechte weer, van een familiebezoek in Breda langer wegbleef dan was afgesproken, vond ze een ander in haar plaats. Door nood gedreven - dienstboden werden immers pas weer per 1 mei aangenomen en 's winters was er verder ook weinig werk - nam ze het besluit mannenkleren aan te trekken en dienst te nemen als soldaat. Vermomd als kleermaker - met naalden op haar mouw gespeld als teken van dat beroep - vertrok ze uit Wageningen,

8 met name p. 98.
9 GA Breda Archief Kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente 870, f.55v. 16 februari 1731 (Johanna de Swart), Id. 5 juni 1732 (Jan van Antwerpen).
10 Zie haar mededelingen op pp. 28-29 en 98.
11 RA Gelderland DTB 223.14 nr. 50, trouwakte dd. 3 februari 1743. Met dank aan drs. Pieter van Wissing.

op weg naar de garnizoensplaats Grave. Het kostte haar weinig moeite om als soldaat in dienst genomen te worden; hoe dat gebeurde, vertelt ze op vermakelijke wijze in *De Bredasche Heldinne*.

Vanafdat moment was ze 'Jan van Ant', geboren in Arnhem, 16 jaar oud. De in de *De Bredasche Heldinne* genoemde gegevens van troepenbewegingen, bevelhebbers, en militaire gebeurtenissen, worden in andere bronnen bevestigd.[12] Sinds 1747 was de Republiek in oorlog met Frankrijk, wat het grote aantal troepenverplaatsingen verklaart, evenals de in *De Bredasche Heldinne* beschreven agressieve werving van rekruten. Op 21 augustus 1748 trouwde Maria te Coevorden met Johanna Cramers, een sergeantsdochter.[13] Haar echtgenote wist niets van Maria's ware sekse, tot aan het moment van ontmaskering. Dit gebeurde in 1751, toen haar legeronderdeel werd verplaatst naar Breda, en ze herkend werd door een lid van een gezin waar ze dienstmeid was geweest. Met deze ontdekking eindigt *De Bredasche Heldinne*, maar Kersteman voegt er een 'naa-berigt van den autheur' aan toe, waarin hij het vonnis van de krijgsraad opneemt en beschrijft hoe Maria de stad werd uitgezet. Het vonnis van de krijgsraad te Breda is niet in origineel bewaard gebleven, maar de formulering en de latere samenvatting ervan in het verhoor uit 1769 maken het waarschijnlijk dat Kersteman inderdaad een juiste weergave geeft.

Maria's verdere levensloop tot 1769 valt te reconstrueren uit het verhoor door de Goudse rechtbank. Na haar verbanning ging ze in Gouda wonen, waar een van haar broers woonde.[14] Ze kwam aan de kost met naaiwerk, raakte er bevriend met het nichtje van haar hospita, genaamd Jansje van Oyen. Met dit nichtje ging ze in Rotterdam wonen, waar zij leefden van naaiwerk. Na drie en een halfjaar bracht Maria haar vriendin echter terug naar haar tante, omdat ze, zoals ze zei, haar niet langer kon onderhouden.[15]

Maria bleefzelfook in Gouda, en daar leerde ze in 1761 Cornelia Swartsenberg kennen. Volgens Maria's verhaal voor de rechtbank haalde deze Cornelia, die ongehuwd zwanger was, haar er toe over weer als man te gaan leven en Cornelia officieel te trouwen. Dat gebeurde op 9 augustus 1762 in Zwolle, waarbij Maria de naam 'Machiel van Handtwerpen' aannam.[16] Met het oog op de komende gezinsuitbreiding nam 'Machiel' dienst

12 Zie bijv. pp. 46-48.

13 RA Drenthe, DTB 11, p. 84. aant. dd. 21 augustus 1748.

14 GA Gouda Stadsarchief, Admissieboeken dd. 1 september 1733: Francis van Antwerpen van Breda; Id. dd. 10 april 1734: Francis van Antwerpen met echtgenote. Hij overlijdt in 1759 (Klappers Gaardersarchieven).

15 p. 92.

16 RA Overijssel, DTB 732, p. 533; Er woonde wellicht een familielid in deze plaats, de naam Van Antwerpen komt er in dit jaar in de archieven voor.

als soldaat, maar na enkele maanden verliet ze het leger weer vanwege een conflict over haar diensttermijn.[17] Het kind dat de aanleiding tot dit alles was geweest, werd echter dood geboren.

Cornelia had ook na haar huwelijk relaties met mannen, en in het verhoor in 1769 werd de vraag gesteld of ze niet een prostituée was.[18] Hoe dit ook zij, Cornelia werd nog twee maal zwanger. Daarom nam Maria ten derde male dienst, nu in het garnizoen van Amsterdam. Ook deze keer werd haar diensttijd voortijdig beëindigd, want ze werd ontslagen wegens voortdurend ruzie maken.[19] Cornelia bracht een zoontje ter wereld, dat op 15 november 1764 als 'Willibrordus van Handtwerpen' gedoopt werd in de rooms-katholieke kerk De Posthoorn in Amsterdam. Peter en meter waren een broer van Maria en diens vrouw, die dus blijkbaar ingewijd waren in Maria's travestie.[20] Willibrordus werd slechts zes weken oud.

Sinds haar laatste ontslag als soldaat kwam 'Machiel', die met Cornelia in een slop in de Jordaan woonde, aan de kost met het genezen van 'kwaad zeer', waarmee leproosheid en daarop lijkende ziekten werden aangeduid. Dat laatste houdt mogelijk verband met haar overtuiging eigenlijk een zevende zoon te zijn geweest, aan wie in het volksgeloof geneeskrachtige gaven werden toegeschreven. Ook verkocht ze oranjelint, wat getuigt van Oranje-gezindheid, waarvan in *De Bredasche Heldinne* ook al sporen waren te vinden.[21]

In 1769 kwam er ook aan deze travestie-periode een einde. Maria en Cornelia waren naar Gouda gereisd om oude kennissen op te zoeken. In een herberg werd 'Machiel' echter herkend door iemand die haar nog als Maria had gekend. Er ontstond een scheldpartij, waaraan uiteindelijk de schout te pas kwam. Dit liep uit op een veroordeling door de schepenbank, en weer was het vonnis verbanning.

Cornelia had kans gezien aan arrestatie te ontkomen, ging weer in Gouda wonen en vertrok later naar Turnhout.[22] Maria werd Gouda uitgezet en daar verliezen we haar uit het oog. We weten dat ze uiteindelijk weer in Breda terecht kwam, waar ze in 1781 overleed. De begrafenis geschiedde 'pro-deo'.[23]

17 p. 87.
18 p. 97.
19 GA Amsterdam RA 20, pp. 13-15, brief dd. 14 februari 1769.
20 GA Amsterdam, DTB doopboek R.K. kerk De Posthoorn, aant. dd. 15 november 1764.
21 p. 98; E. en M.A. Radford, *Encyclopaedia of superstitions* (London. z.j.), pp. 216-217.
22 GA Gouda, Klapper op de akten van indemniteit dd. 20 september 1779.
23 GA Breda DTB begraafboek Kleine Kerk aant. dd. 16 januari 1781.

3. Maria van Antwerpen en de travestie-traditie

Maria van Antwerpen was niet de enige vrouw die in de 17e en 18e eeuw de stap nam verder als man door het leven te gaan. Een uitgebreid onderzoek heeft in Nederland meer dan honderd soortgelijke gevallen tussen 1550 en 1839 aan het licht gebracht, en dat is vermoedelijk slechts het topje van de ijsberg.[24] Zulke gevallen van vrouwelijke travestie kwamen regelmatig aan het licht, al waren er hausses in tijden van oorlog. Over de achtergronden van deze vrouwen, hun motieven en de reacties van tijdgenoten op hun wisseling van sekse is vrij veel bekend. Het waren doorgaans jonge, ongetrouwde vrouwen, uit de lagere klassen. Dikwijls waren ze in zekere mate ontworteld; velen waren immigrantes, waaronder opmerkelijk veel Duitse vrouwen die naar de Republiek waren getrokken in de hoop hier beter aan de kost te kunnen komen. Vaak waren het wezen of halfwezen, of waren ze na ruzie of slechte behandeling van huis weggelopen. De omstandigheden waarin Maria van Antwerpen verkeerde, passen in dit patroon.

De meeste van dergelijke als man verklede vrouwen werden matroos of soldaat, een voor de hand liggende keuze voor ongeschoolde, rondzwervende 'jonge mannen'. Armoede en een uitzichtloze situatie moeten vaak de aanzet zijn geweest tot het besluit verder als man door het leven te gaan. Dit verklaart niet waarom deze vrouwen de oplossing van sekse-verandering kozen. Immers, de geslachtsidentiteit is sterk bepalend en diep geworteld in de menselijke samenleving. Andere motieven hebben dan ook een belangrijke rol gespeeld: de mogelijkheid om op zoek te gaan of zich te voegen bij man, minnaar ofvader worden nogal eens genoemd, en, in tijden van oorlog, ook vaderlandsliefde.

Een motief van andere orde is de mogelijkheid die een mannelijke identiteit bood om seksuele relaties met vrouwen aan te knopen. In deze tijd waren dergelijke relaties niet alleen wettelijk verboden en stond er een zeer zware straf op; sterker nog, ze waren zelfs vrijwel ondenkbaar. Vrouwen die verliefd werden op andere vrouwen, hebben daarom vaak zichzelf in een man 'veranderd', daarmee voor zichzelf en voor de buitenwereld hun liefde een normale vorm gevend. Een aantal van de ons bekende vrouwen in travestie moeten beschouwd worden als lesbiennes avant-la-lettre. In

24 Rudolf Dekker en Lotte van de Pol, *Daar was laatst een meisje loos. Nederlandse vrouwen als matrozen en soldaten, een historisch onderzoek* (Baarn, 1981); Id., *The tradition of female transvestism in early modern Europe*, London, 1988). Over Maria van Antwerpen in het bijzonder: Id., 'Maria van Antwerpen' (1719-1781), een transseksuele vrouw uit de achttiende eeuw?', in: *Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw*, 17 (1985), pp. 103-119. zie ook: J. Geselschap, 'Maria van Antwerpen' in: *Ons Leger* 55 (1971), pp. 9-11.

sommige gevallen was er mogelijk sprake van transseksualiteit, dat wil zeggen de vaste overtuiging tot het andere geslacht te behoren. Het lijkt erop dat dit het geval is geweest bij Maria van Antwerpen; haar uitspraak in het verhoor van 1769 dat ze 'in de natuur een manspersoon, maar uiterlijk een vrouwspersoon' was, is het duidelijkste, maar zeker niet het enige bewijs ervoor; telkens benadrukte Maria dat ze niet was 'als een ander vrouwspersoon' en dat ze voorbeschikt was een man te zijn.

Wat ook de persoonlijke motieven waren van vrouwen die zich als man kleedden, doorslaggevend hierbij was dat ze wisten dat andere vrouwen hun bij deze wisseling van sekse waren voorgegaan. Er bestond in de 17e en 18e eeuw onder vrouwen een travestie-traditie, waarbij het veranderen van sekse een oplossing kon vormen voor hun problemen. Maria refereert dan ook aan voorbeelden die haar tot haar stap hebben gebracht.[25] Het is mogelijk dat ze daarnaast nog twee gevallen kende uit de mondelinge overlevering binnen de garnizoensstad Breda, waar twee van de befaamdste vrouwelijke matrozen en soldaten een deel van hun leven zouden hebben doorgebracht, namelijk Elisabeth Sommuruell en de Engelse ex-pirate Mary Read. De eerste had als soldaat onder stadhouder Willem III gediend en zou daarna in Breda van een militair pensioen hebben geleefd, de tweede zou in het begin van de 18e eeuw, na een leven als matroos, een herberg in de stad hebben gedreven.[26]

4. Franciscus Lievens Kersteman

De schrijver van *De Bredasche Heldinne* is op de titelpagina vermeld als F.L.K. Achter deze initialen verschool zich Franciscus Lievens Kersteman. De identificatie wordt vergemakkelijkt doordat Kersteman in een later boek reclame maakte voor zijn eersteling. Zo schreefhij in 1757: 'Men leze zeker werkje getyteld de Bredasche Heldinne, of het leven van Maria van Antwerpen, dat wy in den Jaare 1751 op hooge last beschreven, en genoegzaam woordelyk uit haar eige verhalen opstelde.'[27] Ook in zijn latere

25 p. 30.

26 Dekker en Van de Pol, *Daar was laatst*, p. 64, 113, 124; Id., *Tradition*; De belevenissen van Mary Read verschenen eerst in het Engels en werden in het Nederlands vertaald: *Historie der Engelsche zeerovers...waar bijgevoegd is het leeven van Mary Read en Anne Bonney, twee zeeroovende vrouwen* (Amsterdam, 1725); Het leven van Elisabeth Sommuruell is beschreven door F.L. Kersteman in *Zeldzaame levensgevallen van J.C. Wyerman* (2e dr., Den Haag, 1763), 'Aanhangsel'; over haar onder meer: G.J. Rehm, 'Jacob Campo Wyerman en zijn familie', *De Nederlandse Leeuw* 75 (1958), pp. 353-365; *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* no. 26 (april 1980), pp. 269-272; 27 (mei 1980), pp. 276-278; 40 (juni 1981), pp. 414-415.

27 (F.L. Kersteman), *Gedenkwaardige levens-beschrijving van den waereldberoemden Johan Christophorus Ludeman* (Nijmegen enz., 1757?), pp. 9-10.

autobiografie spreekt Kersteman over *De Bredasche Heldinne*: '...hierop gebeurde het, bij gelegenheid dat zeker vrouwspersoon als grenadier onder het regiment van Feltman diende, en met een sergeantsdochter getrouwt was, dat ik vervolgends de Bredasche Heldin, of het leven van Maria van Antwerpen beschreef, hetwelk wegens de zeldzaamheid, eene onbedenkelijke aftrek had, en mij een fraaie stuiver gelds in den zak bragt'.[28]

Zijn autobiografie, die dateert uit 1792, is de voornaamste bron over het leven van Kersteman.[29] Hij was in 1728 geboren in Den Haag. Toen hij veertien jaar oud was, ging hij in de leer op een advocatenkantoor. Twee jaar later reisde hij naar Frankrijk, waar hij te Parijs in plaats van te studeren zijn geld erdoor jaagde. Later studeerde hij rechten in Leiden, eveneens zonder deze studie af te maken. In 1747 nam hij dienst in het Staatse leger. Naar eigen zeggen werd Kersteman wegens zijn heldhaftig gedrag tijdens het beleg van Bergen op Zoom bevorderd tot vaandrig. De bevordering staat ook vermeld in de *Nederlandsche Jaerboeken*, een maandelijks nieuws-overzicht.[30]

Aan zijn militaire carrière kwam echter een ontijdig einde toen Kersteman werd gearresteerd wegens een poging een Haagse juwelier op te lichten.[31] Het was dan ook als arrestant, dat Kersteman met zijn regiment in Breda arriveerde.[32] Aldaar kreeg hij gedurende twee weken een bijzondere mede-gevangene: Maria van Antwerpen. Gezien de praktijk van het toenmalige gevangeniswezen is het waarschijnlijk dat de twee alle kans hebben gehad elkaar te spreken. Communicatie tussen gevangenen onderling en met de buitenwereld was toen zeer eenvoudig. In diezelfde periode waren bijvoorbeeld de Amsterdamse gevangenissen toeristische attracties van de

28 F.L. Kersteman, *Het leven van F.L. Kersteman* (2 dln., Amsterdam, 1792), I, p. 102.

29 Zie voor gegevens over Kersteman: A.H. Huussen, 'Het leven van F.L. Kersteman (1792) - Een autobiografie?', in: *Feit en fictie in misdaadliteratuur (ca. 1650 - ca. 1850)* (Amsterdam, 1985), pp.57-59; W. van Iterson, 'Franciscus Lievens Kersteman en zijn gedwongen verblijven te Rotterdam', *Rottterdams Jaarboekje* 1951, pp. 219-256. Verdere literatuur: D.J.H. ter Horst, *Franciscus Lievens Kersteman. Het leven van een 18e-eeuwschen avonturier* (Amsterdam, 1937); P.J. Buijnsters, 'Een auto-bibliografie van Franciscus Lievens Kersteman', *Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw* nr. 43 (juni 1979), pp. 11-14; André Hanou, 'Gegevens over F.L. Kersteman (1728 - ca. 1793)', *Spektator. Tijdschrift voor Neerlandistiek* 2 (1973/4), pp. 574-576. Over zijn broer Pieter Kersteman: P.J. Buijnsters, 'Petrus Lievens Kersteman, een achttiende-eeuwse romanschrijver', in: H. Heestermans red., *Opstellen door vrienden en vakgenoten aangeboden aan C.H.A. Kruyskamp*. ('s-Gravenhage, 1977), pp. 29-41.

30 *Nederlandsche Jaerboeken* 1747 II, p. 900.

31 Algemeen Rijksarchief, Hof van Holland 306, rekest dd. 20 september 1752.

32 Vgl. B.H. Ringoir, *Vredesgarnizoenen van 1715 tot 1795 en 1815 tot 1940* (Den Haag, 1980), p. 31, vgl. p. 19.

eerste orde. In *De Bredasche Heldinne* vertelt Maria hoe de nieuwsgierigen samendrongen voor haar cel, en dat ze met veel bezoekers kon spreken.[33]

Zijn gevangenschap is een detail dat Kersteman in zijn autobiografie verzwijgt en dat hij ook in *De Bredasche Heldinne* wijselijk onvermeld laat. In plaats daarvan schrijft hij dat hij het boek op verzoek van 'voorname luiden' en zelfs 'op hooge last' heeft geschreven.[34] Nu is het waar dat Kersteman aanvankelijk goede relaties had met hoge officieren. Hij had namelijk reeds een plan tot hervorming van de militaire rechtspraak gepubliceerd, 'op verzoek van twee voorname generaalspersoonen'.[35] In zijn nawoord prijst hij de auditeur-militair Waelwijk, in het boek met initiaal aangeduid, om zijn verstandige beleid in de zaak van Maria van Antwerpen.[36] Deze vriendelijke woorden waren mogelijk ingegeven door het feit dat hij zelf ook nog voor de rechtbank moest verschijnen.

In zijn latere leven zou Kersteman te Harderwijk promoveren in de rechten en nog verschillende boeken op juridisch gebied publiceren. Daarnaast schreef hij biografieën, anekdotenbundels en romans. Het thema travestie van vrouwen komt in zijn latere oeuvre herhaaldelijk voor - net als in dat van zijn literaire broer Pieter. Kerstemans boeken werden verkoopsuccessen, maar hij werd noch een geacht jurist, noch een geacht schrijver. Bilderdijk, toen hem in 1811 door een uitgever Kerstemans succesvolle werken ten voorbeeld werden gesteld, riep verontwaardigd uit: 'Wie nu gevoelt zich en wil met Kersteman in één blad genoemd worden?'.[37]

5. De drukkers en uitgevers: Ottho en Pieter van Thol

De Bredasche Heldinne verscheen in Den Haag bij de gebroeders Ottho en Pieter van Thol. Bij hen was al een eerder geschrift van Kersteman verschenen: *Project gepresenteerd aan de Prince Erfstadhouder*. Dit is vermoedelijk een van de door hem in zijn autobiografie genoemde plannen tot reorganisatie van het leger en de militaire rechtspraak.[38]

33 p. 75. Vgl. noot 27.
34 p. 25.
35 Kersteman, *Het leven van* -, p. 101.
36 p. 80. Waelwijk was o.a. auteur van: *Nadere consideratiën over de militaire jurisdictie* (Breda, 1783). Met dank aan mr. Aart Koenhein voor deze suggestie.
37 *Briefwisseling van Mr. W. Bilderdijk met de Hoogleeraren en Mrs. M. en H.W. Tydeman*, ed. H.W. Tydeman (Sneek, 1866), I, p. 302, brief van 27 september 1811.
38 E.F. Kossmann, *De boekhandel te 's-Gravenhage tot het eind van de 18e eeuw* ('s-Gravenhage, 1937), pp. 395-404. Een advertentie voor het boek verscheen in de *'s-Gravenhaagsche Courant* no. 92 (2 augustus 1751). Met dank aan dr. A. Hanou.

Hun bedrijfgafverder allerlei soorten boeken uit, variërend van prekenbundels en medische verhandelingen tot romans en satires. Zo publiceerden ze ook werk van Jacob Campo Weyerman, een auteur die dicht bij Kersteman stond en over wie hij later een biografie zou schrijven.

6. Literair-historische achtergrond

De Bredasche Heldinne is in essentie de schriftelijke neerslag van een mondeling verhaalde autobiografie. Maar het is duidelijk dat het verhaal op verschillende plaatsen is verfraaid. Het werk onttrekt zich niet aan de 18e-eeuwse literaire conventies; de belangrijkste daarvan willen we hier noemen.

Allereerst wordt in het boek het model van de picareske roman gevolgd. De picareske roman was populair sinds de 17e eeuw. Het vaste patroon van zo'n roman is als volgt: de hoofdpersoon, een onbemiddelde man of vrouw, slaat zich dankzij slimheid, soms ook bedrog, door het leven, hetgeen in achtereenvolgende episodes verhaald wordt. Het leven van Maria van Antwerpen leende zich er goed toe op picareske wijze verhaald te worden. Maar het is beslist niet ondenkbaar dat Kersteman aan het boek wat amusante episodes uit eigen koker heeft toegevoegd. Dat idee dringt zich bijvoorbeeld op bij de wat kunstmatig aandoende invoeging van de ontmoeting van Maria met het hoertje Catootje.[39] We kunnen deze passage overigens ook zien als verontschuldiging voor Maria: zo zou het haar ook vergaan zijn, als ze niet soldaat was geworden.

Toegespitst op de verhaalinhoud kan *De Bredasche Heldinne* tevens als travestieverhaal beschouwd worden.[40] In Nederland had de travestieroman al voor het midden van de 18e eeuw een groot lezerspubliek verworven. Het gaat om biografieën van vrouwen die voor korte of lange tijd als man door het leven gaan en allerlei avonturen beleven. Soms zijn deze boeken gebaseerd op bestaande gevallen, soms ook niet ofmaar ten dele. Een aantal van deze boeken is in het Nederlands geschreven, andere werden vertaald uit het Frans of Engels. Buismans bibliografie van populair proza telt onder de tussen 1720 en 1798 in Nederland uitgegeven boeken niet minder dan 25 afzonderlijke werken met dit thema.[41] Het populairste was waarschijn-

39 pp..59-61.

40 J. Stouten, *Verlichting in de letteren* (Leiden, 1984), pp. 28-31; *Wonderlicke avontuer van twee goelieven*, E.K. Grootes e.a. ed., (Muiderberg, 1984), p. 32. Vgl. Estelle C. Jelinek, 'Disguised autobiographies: women masquerading as men', *Women's Studies International Forum* 10 (1987), pp. 53-62.

41 Wiel Kusters, *Heldin in broek* (Maastricht, 1982), inleiding bij: *Het wonderlijk leven, en de dappere oorlogs-daden van de kloekmoedige land- en zee-heldin* (Maastricht, 1982), p. 7. Vgl. J.C.M. Gieles, A.P.J. Plak en L.R. Pol, *Bibliografie van het nederlandstalig fictioneel narratief proza 1670-1700* (Nieuwkoop, 1988), no. 336.

lijk wel het meermalen herdrukte *Het wonderlyk leeven en de dappere oorlogsdaaden van de kloekmoedige land- en zeeheldin*, waarvan de oudst bekende editie dateert uit 1694.

In veel travestieromans waarin het fictionele element overweegt, staat een liefdesgeschiedenis centraal. De gebruikelijke afloop is dat de vrouw, na haar belevenissen in mannenkleren, weer als vrouw gaat leven en met een man trouwt. Aan dit scenario voldoet noch het leven van Maria van Antwerpen, noch *De Bredasche Heldinne*. Maar een ander terugkerend cliché in dergelijke travestieromans, namelijk dat de verklede vrouw aantrekkelijk is voor andere vrouwen, en komische liefdesavontuurtjes beleeft, komt er wel degelijk in voor.

Een andere literaire traditie waarbij *De Bredasche Heldinne* aansluit is die van de criminele biografie, boeken waarin de levens van beruch te misdadigers werden verhaald, vaak geschreven naar aanleiding van hun terechtstelling. Ook dit was in de 18e eeuw een populair genre.[42] In de criminele biografie is het fictionele element meestal klein, al werden sterke verhalen niet geschuwd: ook dit genre werd immers voor de verkoop geschreven. In dit verband is er echter nog een aspect dat aandacht verdient. *De Bredasche Heldinne* heeft ook het karakter van een apologie. Maria vertelde haar levensverhaal in de dagen dat ze wachtte op haar proces, en het is waarschijnlijk dat ze een zware strafvoor haar vergrijpen vreesde. Het boek besluit dan ook met een appèl aan prins Willem IV.[43]

De hier genoemde literaire aspecten doen geen afbreuk aan het autobiografische karakter. Veel autobiografieën zijn ap ologieën en veel 18e-eeuwse autobiografen namen de picareske roman tot voorbeeld om hun levensverhaal vorm te geven - Rousseau is een van hen. Zelfs de ontstaansgeschiedenis is typerend voor het autobiografische genre; van oudsher blijkt de gevangenis de plaats bij uitstek waar egodocumenten ontstaan, hetzij zelf geschreven, hetzij verhaald aan en opgetekend door medegevangenen, biechtvaders enz. Het klassieke voorbeeld hiervan zijn de reisverhalen van Marco Polo; ze werden door een medegevangene opgetekend toen hij op latere leeftijd in hechtenis was geraakt.[44]

42 P.J. Buijnsters, *Levens van beruchte personen. Over de criminele biografie in Nederland gedurende de 18e eeuw* (Utrecht, 1980).

43 Zie p. 76.

44 Rudolf Dekker, ‘Ego-documenten: een literatuuroverzicht’, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 101 (1988), pp. 161-190.

7. Het nieuwslied

In de 17e, 18e en eerste helft 19e eeuw gaven actuele gebeurtenissen dikwijls aanleiding tot het ontstaan van een lied. Belangrijke of schokkende gebeurtenissen werden beschreven in een vaak vele coupletten tellend lied, dat door straatzangers in den lande werd uitgevoerd. Deze liederen werden gedrukt, en door de zangers na hun optredens op markten en kermissen verkocht onder de toehoorders.[45] Enkele drukkerijen, met name te vinden in de Amsterdamse Jordaan, specialiseerden zich in dergelijke uitgaven. Deze traditie hield langer stand in de Zuidelijke dan in de Noordelijke Nederlanden.

Een van de weinige bewaard gebleven collecties is die van de Antwerpse drukker Joseph Thys, die werkzaam was van circa 1825 tot 1854. Bij hem verscheen 'Een vermaekelyk Liedeken van een manhaftig Vrouwpersoon, die de staeten van Holland vyf jaer en zes maenden gediend heeft, als Grenadier binne Breda'.[46] Veel nieuwsliederen bleven circuleren, lang nadat ze hun actualiteit hadden verloren. Dat moet hier het geval zijn geweest. We weten dat Thys deze tekst heeft overgenomen uit het fonds van een eerdere drukker, De Corte. Het lied bevat als tijdsaanduiding 'in de Franse tijd', maar moet in 1751 ontstaan zijn, want het kan slechts op Maria van Antwerpen slaan. Geen ander van de ons bekende gevallen van vrouwen die soldaat werden, komt in aanmerking. Dat in Antwerpen een lied werd gezongen over een gebeurtenis in Breda hoeft ons overigens niet te verbazen. De grens was geen culturele barrière en de verbindingen met Vlaanderen waren vanuit Breda beter dan die met Holland.

Travestie van vrouwen was als thema voor liedjes niet minder gewild dan als onderwerp van romans. We telden er tussen circa 1600 en circa 1850 meer dan dertig, waarvan verschillende te traceren waren tot historische gevallen.[47] In het lied wordt uitgebreid gefantaseerd over de seksuele problemen die het huwelijk van Maria en Johanna met zich mee bracht. Ook wordt veel nadruk op de rol van de vorst gelegd, die haar gratie zou hebben verleend. Dit past in een vast patroon bij dergelijke travestiegevallen: de

45 Fred Martin, 'De liedjeszanger als massamedium. Straatzangers in de achttiende en negentiende eeuw', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97 (1984), pp. 422-447.

46 'Een vermaekelijk Liedeken van een manhaftig Vrouwpersoon, die de staeten van Holland vijfjaar en zes maanden gediend heeft als grenadier binnen Breda', in: F.A. Hoefer, *Nederlandsche vrouwen in dienst van Mars*, (Rotterdam, 1888), p. 50 en H. Stalpaert, 'Repertorium van volksliederen op vliegende bladen', in: *Volkskunde* 62 (1961), pp. 49-92 en 121-156, no. 212.

47 Rudolf Dekker en Lotte C. van de Pol, 'Wat hoort men niet al vreemde dingen...', *Spiegel Historiael* 17 (1982), pp. 486-494. Vgl. Dick Wortel, *Zyt ghy ook een meyt? Dertien liedjes over meisjes loos* (Rotterdam, 1987).

legendarische Bredase voorgangster van Maria, Elisabeth Sommuruell, zou bijvoorbeeld ook een pensioen van een prins van Oranje hebben ontvangen. We weten niet ofhet ‘pardon’, waar het lied over verhaalt, werkelijk verleend is. Maria zelfbeweerde in haar Goudse verhoor dat dit inderdaad het geval was geweest, maar de Goudse schepenen geloofden het niet. Mogelijk is het echter wel, en in dat geval zou het lied zelfs nog de functie van historische bron vervullen.

8. De verhoren uit 1769

Tenslotte zijn er de verhoren voor de Goudse schepenbank nadat Maria voor de tweede keer gearresteerd was.[48] Maria werd maar liefst zes keer verhoord. Zoals dat formeel vereist was, hadden schout en schepenen de vragen vooraf opgesteld. De vragen en antwoorden beslaan 43 pagina's. Men vroeg zeer gedetailleerd, ook naar haar voorgeschiedenis. Zo moest Maria een opsomming geven van alle werkgevers bij wie ze ooit als dienstmeid had gewerkt. Toch moeten we ons realiseren dat we ook hier Maria zien in de positie van verdachte. Meer dan de andere documenten geeft dit verhoor inzicht in Maria's karakter. We zien een intelligent persoon, die zelfs op de rechters overtuigend als man overkwam, gezien het feit dat ze nog enige tijd met ‘hij’ aangesproken werd. Terwijl in *De Bredasche Heldinne* het beeld van een vrij opgewekte schelm overheerst, wordt de hier gewekte indruk van een weinig opgeruimd en enigszins onaangenaam karakter ook in andere archiefbronnen bevestigd, zoals in de getuigenis over Maria van haar Amsterdamse buren. Hier en daar valt de woordelijke overeenkomst met *De Bredasche Heldinne* op, bijvoorbeeld wanneer Maria de verhouding tot haar echtgenotes typeert als die van zusters. Tezamen geven de drie hier afgedrukte teksten een zeer zeldzame kijk op een ongewone vrouw uit het gewone volk.

48 GA Gouda RA 171: vonnis: RA 181, pp. 64-66.

9. Verantwoording

De tekst van *De Bredasche Heldinne* in deze uitgave is die van het exemplaar in de Universiteits Bibliotheek te Amsterdam (signatuur: 2395 C 9), een octavo van VI + 136 pp. Ook de Koninklijke Bibliotheek bezit een exemplaar van het boek. De tekst is zonder wijzigingen weergegeven, met uitzondering van: p. 36, r. 27: gragpige - grappige; p. 46, r. 7: my M ysjens - meysiens; p. 46, r. 21: sul - sullen; p. 46, r. 33; onder der - onder; p. 49, r. 26: van van - van; p. 66, r. 4: sonden - souden; p. 70, r. 3: besoesoeken - besoeken; p. 71, r. 27: de deselve - deselve; p. 72, r. 5: dargm - daarom. Het nieuwslied is uitgegeven naar: F.A. Hoefer, *Nederlandsche vrouwen in dienst van Mars*, (Rotterdam, 1888), p. 50-51; tussen de coupletten hebben we een regel wit aangebracht. Het verhoor (Gemeentearchief Gouda Rechterlijk Archief 171 en 181, p. 64-66) is uitgegeven volgens de richtlijnen van het Nederlands Historisch Genootschap; de vragen zijn door ons gecursiveerd.

Afkortingen

GA	Gemeentearchief
NA	Notarieel Archief
RA	Rechterlijk Archief
ARA	Algemeen Rijksarchief, Den Haag
NNBW	Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek
DTB	Doop-, Trouw- en Begraafregisters

De Bredasche heldinne, of merkwaardige levens-gevallen van Maria van Antwerpen;

Hebbende als S O L D A A T , meer dan vyf jaaren, het Landt gediend: verfcheide zonderlinge gevallen, geduurende haaren dienft, haar ontmoet; haar Trouwen met een Vrouwsperfoon; haar gevallige+ Ontdekking, Gevangen-neeming, en daar op gevolgde Sententie.+

Om deszelfs Merkwaardigheid befchreven

D O O R

De Heer F.L.K.

IN's GRAVENHAGE

By OTTHO en PIETER van THOL.

M D C C L L

+ gevallige: toevallige
+ Sententie: vonnis

Voor-berigt.

EEn geval van die natuur, als[+] waar over hier gehandelt werdt, heeft my de moeite wel waardig gedagt aan onse Nederlandsche wereld te Ontwerpen[+]; te meer daar de wesentlyke beoging[+] van dusdanige wonderlyke en kloekmoedige *Metamorphoseering*, niet als tot lof en luyster van de Hollandsche aangenaame kunne strekken kan, die wel eer[+] tot liefde voor het Vaderland, de wapenen aangetoogen, dog t'middel van bedecking[+], als deese Krygsheldinne, niet hebben konnen vinden.

Die singuliere[+] saak heeft sig, niet sonder reede, al omme met een ongemeene snelheid verspreyd, dog soo verwart, dat ik my voorstelde, wanneer ik in myn plan gelukte, van het Egt in 't ligd te brengen[+], myn arbeyd aan 't Gemeen[+] niet onaangenaam souden zyn, om dat ik teffens aan de natuurlyke nieuwsgierigheid, en 't versoek van voornaame luiden (door 't ontwerp[+] van iets dat men weet geen Roman te syn, en mogelyk nooyt[+] op die wyse in ons Land gebeurd is) souden voldoen, boven dien, dat die geene die 'er al eenige waere omstandigheeden van bekent konden weesen, deselve niet in syn geheel, en naar syn order[+] bewust waaren.

Mevrouw de dwarsboomende fortuyn[+], of om beeter te seggen, het beschooren nootlot, had my al voor die tyd een klyne retraite van eenige maanden in deselfde plaats geschikt[+], alwaar die Amazoone op ontdekking gebragt wierd, dit gaf my geleegentheid haare leevensloop naar de letter der waarheyd (in soo verre haar eyge verhaal belangd) kundig te worden, ook spaarde ik geen moeyte nog arbeyd, om alles naauwkeurig te ondersoeken, en dewyl mynen pogingen de gewenschte uytwerkingen hebben gehad, agt ik my verpligt sulks den Leeser te moeten meedendeelen. Het geen my eigentlyk aangespoord heeft, dit werkje in deese trant te beschryven, is geweest, om meerder waarschynelykheyd aan de vervattende omstandigheeden[+] te geeven, gelyk ik uyt die selfde oorsaak[+] haar alhier selfs[+] heb doen spreeken; in alles woordelyk overeenkomende met het

+ Een geval...als: een zodanige geschiedenis als
+ te Ontwerpen: voor te leggen
+ de wesentlyke beoging: het eigenlijke oogmerk
+ wel eer: vroeger
+ t'middel van bedecking: de manier om het verborgen te houden
+ singuliere: buitengewone
+ van het Egt in't ligd te brengen: de ware toedracht te openbaren
+ 't Gemeen: het publiek
+ 't ontwerp: de weergave
+ nooyt: nooit eerder
+ naar syn order: in de juiste volgorde en samenhang
+ Mevrouw...de fortuyn: de geluksgodin
+ in deselfde plaats geschikt: Kersteman was ook, als gevangene, te Breda gelegerd
+ vervattende omstandigheden: de omstandigheden waar het om gaat
+ uyt die selfde oorsaak: om diezelfde reden
+ haar...selfs: haar (nl. Maria) zelf

geene sy my de eer heeft gedaan mondeling te verhalen. Ick besluyd dan met een ieder soo veel genoegen in't doorbladeren van dit aanmerkelyk+ voorval toe te wenschen, als ik vermaak in 't aanhooren, en in de beschryving daar van gehad hebbe! *Vale*+.

DE BREDASCHE HELDINNE, OF ZONDERLINGE LEVENSGEVALLEN VAN MARIA VAN ANTWERPEN.

EN Z.

Haar Geslagt of afkomst.

MYN Vader *Johannes van Antwerpen* van een der Oudtste Geslagte van *Breda* gesprooten, was eertyds een tamelyk gegoed Burger dier Stad; naer sig eenige jaaren met het Brandewyn stoken geneert te hebben, begonne syne saken, soo door de wisselvalligheid van 't fortuyn, (die hem de nek keerde) als door dertien Kinderen, die myn Moeder ter Wereld bragd, langsamerhand

A

+ aanmerkelyk: opmerkelijk
+ Vale: Het ga u goed; gegroet

De Bredasche heldinne, of zonderlinge levensgevallen van Maria van Antwerpen. enz.

MYN Vader *Johannes van Antwerpen* van een der Oudtste Geslagte van[+]*Breda* gesprooten, was eertyds een tamelyk gegoed Burger dier Stad; naer sig eenige jaaren met het Brandewyn stoken geneert te hebben[+], begonne syne saken, soo□ door de wisselvalligheid van 't fortuyn, (die hem de nek keerde) als[+] door dertien Kinderen[+], die myn Moeder ter Wereld bragd, langsamerhand te verlopen, soo dat hy, om voor dat groot huysgesin op een eerlyke wyse de kost te blyven winnen, by vervolgh genoodsaakt wierd een Arbeyder te worden.

[+]*Haar Geslagt of afkomst.*

Op de ses Zoonen[+], die uyt dat huwelyk agtermalkanderen gebooren[+]wierden, volgde myn respective Persoon *Maria van Antwerpen* op den 19 January 1730[+], invoegen dat soo ik een jongen geweest was, volgens de oude wet, den seegen weder aan ons huys souden toegebragd hebben, dog t' Lot had het teegendeel beschooren, en moest my in de wereld onder schyn[+] van iets doen doorgaen, waer van de natuur my tot myn leetweesen het weesentlyke niet had gegeven. Van de dertien Spruyten, uyt myn Ouders Huwelyk verwekt, syn 'er thans buyten my nog vyf in Leeven, waer van de twee Outsten in twee diversche Steeden in *Holland*, de derde in een Stadt in *Zeeland* woonachtig zyn, en myn jongste Broeder, die ik niet regd weet waer hy sig onthoud[+], als meede nog een Suster die alhier in de Stad *Breda*, woont.

[+]*Haar naam en geboorte tyd.*

+ geneert te hebben: aan de kost gekomen te zijn
+ soo...als: zowel...als
+ dertien Kinderen: Zie inleiding, p. 9
+ ses Zoonen: Maria was wel het zevende kind, maar zou slechts de zesde zoon geweest zijn (zie inleiding, p. 9)
+ 19 January 1730: In feite 17 januari 1719 (zie inleiding, p. 9)
+ schyn: uiterlijke gedaante
+ sig onthoud: zich bevindt

+ Ick had naauwlyks de seeven en een half jaer bereykt of ik verloor□ myn waarde Moeder, die ruym twaalf maanden daar na door myn Vader gevolgd wierdt, waarlyk swaare slagen+ en een onherstelbaar verlies voor sulke onnoosele+ jonge Kinderen als eenige van ons ter dier tyd waren.

+Verliest haar Ouders nog seer jong synde.

+ Myn Vaders Suster+ had de medoogentheid my by haar inteneemen, alwaar ik dan ook tot myn 13 jaar bleef, als wanneer ik my tot haar ontlasting aan het dienen begaf. Monsieur *van W....*+ was de eerste by wien ik als Meyd kwam te dienen, ik had circa anderhalf jaar in die huur+ doorgebragd, doen ik by *Mevrouw T....*+ ging woonen, en schoon ik aldaar maar een groote drie maanden heb geweest, kan ik niet naalaten in 't voorbygaan een koddig en sonderling voorval, die my in dat huys als een voorteeken van myn aangenomen Krygsleeven is ontmoet+ te verhalen.

+Werd by haar Vaders Suster opgevoet, begeeft sig aan 't dienen; Haar eerste en tweede Huur.

+ De aangeboorne Lugthartigheid en vrymoedigheid van Geest waar meede my de natuur begaaft had, en die my over al deede bemint maken, veroorsaakte dat de jonge *Juffrouw* my voorsloeg, my op het Huwelyksfeest van haar Broeder (dat inwylen mynen dienst in dat huys voorviel) in Koks Gewaad te verkleeden, ick sloeg de koop wel haast toe (want ik was doen gelyk nu van alle Ambagten t'huys) ick bediende dan in die Equipage gedurende de Bruyloft de Tafel, en niemand van de genodigde wisten beeter of ik was inderdaet die geen, als ik onder die verkleeding vertoonde.

+Klugtig voorval haar in de tweede Huur als een voorteken ontmoet.

+ Vervolgens kwam ik te wonen by den Coopman *N.....*+, niettemin de weynige maanden, die ik aldaer meede gedient heb, is het egter verwonderlyk dat dat Huysgesin, naar een ses jaarige tyd, als een bestierend middel tot myn ontdecking moest werden gebruykt.+

+Haar derde Huur; aenmerkinge over 't selve.

+ Seedert die tyd heb ik nog twee Diensten in myn Geboorte Plaats gehad, te weeten by *den Heer B....*+, en *Juffrouw* de Weduwe *A.....*+; den eerstgemelden *Heer* heeft my (wegens myne dragonderagtige maniere) verschey-

+Haar vierde en vyfde Huur.

+ ik verloor...swaare slagen: Haar vader werd begraven op 5 juni 1732 (GA Breda archief Kerkvoogdij Hervormde Gemeente 870, f.55v); haar moeder op 16 februari 1731 (idem f.42)
+ onnoosele: onmondige
+ Vaders Suster: Dit was Cornelia van Antwerpen die te Breda woonde; de andere zuster van Maria's vader, Anna, woonde te Etten (GA Breda RA 575, f.51, 52v, 68, 78v en 113; NA 632, f.222v)
+ Monsieur van W.: Mr. Willem van Weerd, als tinen loodgieter vermeld in diverse notariële acten tussen 1724 en 1740 (zie bijl. 1 en GA Breda, o.a. NA 585, f.84 en 705, nr. 104)
+ huur: betrekking als dienstmeid
+ Mevrouw T.: Tromer is een regentengeslacht te Breda (GA Breda, klapper NA vermeldt diverse leden van de familie Tromer, zie bijl. 1)
+ ontmoet: overkomen
+ Coopman N.: Van Nivelt (zie bijl. 1)
+ is het egter...werden gebruykt: Zie p. 72
+ den heer B.: Mr. Andries de Bons, diverse malen burgemester, sterft 7 maart 1755 (GA Breda DTB 53, f.41; zie bijl. 1); vgl. T.E. van Goor, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda*, ('s-Gravenhage 1744)
+ Juffrouw de weduwe A.: Anna Maria Biesen, echtgenote van Johannes Antiquus, hofschilder van de Prins van Oranje, die sterft op 14 juli 1750 (zie bijl. 1 en GA Breda DTB 51, p. 26); het echtpaar had zich op 27 augustus 1739 in Breda gevestigd (GA Breda, stadsarchief 706, f.57); vgl. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* I (Leiden 1911), kol. 159

denmaale al boertende gesegt, dat myn een Soldate kleed beter als dat van myn kunne souden voegen, en 't vervolg heeft doen sien, dat ik van dien *Heer* syn raedgevinge met 'er daet een goet gebruyk heb gemaakt.

Myn laetste Huur als Meid en van 't welke tot het Krygs-Leeven ben+overgegaen, was by *Mevrouw K.....*+ wiens man Luytenant onder het Regimend Carabiniers ter dier tyd in *Breda* Garnisoen hield. *Myn Heer* en *Mevrouw* kort daer na met haer geheele Huyshouden naer *Wageningen* in Gelderland synde getrokken, was ik (als daer onder gehoorende) meede van die togt+; in een der wintermaanden versogd ik *Mevrouw* my eenige dagen te vergunnen, ten eynde myne Vrinden+ eens te gaen besoeken, 't geen my wierd toegestaen, mits op een seekere bepaelde tyd te rug moest syn, dat ik aannam, als weynig voorsiende dat my de vorst+ (schoon het wel in 't hertje van de winter was) soo schielyk souden verasschen.

+*Haar sesde of laatste Huur als Meidt, treckt naer Wageningen*.

In myn Geboorte Stad *Breda* komende, vont ik weynig troost by die geene,+die inderdaat myn Vrinden dog de naam daar van onwaerdig syn; hoewel ik sterk in die Stad Vermaagtschap ben, wierd my naauwlyks by een derselver een stoel aangebooden, 't scheen selfs te veel dat men my een maaltyd eeten of een kopje thee gaf, soo dat hoe jong ik my ook doen bevond, egter het oude spreekwoord in my bewaerheyd sag, *dat men gemeenlyk meer Vrindschap van Wilde Vreemden, als van Vrienden of Bloedverwanten heeft*.

+*Komt in Breda haar Vrinden besoeken, dog werd slegd onthaald oorspronk van haar dolingen*.

Deese onvrindelyke behandelingen soude my wel haast weder naar *Wageningen*+ hebbe doen keeren, by aldien+ het toewater+ of de sterke aanhoudende vorst my sulx niet belet hadde, ik was wel geneegen de weg te voeteeren+, maar de Veeren waren onbruykbaar om overtevaren, en nog niet bequaam om overtegaen+, eyndelyk naer ruym twee weeken vertoevens in een Plaets, die my door het slegt onthael myner Naastbestaande begon te wallegen, wierd het weer gematiger en veranderde binnen eenigen dagen sodanig dat ik in seer korten tyd op deselfde wys te *Wageningen* aankwam, als ik van daar vertrocken was, dog by lang soo blymoedig niet, vermits ik *Mevrouw* (door dat ik over myn tyd had gebleeven) van een andere Dienstmaagd voorsien vondt.

+*Gaat weder naar Wageningen te rug, maar bevind sig by haar aankomst buyten Huur*.

Wat wilde ick arme Sloof doen, het beste was gedult te hebben en (soo+men segt) van de nood een deugt te maken. Dog dewyl het my onmogelyk

+*Overdenkingen over haar Staat*.

+ Mevrouw K.: Keyser (zie bijl. 1)
+ was ik...van die togt: ging ik mee op reis
+ Vrinden: familieleden
+ vorst: De winter van 1745-1746 had een sterke vorst tussen 15 december en Kerstmis; vgl. J. Buisman, *Bar en boos. Zeven eeuwen winterweer in de Lage Landen*, (Baarn 1984), p. 159
+ by aldien: indien
+ het toewater: het bevroren water
+ te voeteeren: te voet af te leggen
+ maar de Veeren...overtegaen: maar de veerplaatsen konden niet met de boot worden overgestoken en waren ook nog niet voldoende bevroren om de oversteek te voet te kunnen maken

was daar van te kunnen bestaan, wierd ick hopeloos my in 't guurste van 't Winter Saisoen, in een onbekende Plaets te vinden, voorsien van weynig of geen Geld, nergens geen Huur, om dat het buytentyds+ was, te konnen aantreffen; dit alles maakte my als ontsint+, my tot een oneerbaar Leeven te begeeven, wilden ik absoluut niet doen, veel min naar myn Vrinden in myn Geboorteplaets (die ik als de eerste en voornaamste oorspronk van myn begaane dolingen moet aanmerken) te gaan, tot het eerste had ik te eerlyk gemoed, en tot het laetste had my het onwaardig onthaal te veel afgeschrikt, ick voorsag wel dat ik in een ellendige staat stond gebragd te werden, ook wil ik geerne bekenne dat ik met al myn mannelyke Inborst tot de uytterste wanhoop souden syn vervallen, indien het den *Heemel* niet behaagd hadde my een spoedige uytkomst te verleenen.

+ Op een nagd dat ik overstelpt van droefheyd, myne rampzalige toestand overwoog, en naer lang gepeynst te hebben, hoe ongeluckig het is Ouderloos te syn, en ontblood van de ondersteunig van raad en daet te wesen, insonderheid voor een Dogter van die teedere jonkheid, waar in ik my bevond, dewyl ik nog tot die rypheid van jaaren niet gekomen was, om met overleg een bestendig besluyd tot myn welweesen te neemen; naar dat ik dan dien nagt verscheyde uuren met die swaermoedige en ongeruste bedenkingen heel wakende had doorgebragd, wierd myn Gemoed eensklaps geruster; ik beken dat ik selfs over sulke schielyke verandering van gesteltheid verbaast was. *Den Heemel* sal my wel behulpsaam syn, *seyden ick in myn selven*, syne goedertierentheit is te groot een Mensch tot verderfte brengen, daar syn immers uytkomsten genoeg, en alderuyterste genomen+ kan ik het Mans gewaed en de wapenen aanneemen, ik heb 'er moets genoeg toe, en *God* sal my de kragten wel geeven, daar syn meer diergelyke Heldhaftige voorbeelden+ dat Vrouwen sig in den Krygs-Dienst met Lof en Eer gequeeten hebben, en naderhand daer om niet min aansienelyk geweest, maar in teegendeel daer voor beloont geworden syn, op die manier kan ik+ook best+ een ryne en suyvere Maagd blyven; Deese ingevingen begonnen hoe langs hoe meer op myn Ziel te werken, t' is waar dat ik van tyd tot tyd deselve weegens de swarigheeden en gevaren, waar aan my dagt te sullen bloodgesteld syn, wel voor een oogenblik verwierp, dog dit voorneemen had sig reets te diep ingeworteld en behield de overhand.

+Naadere overdenkingen wegens het selve.

+Neemt een besluyd de Wapens aantenemen

+ Een tweede opmerking, die my daar toe deede overgaan, was dat het Land sig in een omstandigheid+ bevont van krygsvolk nodig te hebben,

+Opmerking die haar byzonderlyk tot het Krygsleeven deet overgaen.

+ buytentyds: Contracten van dienstpersoneel gingen gewoonlijk in per 1 mei of 1 november
+ als ontsint: radeloos
+ alderuyterste genomen: in het uiterste geval
+ diergelyke Heldhaftige voorbeelden: Zie inleiding p. 14
+ best: het beste
+ omstandigheid: De Spaanse Successieoorlog, waarin de Republiek sinds 1744 betrokken was

soo dat my voorkwam nu een regte geleegentheid aentetreffen om myn liefde voor 't Vaderland te betoonen, en ik kan onberoemt+ met waerheyd betuygen, myn mannelyke moet my altoos hadde doen haken+ den vyand eens onder de oogen te sien, ick bad *God* dan seer iverig dat hy my in myn voorneemen, en in 't beroep t' geen ik stond te aanvaarden, de noodige Sterkte, Kragd, en Zeegen wilden geeven, gelyk het dan ook gebleeken is, die smekingen genadiglyk syn verhoort.

S'Morgens veel geruster als naar gewoonte ontwaekt synde, bleefik onversettelyk+ by het besluyd t' geen ik dien nagd genomen had: want men kan sig beswaerlyk van de eerste hertstogten meester maken, ick hervatte myne ernstige Gebeeden, stond op, ging my in de Stad van al het onnodige en meeste Vrouwelyk Gewaed ontdoen, kopende weder by een ander voor een gedeelte van dat Geld (onder seeker voorgeeven) een ouwe Burger Rok+ en verder toebehooren tot Mans kleeding dienende, met een kloekmoedige Resolutie, de volgende nagt myn voorneemen werkstellig te maken+.

+*Ontdoet sig van haar meeste kleren, en koopt Mans gewaad.*

Ick was soo onverduldig my in die nieuwe Equipage te sien, dat ik wel+tienmaal op 't punt stond die aantetrecken, maar de vrees dat de Luyden, waar ik gelogeert was, sulks mogten gewaar werden, wederhield my. Eyndelyk wierd myn wensch vervult, den dag ging om, en my in myn vertreckje tot een heel ander eynde als slapen geretireerd, en de deuren sorgvuldig geslooten hebbende, veranderden ik van gewaad. Ick bespeurde doen dat ik geen lelyke Jongen was, hoewel myn plunje my al soo vry wat lantloperagtig deede voorkomen, naar dat ik dan een weyl tyds gewagd had, tot dat my dagt de oude Luyden van den huyse in een diepe slaap souden gewentelt syn, nam ik al het Vrouwe goet dat my nog overig was gebleeven, en seekerlyk meer als myn verteering waerdig+ was, pakte het tot een bondeltje, en liet het op myn slaepkamertje op de tafel tot betaling daar voor leggen, vervolgens de venster, die op den Hof uytsag, stilletjes geopent hebbende, begafik my met het openen der Poort de Stad uyt, sonder dat imand te *Wageningen* wist waar *Mie* gestooven of gevloogen was.

+*Neemt in stilte de vlugd uyt Wageningen.*

Op weg synde, was ik in een gedurige overdenking van het stout bestaan+dier onderneeming, de vrees van agterhaald te worden, eeven of ik+ een der snoodste daaden had begaan, deet my de treeden verdubbelen, en den weg met alle mogelyke spoet voortsetten, ondertusschen viel my in den sin, dat ik vergeeten had my een naam, overeenkomende met myn nieuw aangenomen gedaente, toetevoegen; ick nam dan die van myn Vader

+*Overwegingen onderweg, haar gebruykte voorsorgen.*

+ onberoemt: zonder te pochen
+ haken: verlangen
+ Burger Rok: burgerkleding
+ werkstellig te maken: daadwerkelijk uit te voeren
+ waerdig: waard
+ eeven of: alsof

aan, en liet het *Werpen* van myn *Van*[+] af, soo dat ik my *Johannes van Ant* Doopte, ik had ook bevoorens bedagt, dat ik my by een ider soude opgeven van *Aarnhem* gebooren te syn, en door twee Almagtige groote naaldens[+], die ik den nagd van myn vlugd op de mouw van myn Rok had gestoken, nam ik voor, my voor een Kleermaker van myn Ambagdt te doen doorgaan.

[+] Hoe onverschillig het my ook was, wat cours[+] ik neemen soude, was ik egter verleegen[+] (alsoo my de wegen in die Quartieren geheel onbekent waren) op welke Plaats ik des avonds belanden soude, t' geval deet my de route over *Aarnhem* naar *Nimweegen*, en soo vervolgens op de *Graaf*[+] nemen, dog tusschen die twee eerste Steeden verviel ik in een gevaar, waar door men bynaa van de sogenaamde *Johannes van Ant* niets meer souden hebben gehoort, een ygelyk weet dat die weg door de wandeling de Aarnhemsche Dyk genaamt, in de Wintertyd gantsch niet fraay te begaan is, het dooy weder had niet weynig tot syn verslimmering[+] geholpen, my dagt het beneeden deselve beeter souden weesen, maar de ondervinding bedroog my, ik viel onvoorsiens en plotselyk tot de Borst toe in een modderagtige holte, waar in sonder behulp van twee ouden Soldaten (die by geval daar voor by kwamen passeeren) souden moeten versmoort hebben; naar meer dan een half uur naar myn Schoenen gesogt, en die eyndelyk met groote moeite gevonden te hebben, nam ik onder een meenigte betuigingen van dankbaarheid afscheyd van myn getrouwe Hulpers, en vervolgde myn pelgrimatie, tot dat ik s'avonds naar een tien uurige Marsch te hebben afgelegd, bemorst en vermoeit voor de *Graaf* aankwam.

[+]*Werd door twee oude Soldaten op den Aarnhemsche Dyk uyt een groot gevaar geredt.*

[+] Een quartier uurs van die Stad op de *Heyde*, sag ik met verwondering uyt een Herberg een Man in een Burger gewaad, gewapent met een bloote Sabel, met groote Schreeden naar my toekomen, soo draa hy my genadert was, vroeg hy op een inpertinente wyse van waar ik kwam, en waar ik naar toe ging, met bedreyging soo ik hem niet prompt antwoorde hy my de kop wilden doorklooven? Omtrent het eerste seyde ik dat hem sulx niet raakte, en dat belangende[+] syn dreygement, hy souden bevinden dat ik myn Armen meede niet kruysgewys over malkanderen souden leggen, ick geloof evenwel dat dien plompert□ sulks werkstellig souden hebben gemaakt, by aldien niet[+] een Corporaal en twee a drie Soldaten uyt de gemelde Herberg waren toegeschoten, waar uyt ik verstond die knaap een nieuw aangenomen Recrut te zyn, die de hoogte redelyk weg had[+], naar dat sy hem

[+]*Een Zeldsame ontmoeting met een Recrut op de Heyde.*

+ Van: achternaam
+ twee...naaldens: twee bijzonder grote naalden (nl. als teken van het kleermakersvak)
+ cours: reisroute
+ was ik egter verleegen: ik maakte me echter zorgen
+ de Graaf: Grave
+ verslimmering: verslechtering
+ belangende: voor wat betreft
+ dat dien plompert...by aldien niet: dat die lomperik zijn dreigementen zou hebben uitgevoerd, als niet...
+ die de hoogte redelyk weg had: die flink beschonken was

den Sabel ontweldigt, en my wegens syn oncourageux voorneemen geguarandeert hadde+, herhaelde den Corporaal my de selfde vragen, welke dien buffel+ my had gedaen, dog eenigsints beleefder, ik voldeet hem op dat stuk volgens myn verdigtsel, gelyk op alle andere ondervragingen, die hy my naderhand kwam te doen, met byvoeging dat ik by de Boeren tragten werk te bekomen, *ja zeyde een dier Soldaten*, men kan wel sien van wat Ambagd gy hoort, de Wapens, die gy 'er van op uw mouw draegt, geven daar van een gewisbaar+ bewys; *maar Vrintje hervatte den Corporaal*, was het niet beeter dat gy Dienst nam, t' is by de boeren in de Winter soo slegdt werk te krygen, daar en tegen is 'er onder een Regiment dat altoos in overvloet te vinden; dat is in alles wel de waarheid antwoorden ik, maar ik heb tot nog toe geen groote lust om te dienen, aldus om haar happiger te maken my eenigsints weygeragtig houdende, hoewel ik om de waarheid te seggen ruym soo een groten genegentheid daar toe had, als die Wervers smoel hadden my te knappen+, dat meede niet gering moet geweest syn, dewyl ik geloof door myne klyne ervaerentheid, die ik in den Krygs-Dienst verkregen heb, nu met eenige gront te konnen verdenken, dat deese loose aanranding+ mogelyk een voorbedagte Werfstreek is geweest om de Vogels des te beeter in het Net te lokken; sonder nogtans tot op deesen huydigen dag met seekerheid in dat vermoeden bevestigd te syn.

Al discoureerende voeren wy het Veer over, en arriveerde in de *Graaf*,+aan de Hoofdwagd aangebragt werdende vroeg den Capitein wien ik was, de Corporaal voerde seer behendig te gemoet, dat ik onder syne aangeworvene Recruten hoorde, wyl de Werving ter dier tyd in die Plaats door het nieuw opregtende Regimend van *Totleben*+ met groot Handgeld sterk wierd voortgeset, en dat ik□ boven dien naar myn jaaren buyten gemeen kloek was+, bemerkte ik aldaar□ ook wel haast te regt souden geraakt hebben+, dog myn Heer den Corporaal bedugt van syn prooy te verliesen, had sig te pas+ van die uytvinding+ weeten te bedienen.

+*Komt met eenig Wervers in de Graaf.*

De Werfgasten my gevraagd hebbende of ik niet eens met haar wilde+drinken, wierd fulx door my (als het geen dat ik sogt) hupselyk+ geaccep-

+*Die Haar naar een Herberg brengen en beschonken make.*

+ naar dat...geguarandeert hadde: nadat zij hem de sabel afhandig hadden gemaakt en mij tegen zijn snode plannen in bescherming hadden genomen
+ buffel: lomperik
+ gewisbaar: onmiskenbaar
+ smoel hadden my te knappen: erop belust waren mij voor het leger te strikken
+ aanranding: lastig vallen
+ Regimend van Totleben: Een regiment Totleben is nooit opgericht, wel was er een merkwaardige avonturier van die naam. Zie: (F.L. Kersteman, *Den oorlogszwerver of het leeven van den grave van Tottleven...enz.*, (Zaltbommel, Johannes Will(em) Karreman, 1761); Over Totleben ook: *Nederlandsche Jaarboeken* 1750, pp. 1332-1333
+ en dat ik...kloek was: Soldaten moesten ouder zijn dan 18 jaar en voor minstens zes jaar dienstnemen (vgl. Dibbetz, Het groot militair woordenboek, Den Haag 1740, p. 8)
+ bemerkte ik...geraakt hebben: bemerkte ik dat het me daar ook wel gelukt zou zijn
+ te pas: behendig
+ die uytvinding: die uitvlucht
+ hupselyk: gretig

teerd, waar na sy my in een Herberg, dat haar gewoonelyk Logement was geleyde, duysentderley fraaye praatjes wierden door haar op het stuk van den Dienst op het tapyt gebragd, gelyk gemeenlyk door Luyden, die op diergelyke Commissien uytgaan, ter bereyking van haar oogmerk, gedaan word, onder anderen dat het Regiment van *Veltman*+, waar onder sy gehoorde als doen in het beste Garnizoen van '*t Staate Gebied*+ in bezetting lag, het geen ik (onder Reverentie+) eevenwel by vervolg bevond gantsch niet conform de waarheid te syn. Inmiddels bragte die *Messieurs* my het eene Glaasje Schiedamsche Liquer voor, en het andere na, tot dat ik op het laaste door het overmatig inswelgen van die drank, dien ik doen by lang soo veel als nu niet verdragen kon, sodanig bevangen wiert, dat sy my naar het Stro moesten sleepen, sonder te weeten wat 'er dien avond verder voorgevallen en met my aangeregt is.

+ Schoon ik soo door vermoeitheid van den voorigen dag, als door den overvloet van drank, mogelyk wel tot het middag uur souden geslapen hebben, wiert ik niettemin al heel vroeg door *de Heeren Wervers* in myn rust gestoort, my beveelende optestaan en reysvaardig te maken, ik vroeg tot wat eynde, wyl ik niet vermeende onder haar Complot te hooren, en my maar alleenlyk als genodigde by haar geselschap hadde vervoegt; *Kom, kom*, riep een dier Knaapen, gy bent immers Soldaat, houd uw soo onnosel niet, de bewysen syn 'er van in uw sak; Ick ondersogt alle deselve, en bevond inderdaat een Schriftelyk Accoord+ in die van myn Rok, woordelyk houdende, *Dat ik my voor ses agtereenvolgende jaren als Soldaat in het Regiment van den Luytenant Generaal Veltman had verbonden, mits □ op de aankomst in het Garnisoen vyf en veertig Caroli Guldens+ als Handgeld, en alle Monteering+ vry genietende+; mitsgaders Cost- en Schadeloos+ by het Regimend te werden gebragd*; ick beken dat ick 'er over verstelt stont, gemerkt+ ik my niets het minste daar van kon herrinneren, wie soude het in myn plaats ook niet geweest zyn, dierhalven protesteerden ik *Proforma* met haar niet te sullen medegaan, dog sy seyde daar wel middel toe teweeten, gelatende sig een+ naar de *Commandant* van 't Garnisoen te willen begeeven, om aan den selven te versoeken my aan Handen en Voeten gesloten Scheep te doen transporteeren+,

+*Is by haare Ontwakingh Soldaet sonder het te weten, aanmerkinge daer over.*

+ Regiment van Veltman: Het regiment van O.G. Veltman bestond in 1746 uit 12 compagnieën, waarvan één onder kapitein H.J. Trip (ARA Raad van State 495). Over Hendrik Jan Trip (1715-1780): H.J. Trip, *De familie Trip*. (Groningen, 1883)
+ 't Staate Gebied: gebied onder gezag van de Staten Generaal
+ onder Reverentie: met alle respect
+ een Schriftelyk Accoord: een contract
+ Caroli-Guldens: De Carolus-gulden was de algemene rekenmunt in de Republiek
+ Monteering: uitrusting, uitmonstering
+ mits...genietende: op voorwaarde dat ik...zou genieten
+ Cost- en Schadeloos: gratis
+ gemerkt: aangezien
+ gelatende sig een: waarbij een van hen deed alsofhij
+ my aan Handen...te doen transporteeren: mij aan handen en voeten geboeid weg te voeren

het scheelde veel dat ik in myn gedagten had[+] tot het ondergaan van die formaliteyt eenige aanleyding te willen geeven. Ick kleede my dan, en ging welstaanshalve[+] myn noot aan de Hospita klagen, dog 't werkje was te vast bestemd, en ik had weynig lust om het te verbreeken. Ick vont by deese gedienstige Vrouw, (die het aparent[+] met de Wervers eens was) geen troost, my integendeel vermanende goedwillig meede te gaan soo ik my aan 't geweld niet wilden onderwerpen. *Een Jongman van uw jaaren*, vervolgde sy, *moest sulx met vermaak doen, om dat gy 'er ondervinding door verkrygen en de Wereld daar door sult leeren kennen*. In welk opsigd de goede Sloof als ik nu bevonden heb niet geloogen heeft, evenwel liet ik my op het laast daar toe overhalen, soo dat het onnodig was den Commandant met myn weygering lastig te vallen, begevende my sonder verder tegenstand met myn deugtsame Confraters, en den anderen Snaak van Recruut op reys, niet sonder alvorens by my selven overdagt te hebben dat die gebruykte listen, schoon niet voor my, die naar den Dienst haakte, dog ontrent Personen welke 'er geen behagen in hadde, teegen de Grondwetten en de Vryheid eener Republicq, die daar door openbaarlyk geschonden wierden, streeden, deese overwegingen lieten daar om niet na, dat ik de *Werver Heertjes*, in haar aangenaame inbeelding van my soo fraay bedot te hebben, deed blyven, sy koesterde sig onder haar met alderly grimassen over de pots die sy my dagten gespeeld te hebben; ondertusschen dat ik in myn vuyst hertelyk lagten, dat den bedrieger in dit geval soo mooy bedrogen was.

Naar vyf a ses dagen rysens, kwamen wy op den 12 February van 't jaar[+]1746 te *Sluys in Vlaanderen* aan, sonder eenige aanmerkelyke ontmoetinge gedurende de route te hebbe gehad, als dat wy tusschen *Dort* en *Vlissingen* door de sware storm alle ogenblikke dagten te vergaan, waar door ik haast berouw van myn Onderneeming soude gekreegen hebbe, op myn komst in 't sogenaamde beste Garnisoen van het *Staate* Gebied, wierd my het toegelegde of onbedonge Handgeld contant betaald, naar dat ik bevorens in de *Compagnie* van den Overste *Trip* geplaast was; by den aanvang van dit Krygsleeven dus oud synde sestien jaar en eenige daagen[+].

[+]*Aankomst tot Sluys in Vlaanderen, Haar eerste Garnisoen*.

Inwylen[+] dat men bezig was Monteering voor de gewaande Recruut *Johannis*[+]*van Ant* te vervaardigen, diverteerden ik my[+] dagelyks buyten gemeen, en ik wist my seedert die korte tyd al soo wel naar het Soldaten leeven te schicken, als een der oudste Krygsluyden doen kon; ick ontken niet dat my de toegevoegde Slaepmakker eenigsints ontruste, dog door seekere

[+]*Vermaakt Haar dagelyks*.

+ het scheelde veel dat ik in myn gedachten had: ik was bepaald niet van plan
+ welstaanshalve: om de schijn te bewaren
+ aparent: klaarblijkelijk
+ oud synde sestien jaar en eenige dagen: In feite was ze 27 jaar oud
+ Inwylen: terwijl
+ diverteerden ik my: amuseerde ik mij

precautie+, die de kuysheid my niet kan doen seggen, had ik my teegens alle drygende gevaeren soo veel mogelyk gedekt, dit belette egter niet dat ik verscheyde nagten met open oogen heb doorgebragd, dewyl de vrees van onteert te worden, altoos veel schrikkelyker indruckselen op myn gemoet als de doot heeft gemaakt, en door de wulpsigheid en speelagtigen aart van verscheyde jonge Slaapcameraats heb ik inderdaat dikwyls aan dat gevaar blootgesteld geweest.

+ Ick heb soo eeven gesegd dat ik my alle dag wonderlyk+ vermaakte, welk Recruut, soo lang het Handgeld duurt, doet sulx niet? Altoos ik had 'er aansoekers+ genoeg toe van de sulke, die daar op loerende in die geleegentheid een nieuw aangenomen selden of nooyt ontbreeken, ik was van my selfs ook soo eergierig en genereus+ dat het my toedagt schande te syn, dat een ander als ik van 't Geselschap in een Herberg het Gelag betaalde, hoewel die belaggelyke verwaantheid by vervolg+ voor het grootste gedeelte in my gesleeten is, kan men nogtans wel denken, dat met de voorseyde hoedanigheden voorsien+, myn aanlyders+ vermeerderde, en wyl ik veronderstelde dat Geltje eeuwig duuren soude, en die Schuymlopers+ alle myn Boezem Vrinden waren, had ik 'er geen verdriet in; maar hoe ik my in die Calculatiens vergist heb kan men sonder het Cyffer-Boek van *Bartius*+ genoegsaam opmaken! Geluckig had ik my nog geagt, soo ik met de verkwisting van de vyf en veertigh Guldens Handgeld was vry geraakt+, sommige dier *Messieurs* loerden ook op een groote Silvere Snuyfdoos, die ik my eertyds voor veertien Guldens had gekogt, en dat het eenigste stuk van waarde was, 't geen ik met myn dienen als Meyd had overgegaart, ick bespeurde sulks niet eerder als doen de nood aan de man kwam; de twee gevallen, die ik 'er van in myn Recruutschap heb gehad syn van sulk een grappige en aardige natuur, dat sy wel plaats in dit myn Levens loop verdienen;+op een dag dat 't naar de tyd redelyk fraay weer was, vervoegde sig twee Soldaten van myn Buurgesellen in myn Quartier, my nodigende een pintje naar buyten te gaan drinken, ik tragte my voor die keer van haar versoek te ontslaan, om dat ik het woord aan myn Sergeant had gegeven, met hem dien namiddag een wandeling te doen, maar te vergeefs; Die verschooning mogt niet gelden, sy seyden dat sy dan meede van die party souden zyn, ondertusschen kwam de Sergeant volgens afspraak my afhalen,

+*Verteert het Handgeld met eenige Schuymlopers*.

+*Een aardig geval over Haar Silver Snuyfdoos*.

+ seekere precautie: een bepaalde voorzorgsmaatregel
+ wonderlyk: bijzonder goed
+ aansoekers: degenen die mij uitnodigden mee te doen
+ genereus: royaal
+ by vervolg: later
+ dat...voorsien: omdat ik die zoëven genoemde eigenschappen bezat
+ aanlyders: aansoekers (zie boven)
+ Schuymlopers: klaplopers
+ Cyffer-Boek van Bartius: Willem Bartjens publiceerde in 1633 en 1637 de twee delen van zijn *Cijfferinge*, een populair leerboek dat vele malen herdrukt werd
+ soo ik met de...was vry geraakt: als het bij de...was gebleven

en wy gingen met ons vieren naar een klyn omweg tourtje[+] in een Herberg buyten de Stadt[+], alwaar onse algemeene Samenkomst dagelyks was, naar wy daar met het inslaan van eenige Kannen oud Bier ons tot het Poortsluyten onthouden hadden, betaalde ik na ordinare gewoonte de verteering, by onse te rugkomst in de Stad nam de Sergeant van my afscheyd, en ik was insgelyks gereed naar myn Quartier te gaan, alsoo het uur van den avond dus naderde, dog de twee Knaapen, die al een tamelyke rous weg hadden[+], dwongen my met haar (tegen myn gewoonte) naar de kroeg te gaan, seggende dat terwyl ik dien middag getracteerd had, sy sulks nu des avonds wilden doen, ik versogd haar dat tot een bequamer tyd of een anderen dag uyttestellen, dog alles wat ik dienaangaande bybragd kon eeven soo veel helpen, als de wieken van een snel lopende wind Moolen met de handen te willen teegen houden, sy scheurden my bynaa de Kleeren van 't Lyf om my meede te sleepen, invoegen dat ik om myn Plunje te sparen, en syn vernieling te vermyden, tegen wil en dank genoodsaakt en volstrekt gedwongen wierd haar begeerte[+] optevolgen.

Sy geleyde my in een Herberg daar ik wel meermaalen had geweest, dien[+]avond was 'er tot myn ongeluk geen groote overloop van Volk[+], buyten een Burger, die wy 'er by den aankomst vonden, trofik 'er by geval een dier soldaten aan, welke my soo wonderlyk uyt den modderpoel op den *Aarnhemse* Dyk met behulp van syn meedemacker den dag van myne vlugd gered hadt. De dankbaarheid vereyschte dat ik hem meede in ons Gelag deet nemen, ondertusschen dat ik my met denselven aan een syde van de Kamer in gesprek over dat gevaar, en de wyse van haare onvoorsiene reddering[+] onthield, bemerkte ik dat myn gewaande tractanten[+] sig van tyd tot tyd in 't oor luysterde[+], by welke geheyme onderhoudinge den voorgemelden Burger, die van haar kennis was, sig kort daar naa ook voegde, schoon de nieuwsgierigheid my nooyt tot het doorgronden van een anders saken of sulke, die my niet belangde[+], vervoert heeft, en ook geen de minste argwaan wegens haare diefagtige toeleg opvatte, kon ik egter met myn vier en twintig Sinnen niet begrypen over wat gewigtige Stoffe, die drie Snaaken soo afzonderlyk handelde, dog de bommel braak wel haast uyt[+], en ik wierd die Secreete Correspondentie[+] tot myn kosten eerder ontwaar dan ik gewenscht had, gelyk men uyt het vervolg sal verneemen.

[+]*Treft in een kroeg een dier oude Soldaaten aan, die Haar op den Aarnhemsche Dyk uyt de modderpoel hadde geredt.*

+ naar een klyn omweg tourtje: na een korte wandeling
+ Herberg buyten de Stadt: Daar kon men goedkope, niet met stedelijke accijnsen belaste drank kopen
+ die al...weg hadden: die al flink beschonken waren
+ haar begeerte: hun wens
+ was 'er...overloop van Volk: waren er..niet veel mensen aanwezig
+ reddering: redding
+ tractanten: gastheren
+ sig...luysterde: elkaar af en toe iets toefluisterden
+ die my niet belangde: waar ik niets mee te maken had
+ dog de bommel...uyt: maar spoedig zou de aap uit de mouw komen
+ Secreete Correspondentie: heimelijke verstandhouding

+ Een wyl tyds in dusdaanige discoursen+ met myn getrouwe behouder gesleeten hebbende, vervoegden wy ons weeder tot het afgesonderde Geselschap, die sig lustig met den Beeker bezig hielden, *wat Lantsman benje Cameraat*, vroeg my dien schelmsche Burger, een Geldersman van *Aarnhem* Geboortig antwoorden ik hem, wel dan syn wy Landsluyden vervolgden hy, en sullen malkanderen mogelyk niet onbekent syn wanneer wy ons aan den anderen ontdecken+, *N B: Waar toe ik op myn Eer kan verklaren dat ik geen de minste treck had*, ick ben van Nimweegen seyde hy verder, 't geen gelyk gy weet maar een groote drie uuren van uw Geboorteplaats geleegen te syn, dat 's waar hernam ik (hoewel het geloogen was) dog dewyl myn Ouders vroegtyds syn Overleeden, en ik seedert op het Land ben groot gebragd, geloof ik niet uw bekent te sullen weesen; vervolgens liet hy sig breetvoerig uyt over de aangenaamheid van den weg tusschen die twee genoemde Plaatschen, en de fraayheid van den *Aarnhemsche* Dyk, die hy ons wys wilden maken altoos soo gelyk te begaen was als een Vloer, ick kon my niet onthouden het teegendeel te beweeren, seggende dat ik het laaste in de winter tyd heel anders bevonden had, wyl ik naauwlyxs twee maanden geleden niet sonder gevaar van myn Leeven, aldaar byna een paar nieuwe Schoenen had laten steeken, en buyten dien Edelmoedige Verlosser (wysende op den ouden Soldaat,) die my met behulp van een ander hadden behouden, in de slik souden moeten versmoort hebben. Dat kan niet syn hervatten hy, 't is eevenwel de waarheid vervolgden ik; daar op bekragtigde dien Burger Leugenaar met een yselyke vloek, dat de voorseyde weg in vergelyking van de beste en sindelykste Hollandsche weegen kon gebragd werden, ick hield daarom+ myn gesegde staande, 't geen hem soo vergramd maakte, of liever ter bereyk van syn oogmerk aldus deede syn, dat hy my dorst toevoeren soo ik my aan die stelling bleef houden, sulks als een schelm geloogen had; hoewel ik nooyt de eerste aansoeker nog oorsaak van rusie heb willen syn, heb ik my egter sedert de omhelsing van dat teedere Ambagt, eenige hoon of smaat tot krenking van myn Reputatie, sonder vergelding ook niet willen laten aandoen, insonderheid van Burger Gasten van dat soort, weshalven ik hem repliceerde, soo hy syn Leugens niet herriep, dat ik hem voor een dubbelde+ hieldt, wy souden malkander daar op in de Kamer by de kop gevat hebben maar sulx wierd belet, ook seyde ik dat men een Eerlyk Mans huys geen schandaal moest aandoen, maar soo hy soo braaf+ was als hy tragten te gelyken, buyten moest komen; den oude Zoldaat had wel syn uytterste vermogen aangewend, ten eynde de questie voortekomen, betuygende een dier geene te syn, welke

+*Krygt aldaar met een Burger swaar verschil.*

+ dusdaanige discoursen: zulke gesprekken
+ wanneer wy...ontdecken: wanneer wij ons aan elkaar bekend maken
+ daarom: desondanks
+ dubbelde: bedrieger
+ braaf: dapper

by myn uytgestaan gevaar op de *Aarnhemse* Dyk present was geweest, dog alles was vrugteloos.

Doen wy gereed stonden buyten het Huys te gaan, versogte *de Heeren*[+]tractanten my geheel vrindelyk, dat ik het Gelag eerst geliefde te betalen, ik seyde dat my die vraag verwonderde, gemerkt sy my op haar kosten aldaar hadde genodigt, en selfs toe gedwongen, om dat ik gedurende dien namiddag de verteering in de buyten Herberg had voldaan, maar dat ik op een bagatel van eenige Kanne Bier soo naauw niet sag, schoon my sulx by vervolg souden leeren, ooyt weder met haar uyttegaan, daar op betaalden ik den Waard die syn Huys sloot, naar dat wy 'er ons uyt begeven hadden.

[+]*Gaan samen uyt om te vegten.*

Alzoo ik die tyd nog myn Burger Equipage, en geen Sydgeweer[+] aan[+]had, raakte wy aan 't worstelen, hy deed syn best en ik niet minder, dog ik had eyndelyk het geluk hem onder te krygen, 't is wel te denken, dat ik doen niet naliet hem eenige douzynen Muylpeeren te vereeren, en nooit heb ik sulx met meerder gulhartigheid en plaisier gedaan, ick had welbespeurd dat hy my in de linker Camisool Sak[+] (daar gemeenlyk myn Snuyfdoos in stak) tragten te komen, dog vermits syn voornemen my nog onbekent was, sloeg ik 'er juyst geen groote agt op, en vervolgde met hem braaf toe te decken[+]; siende dan dat hy syn loos voorneemen op die manier niet kon ter uytvoer brengen, en dat ik hem volkomen meester was, bad hy my te mogen opstaan, en het verschil met den anderen te gaan afdrinken[+], hoe seer ik ook op hem gebeeten was, en de kans nog wel wat langer had willen doen duuren, was ik nogtans soo Edelmoedig van in alles te bewilligen, hem seggende dat ik geen aansoeker van de twist geweest synde, deselve dan geerne wilde byleggen, maar de vos was my te slim, soo drae ik naar myn hoed taste om weder volgens syn voorslag in de Herberg te keeren, pakte hy my onvoorsiens van agteren aan, my met soo een vreeselyk geweld ter aarden werpende, dat ik half bezwymt neederviel, op de selfde tyd taste hy my in 't Camisool Sak om syn roof magtig te worden, maar dewyl ik my met alle kragt op die kant leunde, geraakte syn hand in de klem, *hoe Booswigd*, seyde ik, *was dat uw verraderlyk voorneemen, en het doelwit van die oorluystering*[+], *gy sult het niet, ik verseker uw, als door het verlies van myn Leeven bereyken*; Hy dreygde my daar op met een mes de keel aftesnyden, soo ik eenige de minste teegenstand of gerugd maakte, ick begon *Moord* te schreeuwen, in een oogenblik kwam een ider uyt syn deur vliegen, voorsien met Geweer[+] tot myn ontsetting, maar het was onnodig,

[+]*Overwint haar party dog werd voor de twedemaal verraderlyk aangetast en bestoolen.*

+ Sydgeweer: sabel, degen
+ Camisool: een soort vest, behorende tot de soldatendracht
+ met hem braaf toe te decken: met er duchtig op los te slaan
+ en het verschil...afdrinken: en met elkaar een glas te drinken ter verzoening
+ die oorluystering: dat gefluister
+ Geweer: sabel of degen

den quant sig een laaste geweld aandoende, trok met soo een schrikkelyke magt dat hy de linkerpant van 't Camisool afscheurde en met den buyt wegliep.

+ Ick liet my het Gras meede niet onder de voeten wasschen+, en alhoewel ik redelyk ter been en gaauw ben+, waren myne pogingen onnut, 't was my onmogelyk hem te agterhalen; *een Officier* van ons Regimend die my te gemoet kwam, en meede op het gerugt van *houd den dief* was toegeschooten, vroeg my wat 'er te doen was, ick verhaalde kortelyk het geval met alle de omstandigheeden, hoe het sig toegedragen had, *kent gy den schurk*, vroeg my die Luytenand; niet als van aansien *myn Heer* seyde ik, en men segt dat hy in soo een straat (die ik noemde) woonagtig is. *Dan is 'er geen swarigheid by*, vervolgden dien Heer, *weest maar gerust Vryer, wy sullen maken dat gy uw Doos weer bekomt, en een voldoening+ daar by, gaat maar stil naar uw Quartier!* Met die woorden wierd my weer een Hart in 't Lyf gesproken, schoon ik nog niet geheel bedaart was.

+Loopt den Burger na dog vrugteloos.

+ Ondertusschen hadden sig de twee andere snaken, die my voor myn duyten soo helder+ getracteerd hadden, sig by myne slaap- of cost Vrouw vervoegd, en haar gesegd niet ongerust te syn, nog naar my te wagten, vermits ik met imand groot verschil had gekregen, en dat sy geloofden dat ons beyder hartnekkigheid den een of ander het Leeven 'er by souden inschieten, die goetaerdige Vrouw, welke my als haar Kind beminde, laakte haar seer dat sy als mackers, die op haar versoek met haarlieden was uytgegaan, geen meer sorg voor my droegen, dog sy verontschuldigde sig, voorgevende alles tot onse scheyding te hebben aangewend, dog weegens onse hoofdig-+ en quaataerdigheid ondoenlyk geweest zynde, zy daar van hadden moeten afsien, op dit seggen trad ik in Huys, sy verbleekte op myn aankomst, *wagt Schoeljens,* seyde ik, *men sal uw voor die liefdadige dienst vergelden*; met een naar de vuurtang vattende (want ik op dat stuk, als van myn passie minder meester synde, nog vrouw was) daar ik haar door de groote verwoetheid sekerlyk de harssens meede souden hebben geklooft soo sy dien dans door een schielyke vlug+ niet ontsprongen waren.

+Jaagt dien selfden avond twee mackers uyt syn Quartier.

Dat geval maalde my sodanig in den Geest, dat ik den geheelen nagt geen oog kon toedoen, ick had nog soo geerne *Monsieur* den Diefeens onder myn kluyve willen+ hebben, als wanneer ik geloofde hy 'er misschien soo heel huyds niet afgekomen souden zyn, hy heeft my sedert die tyd ook altoos voorsigtiglyk gemeyd, tot soo verre van selfs op de Straaten, om my niet te ontmoeten, een andere weg inteslaan. Syn Hoed, dien ik nevens de

+ wasschen: groeien
+ ter been en gaauw: vlug ter been
+ voldoening: schadevergoeding
+ helder: duchtig
+ hoofdig-: koppig-
+ vlug: vlucht
+ onder myn kluyve willen hebben: in handen willen krijgen

myne den nagt van onse stryd te gelyk had opgeraapt, heb ik ook tot een triomp teken onder my behouden; en een week voor dat wy met het Regiment uyt *Sluys* trocken, over syn woning in syn gesigd+ verkogd, deese overwinninge ware genoeg, ik begeerde niets meer, gelyk ik 'er trots genoeg op geweest ben.

By het aanbreeken van den dageraad kwam een van die twee tractanten,+waar voor ik den vorigen dag had moeten betalen, en die ik des avonds uyt myn Quartier had gejaagt, my op een ootmoedige wyse *goeden morgen* wenschen, ick sprong ten bedde uyt, om hem sulks insgelyks, dog op een gantsch onvrindelyke manier te doen, de Silvere Doos die hy my sien liet, en daar ik aanstonds na greep, herstelde my een weynig, soo draa hy sag dat hy door dat middel het gedreygde *Orcaan* was ontkomen, smeekte hy my om *Gods wil*, daar over niet verder te klagen, alsoo het om haar aller leeven te doen was; de ontroofde buyt weder hebbende, en daar en boven niet bloetgierigh+ synde, beloofde ik 't geen men van my versogdt, mits sy beyde, nog den Burger Dief, in een Herberg onder myn Oogen moeste komen; welker *onderlinge Capitulatie* naderhand accuraat is geobserveert+.

+*De ontstolen Snuyfdoos werd haar weder gebragd.*

De tweede Historie, die my deese drommelsche Snuyfdoos kort daar na heeft veroorsaakt, was niet min wonderlyk, hoewel ik daar om soo een felle bataille niet heb uytgestaan, moest ik langer als de eerste keer gedult hebbe, eer ik die weder bequam. En 't geene op een sonderlinge wyse is geschiedt.

Het was eenige daagen naar deszelfs wederkryging, dat ik voornam my+op een namiddag eens met eenige Onder-Officiers en Gemeenen+ van ons Regimend te verlustigen, ick had meer als in veertien dagen de voeten niet buytens Huys gehad, boven't besluyd daar ik in was van daar dagelyks geen gewoonte meer van te maken, had my sulks ook een klyne onpasselykheid belet. Naar myn onthouding, waren wy in getal vyf of ses sterk, by onse aankomst in de gewoone buyten Herberg+ wierd 'er helder opgetapt+, en ik wierd dien dag, ik weet niet op wat wys, soo smoor dronken, dat sy my te bed moesten leggen, en in dat Huys laten; het overnagten buyten de Stad, wegens de Desertie, op swaare strafve verboden synde, stelde□ ik my ongetwyfelt daar door ten minsten aan een warme rug bloot+, dog om dat ik een Lands Kind+ was, en als Recruut het Militaire gebruyk niet regt wist, had men eenige inschikkelykheid voor my, en ik kwam 'er die keer sonder eenige straf af.

+*Een tweede geval van die natuur+.*

+ over syn woning in syn gesigd: recht tegenover zijn huis, onder zijn ogen
+ bloetgierigh: wraakzuchtig
+ geobserveert: nageleefd
+ van die natuur: van dien aard
+ Gemeenen: gewone soldaten
+ buyten Herberg: herberg buiten de stadpoorten
+ wierd'er helder opgetapt: werd er flink geschonken
+ stelde ik my...aan een warme rug bloot: liep ik...het riciso van een geseling
+ een Lands Kind: geboren in de Republiek

+ Om agt uuren des morgens wierd ik door den Hospes gewekt, die my met hem de Koffy deet drinken, waar door ik gevoegt by den slaap, geheel ontnugtert was, ik betaalde hem drie Guldens en twaalf Stuyvers voor het Gelag, dat de Spitsbroeders met my den voorigen dag hadden verteert, den Hospes versogt my inwylen naar syn oude gewoonte eens te snuyven, dog hoe ik ook sogt ik vont geen de minste schynsel van myn Doos, die ik egter wel wist daags te voren by my gehad te hebben; in 't eerst dagt ik sulx een uytgevoerde klugt van syn uytvinding was, maar wanneer hy my ernstig uit die verbeelding holp, verbleekte ik van ontsteltenis, de goede Man die het merkte had medelyde met my, om dat ik een goede Kalant+ van hem was, hy seyde my, dat niemand anders als myn mackers, 't sy met goede of quaade intentie, dat konde gedaan hebben, wyl sy my te Bedde hadde geleyd, en dat 'er niets in syn Huys verloren wierd, ofhet moest te regt komen, byzonder sulke stucken van waarde, my verder radende, haar daar over te ondervragen, en soo sy voorgaven daar niets van te weeten, nog dien zelfden dag by alle de Silversmits van de Stad om te gaan, ten eynde die Doos soo sy ter koop aangebooden wierd, te doen aanhouden, op dat syn neeringryke+ Huys daar door geen quaade naam souden komen te krygen.

+*Haar Snuyfdoos werd voor de tweede maal gestolen.*

Alsoo ik van de opregtigheid en eerlyken inborst van dien Hospes verseekert was, maakte ik gebruyk van syne raatgevingen, ick ging by een ider van myn mackers, met wien ik daags te vooren had vrolyk geweest, ondersoeken, of d'een of d'ander van haar uyt voorsorg, dat my de Doos in soo een beschonken en onbewegelyke staat niet mogten ontnomen worden, deselve niet onder sig hadden gehouden, dog de man was op 't Kerkhof+ en het was daar meede, gelyk het spreekwoord segd, *of sy het te Keulen hoorden donderen,* vervolgens spoeide+ ik my de ronde by alle de Silversmits te doen, niet een van haar had deselve nog vernomen+, beloovende my alle (naar haar die uytgeduyt te hebben) soo het te koop mogt werden geveylt, sulx te sullen aanhouden; ick was verwoed, dog 't mogt niet helpen, de Doos was en bleef vermist, sonder dat ik 'er in meer dan twee maanden iets van hoorde.

+ Ick overwoog doen, (dog te laat) wat dwaasheid het is dat een Soldaat Goud of Silver by sig draagt, om dat soo men het met□ den een niet wil verlapideeren+, een ander het tragt te ontrooven, ick besloot ook soo het geluk wilde, dat ik die nog eens weder bekwam, niet meer by my te sullen steeken, maar sodanig op te sluyten, dat het 't ligt niet meer souw sien,

+*Neemt ten dien opsigten een besluydt.*

+ Kalant: klant
+ neeringryke: goedbeklante
+ dog de man was op 't Kerkhof: maar de dader was onbekend
+ spoeide: haastte
+ vernomen: gezien
+ soo men het...verlapideeren: als men het aan de een niet wil versjacheren

gelyk ik naar de laatste wederkryging ook gedaan heb.

Op Paasch-Tyd hadden wy met ons drie paar Jongmans en Dogters (myn+Persoon in't Mannelyke daar onder begreepen) party gemaakt by *Claas*, in de meergemelden buyten Herberg, eenige uurtjes op het aangenaamste te gaan doorbrengen, wy wandelden paar en paar ider met onse Vrysters onder den arm naar dat Krygslusthuys, ick was naauwelyks in de Kamer getreeden, ofik merkte dat den Waard my wenkte, nieuwsgierig om te weeten wat hy my soo geheym te seggen had, en altoos bevreest dat ik ontdekt was, volgde ik hem met klyne schreeden en niet sonder eenige ontsteltenisse te gevoelen, maar die ongerustheid wierd haast in een overmatige blydschap verandert; soo draa wy ons genoeg van 't verdere Geselschap verwydert hadde, om niet gehoort te worden, vroeg hy my al laggende of ik seedert niets van myn vermiste Doos had gehoort, neen! Antwoorde ik, alles wat ik tot derselver wederkryging, volgens uw raad aangewend heb, is vrugteloos geweest, wel nu hernam hy, ik ben daar in dan voor u geluckiger geweest, daar is ze wederom, (my deselve overhandigende) weest op een andermaal voorsigtiger met wien gy omgaat, en pronkt 'er soo veel niet meede, want door sulke Gasconnades+ ben ik die magtig geworden, gy sult 'er uw wel by bevinden, en naderhand die verdrietigheden daar door vermyden, wanneer gy mogelyk ook nooit diergelyk geluk meer aantreffen soude, ick betuygde myn gevoelens van dankbaarheid met hem teederlyk te omhelsen, en verseekerde hem, dat ik dat besluyd reets lange genomen had, maar vervolgden ik, gy hebt my die groote vrindschap bewesen, hebt de goetheit van my nu ook eens te verhalen, hoe myn Snuyfdoos in uwe handen gekomen is, over eenige dagen+ seyde hy, kwam hier een bejaart+en versoopen Karel in Burgers gewaat+, die aan syn spraak my toescheen, een Vreemdeling te syn, hy snoefde soo op syn Doos, en de laage prys waar voor hy die gekogt had, dat my sulks uw geval in geheugen bragd, ik eyste een Snuyfje, en prees de Doos, den Pronkert die 'er groots op was gaf ze my in handen, nademaal dat ik, gelyk gy weet, dikwyls daar uyt gesnuyft had, kende ik die aanstonds voor de uwe te syn, ik stak ze in myn Zak, en seyde hem dat doen ik die Doos de laastemaal gesien had, die aan myn behoorde, hy swoer kris en kras+, dat hy deselve van een *Miletair* voor agt Guldens had gekogt, dat kan syn hernam ik, dog gy kont sien, dat gy van die *Miletair* uw Geld weer krygt, dewyl de koop onder de waarde selfs van oud Silver is, heb gy daar uyt genoegsaam konnen verdenken, sulks gestoolen goed was, ondertusschen sal ik deselve onder my blyven behouden.

+*Sy krygt haar Doos op een wonderlyke wys weder.*

+*En de wyse hoedanig sulx geschiet is.*

+ Gasconnades: snoeverijen, grootspraak
+ over eenige dagen: enkele dagen geleden
+ een bejaart...in Burgers gewaat: een oude dronkeman in burgerkledij
+ kris en kras: bij hoog en bij laag

Ick was verrukt van vreugde over dit onverwagd geval, en ik had reede van het te syn, men was by myn gehoorent Geselschap[+] verwondert over de buyten gewoone lustigheid[+], waar meede ik dien geheelen namiddag was vervult, te meer, daar ik over dat verlies lang swaarmoedig was geweest, ik liet ook helder op tappen[+], edog uyt vrees van een nieuw ongeval, wagte ik my haar de oorsaak te openbaren: want met schade en schande had ik al geleert, dat men niemand meer betrouwen kon, soo seer als my de droefheid den nagt van de eerste ontroofing den slaap had belet, was het nu met de blydschap geschapen, so dat die hertstogten op ons gemoet deselfde werking moeten hebben, dat is altoos seeker, dat ik voor een half mirakel en wonderlyk geluk aanmerkte, dat ik met soo een eerlyk man van een Hospes had te doen gehad, sonder het welke de wederkryging wel weeder op nieuw een haggelyk spel□ had kunnen geeven[+].

[+] Midlerwyl die eerste en tweede ontmoetinge was ik Gemonteert[+], en de Wapen Oeffening[+] door een dagelykse omgang, en myn byzondere oplettentheid, bereyds soo magtig geworden, dat myn progresse[+] my haast een Vleugelman[+] souden hebben gemaakt, wanneer wy circa in 't midden der Somertyd, op het onverwagst Patent[+] bequamen[+], naar *'s Hertogenbosch* te marcheeren, om aldaar tot nader bevel Garnisoen te houden; doen ik met de Recruut, myn gewesene rys gesel, voor de eerstemaal ten byweesen van een Officier, het Geweer moest afschieten, om ons daar door tot het vuuren in de Exercitie by het Bataillon te gewennen, viel dien stoutmoedige kwant met Geweer en al voor myne voeten neer, *wel Jan sult gy het beeter maken,* vroeg my den Officier, ik denk van ja myn Heer voerde ik te gemoet, ter selver tyd myn Geweer vigilant[+] lossende sonder eenigsints te aarselen, hoewel het heftig stoote; dien Officier scheen 'er over verwondert te syn, gaf my een Drinkpenning, en verklaarde sulks als een goet teeken van myn couragie aantemerken.

[+]*Maakt snelle voortgang in de Wapen Oeffening.*

[+] Eer ik van *Sluys*, dat voorgegeven beste Garnisoen afstap, dient men te weeten, dat ik met al die voorvalletjes en vermakelykheeden, gestaedig mynen Dienst, in alles wat een Soldaat betreft, gedaan had, geen Wagten of Togten[+] die ik versuymde, of waar omtrent ik den Malenger speelde,

[+]*Speelt nergens den Malenger[+] in.*

+ myn gehoorent Geselschap: het bij mij behorende gezelschap
+ lustigheid: opgewektheid
+ ik liet ook helder op tappen: ik gaf ook heel wat rondjes
+ een haggelijk spel...geeven: een onzekere zaak was geworden
+ was ik Gemonteert: had ik een soldatenuitrusting gekregen
+ Wapen Oeffening: exercitie
+ progresse: vordering(en)
+ Vleugelman: flankeur; soldaar aan het eind van het eerste gelid, naar wie de anderen zich richten
+ Patent: order tot troepenverplaatsing, in dit geval naar 's-Hertogenbosch, zomer 1746 (ARA Stadhouderlijke Secretarie 437, p. 1047, patent dd. 29 juli 1746)
+ bequamen: kregen
+ vigilant: zonder aarzelen,
+ Malenger: simulant
+ Wagten of Togten: wachtdiensten en marsen

daar was niets in den Wapenhandel[+] of het bekoorde my, en dat leeven had my volmaakt gescheenen, indien de natuurlyke sedigheid aan onse[+]kunne eygen, bywylen door eenige lelyke propoosten[+] niet was gekwest geworden, ik wierd 'er meenigmaal door, inzonderheid in myn eerste Wagten, van myn stuk afgebragd, het was in 't eerst onmogelyk voor my te begrypen, hoe een Onder Officier dat kon gedoogen, naderhand heb ik 'er de onbetwistbaare oorsaak van ontdekt, namentlyk dat de meeste van die *Heertjes* met het selfde sop overgoten syn, ick had maar eens gewenst in haar plaats te weesen, om die Godslasteraars en schaamteloose Praters door rotting oli te[+] doen swygen, in 't vervolg heb ik 'er my hoe langs hoe meer, gelyk een ander naar geschikt, de gewoonte is een tweede natuur, en door de tyd gewent men sig naar alle dingen, ik moest het voor al doen, en meer als imant, om dat myne inzigten op meer gronden steunden, buyten dat, souw ik my verdagt hebben gemaakt of ten minsten my voor een *fyne*[+] hebben doen doorgaan; hoedanigheid die gantsch niet met myn gesteltheid overeenkwam, en geen groot voorregt nog Eertitul in het Adelyk Militairendom geven, om kort te gaan wat souw ik dog gedaan hebben, ick was met den Drommel Scheep[+], en moest 'er meede overvaren.

[+]*Maar vint haar sedigheid by wylen gekwest.*

In *'s Hertogenbosch* komende, leefden ik in dat tweede Garnisoen op deselfde[+] trant, als ik in 't eerste gedaan had, dat is te seggen, dat ik met het waarnemen van myn dienst en pligd, eeven lustig, vrolyk en vermakelyk was, ik had daar om myne bezigheeden, en ik bevleytigde my met het weynige dat ik van de naalde verstond, Mans- of Vrouwenwerk 't was my onverschillig, die benaarstiging[+], en den yver waar meede men my sag arbeyden, verschaften my veel werk, ik nam dagelyks in dat Ambagt toe[+], en won veel Geld, want van myn Leening kon ik op verre naa soo veel kromme sprongen niet maken, ik kwam altyd net en proper voor den dag, waar door ik al myn mackers de loef afstak, en dat veroorsaakte dat ter eerste instantie eenige van die geene, die men onder syn vrinden kan tellen,[+]als men van agteren opreekent[+], seyde, dat *Jan* nog maar een blaauwe maandag in Dienst was geweest, maar dat wanneer het Handgelt eens verteert was, men het armen leven gaande soude hebben; en dat ik dan soo fraay gekrult en gepoejert niet voor den dag souden komen, en eeven als een ander Soldaat wesen: want men dient te weten, dat sulks ter dier tyd nog gcen algemeene wet was, doen sy naar verloop van tyd sagen, dat ik daar in vervolgde, was het, waar kan *Jan van Ant* dog al die figuren van

[+]*Komt in 's Hertogenbosch haar tweede Garnisoen.*

[+]*Discoursen van haar mackers.*

+ Wapenhandel: het militair bedrijf
+ propoosten: praatjes
+ rotting oli: een aframmeling
+ fyne: kwezel
+ ick was met den Drommel Scheep: ik zat nu eenmaal in het schuitje
+ die benaarstiging: dat werk
+ ik nam...toe: het ging steeds beter met dat werk
+ als men van agteren opreekent: Dit wil misschien zeggen: te beginnen met de slechtste vrienden

maken[+], soo hy dat niet van de Vrouwluyde kreeg, hy moet ons niet wys maken, dat hy dat van syn vyf Sesthalven[+] kan doen? En voegden 'er weer een andere by, hy is immers nooit aan de Compagnie schuldig, syn werk kan soo veel niet syn, want hy is veeltyds in de Herberg, daar hy meer wyn suypt als wy bier, de Duyvel mag syn rekeningh verstaan &c. Deese welsprekende vertoogen, deede my by andere van nog minder begrip, voor een liefhebber van de sulke, die men Meysjens van vermaak noemt, doorgaan; om alle kwade agterdenkingen[+] te beneemen[+], liet ik haar in dat gevoelen, en om haar daar in meerder te bevestigen, gehield ik my van een heele amoureuse aart te syn, tot dien eynde was het, dat ik meenigmaal voor de Venus Diertjes[+] in de bres heb gesprongen, en een kansje met de punt[+] gewaagt, het geen ik met de linker- soo wel als de regterhand doen kon. De twee lidteekens, die ik tot deser uur nog op een derselver daar van heb behouden, geeven te kennen, dat ik geen swarigheid maakte voor sulke peuseltjes, met de kling te slaan[+], en waar van ten voorbeeld, op syn tyd gewag sal werden gemaakt.

[+] Myn goet en gereegeld gedrag, gevoegt by dat ik altoos soo wel uytgedost voor den dag kwam, deet een goet denkbeeld van my opvatten, en boezemde myne Opperhoofden[+], seer voordeelige gevoelens[+] ten mynen opsigten in, men vleyde my, soo ik dus voortging, binnen weynige tyd Sergeant te sullen maken, om dat ik redelyk met de pen was. De Corporaals plaats was my aangeboden, dog ik had geen smaak, om so men segt, een Soldaaten knegt te worden; het was te groote stap, om het eensklaps te beryken, ook regeert de wangunst[+] soo wel onder de laage als hooge van soo een groot lighaam[+], ider heeft syn Creaturen[+], ik heb wel op het kantje gestaan, van het in, en buyten het Regiment te worden, maar door de een of andere onverwagte verandering, is my het steygen tot die fortuyn trap[+] telkens belet.

[+]*Men geeft haar hoop tot een Sergeants plaats*.

[+] Ick geloof dat wy twaalf weeken, of daar omtrent te 's *Hertogenbosch* in bezetting hadden geleegen, doen wy order ontfingen, ons naar *Groningen*[+] te begeeven, vermits het meeste gedeelte van die geene, welke het Regiment van den Luytenant Generaal *Veltman* uytmaakte, Groningers van geboorte waren, ontstont 'er op die tyding een algemeene blydschap onder

[+]*Vertrekt na Groningen, haar derde Garnisoen*.

+ waar kan...van maken: waar doet hij het allemaal van
+ vijf Sesthalven: vijf maal vijf en een halve cent
+ agterdenkingen: verdenkingen
+ beneemen: weg te nemen
+ de Venus Diertjes: prostituees
+ de punt: de degen
+ dat ik geen swarigheid...te slaan: dat ik er nooit tegenop zag voor zulke vrouwtjes in het strijdperk te treden
+ Opperhoofden: superieuren
+ seer voordeelige gevoelens: een gunstige mening
+ wangunst: afgunst
+ soo een groot lighaam: zo'n grote instelling (als het leger)
+ Creaturen: lievelingen, protégés
+ die fortuyn trap: die hoogte van geluk
+ order...naar Groningen: Het patent is gedateerd 25 oktober 1746 (ARA Stadhouderlijke Secretarie 437, p. 1452)

het volk, ik had ook geen reede daar over bedroeft te syn, die groote verwydering van myn geboorte plaats, was my aangenamer, dan 'er naby geleegen te syn, ik was gedurig bang, dat den eenen lompert of den anderen, de kans souden doen verkeeren, die vrees was niet ongegrond, ten anderen was ik verheugd, als men van Garnisoen veranderde, op de eerste Trommelslag was ik altyd klaar te Marcheeren, hoe meer dat geschieden, hoe liever dat ik het had, ik was voor de verandering, en daar en boven nieuwsgierig andere plaetsen te bezigtigen, dat oogmerk gelukte my in den Krygsdienst; nooit heeft men een Soldaat met meerder lust syn Bagagie en Wapentuyg op de Poggel+ sien dragen, en ik was op al de Marsen, die ik met het Regiment gedaan heb, soo vrolyk en blymoedig, dat ik als een kriekje song+, en nooit van die geene was die agter bleef.

Eenige dagen na dat wy te *Groningen* aengekomen waren, nam den+Oversten T....+, onder wiens Compagnie ik was, my by sig als Lyfknegt, ik had voor deezen soo lang als meyd gedient, ik moest het ook eens als knegt beproeven, men deet my de levrey rok aentrekken, schoon ik daerom als Soldaet in de Compagnie bleef, en myn leening trok; in de weynige maenden die wy in die Stad Garnisoen gehouden hebben, kan ik seggen, dat ik my met roem van die nieuwe bediening heb gekweten, sodanig, dat toen ons Regiment het volgende jaer benoemt wierd te Velde te gaen, Mevrouw my voorsloeg, wanneer ik als knegt liever wilde blyven continueeren, by myn Heer haer Gemael, bewerken soude, dat ik van het bywonen dier Veldtogt souden ontheeven syn, maer op myn ernstig en aenhoudent versoek, dat ik verkoos de Campagne+ te doen, wierd ik van die qualiteyt tot myn blydschap ontslagen, voorgeevende dat men een jong Karel als ik was, tot een ander eynde voor den Vyant moest gebruyken. Ick heb daerom naderhand nog by drie Officiers van ons Regiment als oppasser+ geweest. Ik kon dat doen sonder myn dienst te verwaerloosen, het waren de Heeren Lieutenants L..., B..., en V..., waer van de eerste werkelyk Granadier Kapiteyn is, de tweede heb ik dikwils moeten verschoonen+, daer viel niet veel tegen te praten, ik moest gehoorsamen, en dewyl ik het als myn beroep aenmerkte, dagt my sulks sonder myn kuysheyd te bezwalken+, te hebben konnen doen.

+*Woont aldaar als knegt by haar Captein.*

Het was in 't vroegjaer 1747. dat wy uyt *Groningen* naer het Veld togen,+in *Bergen-op-Zoom*+ komende, moeste wy aldaer seven dagen tot nader bevelen blyven vertoeven, ick wierd alleen in een quartier gebiljetteerd+,

+*Trekt met het Regiment te Velt.*

+ Poggel: rug
+ dat ik als een kriekje song: dat ik (als een krekel zo) vrolijk zong
+ Oversten T.: H.J. Trip
+ Campagne: veldtocht
+ oppasser: persoonlijke knecht van een officier
+ verschoonen: helpen met wassen en aankleden
+ bezwalken: bezoedelen
+ Bergen-op-Zoom: Het patent is gedateerd 16 maart 1747 (ARA RvS 439)
+ in een quartier gebiljetteerd: ingekwartierd (na van een biljet daartoe te zijn voorzien)

+maer daegs daer aen, wierd het getal in dat huys met twee Byersche Soldaten vermeenigvuldigt, haer gestaltenis ontstelde my, ik was genootsaekt tusschen die twee knapen tegen wil en dank te slapen, de bedsteede was kleyn, men versogt my in 't midden te gaen leggen, ik voorsag my altoos van myn entje stael+, om my daer van des noods te kunnen bedienen, die voorsorg was onnodig, want ik moet tot haer lof bekennen, dat ik nooit+geen stilder nog ordentelyker slaepmackers gehad heb; niettemin gevoelde ik altyd een schrik als de nagt of tyd van rust naderde, en hoewel ik myn broekje aenhield, beefde ik sodanig van angst, dat ik naeuwlyks een oog kon toedoen; met dit alles soude ik haer evenwel de minste vermeeteltheyd, die sy hadden derven onderneemen, duur genoeg hebben doen staen, nademael ik voor de duytsche knevels, hoe groot die ook waren, nooit bevreest ben geweest.

+Slaapt te Bergen op Zoom tusschen twee Byersche Soldaten.

+Dog komt daar door niets te leyden.

+ Nae verloop van de seeven dagen onthouding te+ *Bergen op Zoom*, wierde wy naar het Land van *Axsel*+ getransporteert, voor de roemrugtige Actie aan den+ *Sandberg*, daar ik wel bywesig+ hadde willen syn, en voor de overgaave van *Hulst*+, die kort op het selve volgde, hebben wy daar taamelyk gerust gecampeert, soo men een seeker belaggelyk geval wil uytsonderen, die ons op die veltplaats is ontmoet.

+Aankomst in 't Land van Axsel haar eerste Veltplaats.

Het was op een nagd, dat door een Corporaal van een voorwagt, of van een patrouille (dat ik nu niet regd van beyde weet) een driemast Schip, soo hem dagt van verre langs den Dyk ontdekt wierd, daar op geraakte wel+haast alles in allarm, met alle man op de been, en in weynige minuten verscheen een ygelyk onder de Wapenen, ik had my naar gewoonte, schoon ik niet van 't piquet was, gekleed op het stroo nedergelegd, gelyk dat een regtschapen Krygsheld, in sulke omstandigheden past te doen, ik nam dan myn Snaphaantje+, en dronk een slok, en daar meede was Jan van Ant klaar; doen den dag begon aantebreeken, bespeurde men onderscheydentlyk+, dat het gewaande driemastig Schip in een oude en dikke driekantige boom was verandert; een ider moest ongetroost+ heene gaan, en weeder naar syn tent keeren.

+Een valsch allarm aldaar over een boom ontstaan.

+ Soo draa *Hulst* aan de Vyanden over was, tragten sy ons op dat Eyland, en aan de kant van Ter Neuse de pas aftesnyden, en ons gevolglyk Krygsgevangenen te maken, dog dat was vrugteloos, en mislukte hun; wy waaren alle te wel gemoet, om sonder het waagen van een beslissend hoofdtreffen,

+Kloekmoedig besluyt van de Troupen voor de Capitulatie.

+ entje stael: mes
+ onthouding: oponthoud
+ Land van Axsel: De overgave van Axel vond plaats op 16 mei 1747 (*Nederlandse Jaarboeken* 1747, p. 387)
+ Actie aan den Sandberg: Het fort De Zandberg was een sterkte van het Staatse leger (Idem, p. 386)
+ bywesig: aanwezig
+ overgaave van Hulst: Dit vond plaats tussen 10 en 11 mei 1747 (Idem, p. 386)
+ Snaphaantje: geweer
+ onderscheydentlyk: duidelijk
+ ongetroost: onvoldaan

tot die lafhartigheid overtegaan, en besloote, op het voorbeelt onser dappere Hoofd- en andere Officieren, veel eer tot de laatste man te sneuvelen, dan ons op die voet overtegeven, ik kan betuygen, dat in 't algemeen gesprooken, de Troepen eenpariglyk nooit soo kloekmoedig heb gesien, 't is waar dat ik onder ons Regiment, so als ik geloof dat het onder alle anderen is, eenige van die snoef- of poghansen heb beschouwt, die in de kroeg Lyf en Ziel verswoeren, dat sy drie Franschen voor haar hooft+ met eene hant naar de andere wereld konden senden, en die ter regter tyd met traage schreeden haar naar de allarm plaats vervoegde, en als arme Sondaars van verslagentheid geen woord konde spreeken; dat gaat gemeenlyk soo, met de geenen die het kruyt niet konnen ruyken; Het spreekwoord is dus in allen deelen waar, *dat de beste Stuurluyde sig op 't Lant, en de beste Krygshelden sig in den hoek van den Haart bevinden*.

Het Land van *Axsel* ging, so als men bewust is+, met een voordeelige+Capitulatie voor ons aan den Vyant over; wy moesten binnen drie dagen het selve ontruymen, de Troepen die daar in ten getalle van omtrent twee duysent man hadde gelegen, sakte by gedeeltens naar het Lant van *Ter Goes* af; daar was op onse aftogt geen levensmiddelen voor Geld te bekomen, de schelmsche Boeren gaven voor, dat het haar meest alles ontsikkelt+ was, en dat sy niets meer als tot haar onderhoud overig hielden, maar de guyten hadden 't verstoken, men weet dat sy seedert den Oorlog over al Menschen als andere geworden zyn, dus had niemant wat te bikken, *Jan* was evenwel nog van een goede quantiteyt Broot, Spek, en een gevulde Borrel+ in de sak voorsien, dat ik sorg droeg my nooit te ontbreeken, 't is een Boer segt men niet wys te maken, hoe een Soldaat aan de kost komt, maar sy weten dat by ondervinding nu al te wel, den dag van onse afmars waren wy verscheyde uuren agter malkander onder de wapens, het volk was half flaauw van vermoeitheid, honger en dorst, die twee laaste dingen syn de verschrikkelykste vyanden voor de Krygsluyden, so sulk gebrek van duur is, verliese sy wel haast al haar dapper- en gehoorsaamheid, ik deelde aan eenige myner beste mackers van myn Broot meede, so ver het strecken kon, myn Luytenant vroeg my om den Borrel, ik gafhem een teug daar uyt, maar behield deselve in myn handen. Ik voorsag wel dat men andersints door een generaale meededeelsaamheid+, my weinig van dat costelyk nat soude overgelaten hebben, en ik kon het op die tyd nergens voor Geld bekomen, ik geloof ook soo ik voor dat flessie, dat een groot

+*Is byna de eenigste haarer medegesellen, die op den aftogt van levens middelen voorsien is*.

+ voor haar hooft: per persoon, de man
+ so als men bewust is: zoals men weet
+ ontsikkelt: afgemaaid. Tijdens marsen lieten soldaten weinig van het platteland over; vgl. C.M. Schulten en J.W.M. Schulten, *Het leger in de zeventiende eeuw* (Bussum 1969), p. 82
+ Borrel: fles
+ door een generaale meededeelsaamheid: door jan en alleman er wat van te geven

halfpint maat+ hiel, een Ducaat en meer had geeyst, het heel gewillig van verscheyde onser Bevelhebbers daar voor, wegens de schaarsheid van dien, soude gekregen hebben.

+ Ick wierd schier half siek van hertseer, dat wy niet eens hantgemeen met den Vyant waaren geweest; sal ik myn moet dan nooit eens koelen kunnen, en altoos myn vierige wenschen te leur gesteld, en gedwarsboomt sien, dagt ik in myn selven, door de hoop die ik my voorstelde, dat sulks voor het eynde van dien veldtogd my daar toe nog gelegentheid souden verschaffen, beurde ik die lustloosheid allengskens in de gewoonlyke vrolykheid op; ick heb nogtans die byzondere neyging, en wonderlyke begeerte, soo tegenstrydig met het vrouwelyk geslagt, niet vervult gesien, dit speet my geweldig, en ik kan sonder op myn couragie te poggen, ofhooveerdig te syn, met opregtheid verklaren, dat het eenigste 't geen my in den Krygsdienst neerslagtig heeft gemaakt, alleen geweest is, dat ik geen Veldslag, of Beleegering heb bygewoont.

+Bedroeft sig van met den vyand niet hantgemeen geweest te syn.

+ Wanneer wy in het Lant van *Ter Goes*+ aankwamen, wiert ons eerste Legerplaats aldaar, in de sogenaemde Boonepolder neergeslagen, kort naar onse aankomst, wiert de heugelyke tyding van de aanstelling van *Syne Hoogheid den Heere Prince van Oranje*+, als Stadhouder van die, en eenige andere *Provintien*, onder de Troupen verspreyd; een algemeene vreugde en blydschap ontstont 'er onder deselve wegens die verheffing, het scheen dat iders dapperheid en moet, tot de minste Soldaat incluys, daar door aangroeide, ik kan wel seggen dat de myne daar door nieuwe kragt bekwam; de Patriotsche liefde en sugt, om ten diensten van die *Vorst*, blyken van myne aanwassende kloekmoedigheid te geeven, was natuurlyker en grondiger, behalven dat ze ook meer op gesonde reede steunde, om dat ik de Eer heb, onder de Domeynen van dien *Prins* gebooren te syn; en die Baronnie van dat Doorluchtig Huys desselfs naam ontleent; Enfin daar was niemant onder ons, of hy was gewillig, en met het uyterste vermaak gesint, Lyf en Leeven voor dien dierbaren *Vorst* op te offeren.

+Komt in 't Lant van Ter Goes haar tweede Veltplaats.

+ De tweede Veltplaats, die wy naar verlating van het eerste, in dat Eyland betrocken, was op den *Duvelshoek*+ by het Dorp *Crabbendyk*+, het was op dien selfden tyd, dat het Beleg van *Bergen op Zoom*, door den Vyand ondernomen wiert, wy konden de Bombardeering dier Plaats door de nabygelentheid+, en aangrensing gestadig hooren, hoe seer ik ook aangedaan was over het gevaar, waar meede ons Land gedreygt wierd, moet ik beken-

+Haar derde en laaste Leeger plaats.

+ halfpint maat: 18e-eeuwse inhoudsmaat
+ Ter Goes: Goes
+ de aanstelling...van Oranje: In Zeeland werd Willem IV eind maart tot stadhouder benoemd
+ Duvelshoek: Duivelshoek, Noord-Oost punt van de Elisabethspolder op Zuid-Beveland
+ Crabbendijk: Krabbendijke
+ nabygelentheid: nabijheid

nen, dat elke schoot[+] myn hart in 't Lyf deede huppelen, soo vieriglyk wenschte ik in die Belegering geweest te syn, ook hadden wy nog gedagt, dat ons Regiment met de anderen, die uyt Zeeland toogen, in dat Beleg soude rukken, dog dat geluk was voor my niet beschooren, ondertusschen bleeven wy in dat waterige gewest by continuatie leggen, sonder 'er iets van belang uyttevoeren, gelyk wy daar toe ook geen genoegsaame geleegentheid hebben aangetroffen, dewyl wy maar enkel en alleen, tot decking der Deyken op die kusten, of ter beveyliging voor een Invasie, in dat Lant diende.

Alvorens naar de Winter quartieren te keeren, moet ik eerst een seer merkwaardig, en vermakelyk geval verhalen, dat ik met den overleedene Luytenant Generaal S.....[+], welke aldaar het Opperbevelschap, over de Troupen heeft gevoert, gehad heb! En dat ik geloof, nevens de andere Historietjes wel eenige opmerking sal verdienen.

Op een tyd, dat ik van die geene was, welke de generale wagt[+], by dien[+] Commanderende *Chef* in deszelfs Hoofdquartier te *Crabbendyk* uytmaakte, en die gemeenlyk van vier daagen, of anders ten minsten van agt en veertigh uuren zyn, deese waar ik my bevont, was op den eersten voet geschikt[+]; den derden dag dat ik ter seyden het huys van de genoemde Generaal, als Schildwagd geposteert stont, en dat ik geen de minste onheyl gewaar wiert, dat my souden hebben kunnen overrompelen, stopte ik myn kort pypje, om daar door de vaak[+] uyt de oogen te verdryven, want door de swaare dienst in dat Eyland, gevoegt by de continueele[+] beweeging en alertheid, waar in men op Generaals wagten moet syn, hadde ons heel slaapagtig gemaakt; Ick had naauwlyks aangestoken, en ten hoogsten een treck of tien gedaan; wanneer het *syn Excellentie* geheel onpas[+] behaagde, een visite op myn post afteleggen, soo draa ik dat besoek ontwaar wiert, smeet ik de pyp agter een hegge in 't sant, en presenteerde het Geweer, sonder my eenigsins te onthusselen[+], schoon het als een stout bestaan[+], dat verboden is, my mogelyk niet vrindelyk soude afgenomen syn, indien ik met een man van minder rang, en goedaardigheid had te doen gehad, *wel Cameraat* begon die braave Opperbevelhebber my te seggen, *benje een Liefhebber van een pypje te knappen*, voorseker syn Excellentie was myn ant

[+]*Merkwaardig voorval, Haar met den Commanderende Generaal aldaar ontmoet*.

+ schoot: (kanon)schot
+ Luytenant Generaal S.: Jan Carel Smissaert, was ‘bevelhebber en chef’ over de troepen in Zeeland; sterft 28 augustus 1747, 64 jaar oud, te Kapelle op Zuid-Beveland (*NederlandseJaarboeken* 1747, p. 647)
+ generale wagt: wacht genomen uit het gehele leger ten behoeve van een generaal
+ was op den eersten voet geschikt: was op die eerste manier (nl. vier dagen) geregeld
+ vaak: slaap
+ continueele: voortdurende
+ onpas: op een ongelegen tijdstip
+ sonder my eenigsins te onthusselen: zonder blikken of blozen
+ een stout bestaan: een ongepaste handeling. Volgens de voorschriften was het de schildwachten verboden te roken (Dibbetz, *Het groot militair woordenboek*, Den Haag 1740, p. 565)

woord, wanneer het my de tyd toelaat, en dat ik van toebak en pypen voorsien ben, kan ik dat smakelyk doen, *wel laat ik dat eens sien*, vervolgde dien Heer, *ick heb liever dat een Schildwagt rookt als slaapt*, de tyd werd u gegeven, en de pyp met toebak syn geheel by de hand en gaauw te vinden, ik sag doen, dat met al myn behendigheid in het wegwerpen, men het in de neus had+: want *syn Excellentie* het kort pypje opgeraapt hebbende, gaf het my over, met versoek daar meede te vervolgen, ik tragte my wel in het eerst daar van te ontschuldigen, om dat ik dagt, dat het op een andere boog gewent was+; maar te vergeefs, *syn Excellentie* hield soo lang, met syn aangeboorne welsprekentheid, met syn versoek aan, dat ik voor onwelleevent soude doorgegaan hebbe, soo ik daar in niet had bewilligt, of dat verder geweigert had te doen, derhalven begaf ik my weer aan 't roken, veel geruster als te vooren, en na dat dien *Generaal*, dat een wyl tyds blyven beschouwen had, verliet hy my, en keerde weder in syn Logement te rug.

Ick was nog bezig te overwegen, wat ik van al die Complimenten denken soude, wanneer een der knegts, my een tinne tafel bort opgehoopt met beste Canasser+, en twee schoone lange Pypen, kwam brengen, my te gelyk, uyt naam van *syn Excellentie* gelastende, nu eens op myn gemak te roken, ik liet dien *Generaal* verseekeren, dat ik syn beveelen, als een wet soude gehoorsaamen, gelyk ik ook niet nalatig was te doen, en het was inderdaat een aangenaame vertoning, my met een lange pyp in de eene, en het Geweer by de voet in de andere hant te sien; dat den Sergeant van de wagt meende dol te maken, dog ik stoorde my daar niet veel aan, en vervolgde te roken, als of ik een geboren Houssaar was geweest.

Doen ik bynaa een quartier uurs, met dat soet tydverdryf doorgebragt, en myn pyp omtrent uytgerookt had, sag ik dezelfde knegt andermaal naar my toekomen, voorsien met een bottel oud bier, en een glas, latende *syn Excellentie* my seggen, dat ik sekerlyk, door het rooken wel dorst souden gekreegen hebben, en daar meede de toebak smaak eens kon afspoelen, dat ik op myn woord van Eer beloofde te doen.

Een weynig voor dat ik afgelost wierd, kwam de knegt voor de derdemaal, my een koude gebraade hamelen bout+, benevens een groot wittebroot brengen, dewyl *syn Excellentie* dagt, vermits ik nu gerook en gedronken had, ook wel honger soude gekreegen hebben, en voegde de knegd daar by, dat 'er overschiet kunt gy behouden, en in u knapsak steeken, dat meenik ook te doen vrind seyde ik: want gy weet wel, dat een Soldaat nooit iets wederom geeft, vervolgens liet ik *syn Excellentie* voor al die weldaden

+ dat met al myn...in de neus had: dat men het, ondanks mijn...in de gaten had
+ dat het...gewent was: dat het anders (nl. kwaad) bedoeld was
+ Canasser: knaster; fijne soort pijptabak
+ hamelen bout: schapenbout

en giften, waar meede ik overstelpt wierd, myn dank betuyging doen, met byvoeging dat een vles wyn daar op smaken soude; en onder verseekering, soo ik die bekwam, hy sig in 't geheel van myn Protectie konde gepersuadeert houden+, dat versogte wierd my aanstonds gezonden, en naar dat ik my in myn Schilderhuys+ braaf met eeten en drinken gemest had, stak ik het overschot by my, en wierd afgelost.

Dien selfden avond deet de gemelde Generaal my nog de Eer aan, op de+wagd een besoek te geven, vragende of alles my wel gesmaakt had, ik herhaalde myn betuyging van dankbaarheid, en seyde dat sulke Edelmoedige handelwyse, alle Soldaten wonderlyk soude lykenen+, en my in 't bysonder soo was bevallen, dat ik op die manier gedurende de Campagne, wel de wagt by *syn Excellentie* soude willen blyven behouden, hy lachte over dit myn seggen, en vroeg my verders, of ik lesen en schryven kon, waar op van ja geantwoord hebbende, dien Heer my voorsloeg, dat wyl hy in myn vrymoedige rontborstige aart, en fraaye gestalte behagen had geschept, en soo ik in syn onderhorend Regimend+ geneegen was te dienen, my als Onderofficier te sullen aanstellen, en verder met syn gunst en vermogen souden vereeren, ik hernam, dat voor soo verre ik steeds *syne Hoogheid*, en het Vaderland bleef dienen, het my onverschillig was, in wat Regiment ik my bevont, dat het my egter een groote Eer soude syn, in die van *syne Excellentie* te komen, en dat ik myn verheffing, altoos door getrouwe diensten, souden tragten waardig te maken, maar dat de toestemming van myn Captein, daar toe nootwendig vereyst wierd, sonder het welke die aangebodene gunst niet konden aanvaarden, ik besloot met te seggen, dat ik geensints twyfelde, ofmyn Overste soude my geerne op het versoek van *syn Excellentie* ontslaan, schoon ik een der meest beminde, en de favoriet van syn Compagnie was; dit wierdt my alles, naar dat ik myn aangenomen naam had opgegeven, met de hand belooft van werkstellig gemaakt+ te worden, dog door het onverwagt, en schielyk sterfval, van dit myn voorstander+, den Luytenant Generaal S...., (dat kort na dat Comedietje voorviel), sag ik myn hoop in rook verdwynen.

+*Werd door dien Generaal op de wagt besogt, en de toesegging van een Onderofficiers plaats gegeven.*

Inmiddels had ik, gedurende ons verblyf in 't Land van Ter Goes, met+een fraay Meysje kennis gemaakt, men verspreyde het gerugt, dat ik met dat Zeeuws Boerinnetje soude trouwen, hoewel het te dier tyd myn minste gedagten waren, my in den huwelyken staat te begeeven, ik vertrouw nogtans wel, dat soo ik van het noodige was voorsien geweest, om dat doelwit

+*Haar minnehandel met een Backers meid.*

+ hy sig...houden: dat hij zich dan verzekerd kon weten van mijn waakzame bescherming
+ Schilderhuys: wachthuisje
+ wonderlyk soude lykenen: bijzonder goed zou bevallen
+ syn onderhorend Regimend: het onder hem ressorterend regiment
+ werkstellig gemaakt: uitgevoerd
+ voorstander: beschermheer

te beryken, geen seven jaar had behoeven te vryen, ick soude 'er ook geen kwaade party aangedaan hebbe, daar waren duyten; sy was Lieftalig, poeselagtig en seer blank van vel, en het soude een volmaakte schoonheid gegeven hebben, indien de kleur van haar tanden, niet een weynig veel naar die van Chocolade gehelt hadden.

+ In Zeeland en Noortholland, volgt men een en dezelfde gewoontens in de Amourettes, ten opsigte van Militaire Personen, soo men syn Hof, aldaar aan een jonge dogter maken wil, dient men des avonds als het duyster is, daar op uyt te snuyven+, wanneer men ze met heele troepen op de straten, of stoepen kan aantreffen, maar den dag is daar te heylig toe, en hoe beleeft men dan ook groet, wert een Soldaat naauwlyks aangesien, uyt vrees dat die jonge maagden, daar door haar goede naam en reputatie souden kunnen krenken, swaarighedens die heel gegront schynen, ik voegde my wel haast naar die Lants moode, ik begon alle avonden, wanneer ik buyten dienst was, in het Dorp daar wy agtergeleegert stonden, ook te kruysschen+, meer tot vermaak en tydverdryf, en om myn beurs, die 'er toen heel schraaltjes uytsag, wat in staat te stellen, als wel om andere inzigten+, daar meerder als ik bezit toe vereyst wierden, gelyk dat van selfs spreekt, sonder dat het nodig sal zyn, dat ik daar van een wytlopiger uytsluytsel behoef te geven.

+*Lantsmoode in Zeeland omtrent het vryen.*

+ By geval had ik met dat Engeltje, dat een Bakkers meid was, kennis gekreegen, ik had de Eer van haar te behaagen, in soo verre, dat het maar aan my stont, het jawoord te krygen, indien ik die formaliter versoeken wilde, al die Ceremonien kwamen byzonder in myn kraam te pas, ick wist daar door honderde uytvlugjes te vinden, ondertusschen dat sy niet naliet, dagelyks myn sakken te vullen, om kort te gaan, hoewel ik my beroemen kan, overal waar ik de verliefde heb gespeelt, over myne medeminnaars gezegenpraald te hebben, was het evel+ in dit geval, dat heel anders uytviel, soo niet gesteld. Ik bespeurde aan dat liefkind, dat sy hoe langer hoe koelder 't mywaarts wierd, sy dagt mogelyk reede te hebben, om over my misnoegt te kunnen wesen; so sy die wesentlyk met gront heeft opgevat, is het ten minsten myn schuld niet geweest, het heeft my selver dikmaals verbolgen gemaakt, dat *Mevrouw de Natuur* soo onmededoogent, tegens myn neyging en gemoets driften, met my gehandelt heeft, mogelyk dat die socte meyd, ook door een al te amoureuse Complexie+ (dat men segt aan de meeste Bakkers Dogters, en haar Meydens, weegens de hitte van den oven, seer eygen te syn) haar reekening beeter by een ander vont+, hoe het ook

+*Waar by sy eenige tyd voordeel vint.*

+ daar op uyt te snuyven: eropaf te gaan
+ kruysschen: flaneren
+ inzigten: bedoelingen
+ evel: evenwel
+ Complexie: gestel, aanleg
+ haar reekening...vont: bij iemand anders beter aan haar trekken kwam

zy; doen ik merkte dat 'er niets meer te halen was, besloot ik het coste wat het wilde, de hinderpaal te ontdecken, die my uyt haar gunst had gestooten, ik zoude egter nooit gedagt hebbe, dat sy haar liefde op soo een voorwerp gevestigd had, het was een Corporaal van syn Ambagt, die myn plaats bekleede, en die soo mismaakt als sy schoon was; want ik kan betuygen, nooit een man gesien te hebben, die in allen deelen soo volmaakt leelyk was.

Verscheyde nagten aan den anderen, had ik al geloert wien dog dien ontsaggelyke+ medevryer wesen mogt, eyndelyk de laatstemaal, dat ik bereyd stont naar myn tent te keeren, sag ik een Heer of die het scheen te syn, met een Alongi Pruyk+, en in een roode mantel gewentelt, met groote stappen in een gangetje treden, dat op het agterhuys van de Backery uytkwam, die plaats was my voor deese ook bekent geweest, sonder my eens te beraden in wat gevaar ik my souden gestoken hebben, soo het inderdaat sulk een personagie geweest was, als waar onder hy sig vermomde, volgde ik hem sagjes na, en soude regelregt in het vertrek getreeden hebben, soo ik de deur voor myn neus niet geslooten gevonden had, de gelegentheid van dat kamer of keukentje, soo als men het noemen wil, was my door dagelykse omgang genoeg bekent, om het slot met een list te doen open springen, het lem+ van een mes, dat ik 'er stilletjes tusschen sette, deet de gewenste uytwerking, door de groote haast hadden sy aparent+ vergeten de grendel van binnen op de deur te doen, invoegen dat ik my eensklaps in 't vertrek bevont, oordeelt van myne verbaastheid, en die der twee gelieven, ik van in dien gewaanden Heer, een bekende Corporaal te vinden, en sy van sig soo onvoorsiens, door myn presentie overvallen te sien, ik had op het eerste gesigd van die snaak wel gedagt, dat 'er onder die verkleeding eenig geheym moest schuylen, dewyl ik wel denken kon, een man met sulke groote veeren+, in de nagt niet by *Agnietje* (aldus was myn minnares genaamt) soude komen, sonder tot de een of andere snoepige expeditie aldaar bestemt te syn, te meer, om dat ik ook wel van deselfde uytvinding, in de tyd van myn nagt besoeken, met myn monteering verkeert aantetrecken+, had gebruyk gemaakt, alzoo men onder geen voorwendzel, hoedanig die syn mogt, sig naar de tap toe+, uyt het Camp op Lyfstraffe mogt begeven! Maar hoe hy eigentlyk aan die Equipage gekomen is, en of sy hem sulks besorgt heeft, is iets dat ik niet heb kunnen ontdecken.

+*Bespiet haar mede vryer.*

Agnietje van de eerste ontsteltenisse, een weynig tot bedaren geraakt syn-+

+*Bevegt hem en werde byde gekwest.*

+ Alongi Pruyk: allonge pruik; grote krulpruik, die in 1751 reeds uit de mode was
+ lem: lemmet
+ aparent: klaarblijkelijk
+ sulke groote veeren: met zo'n dure uitmonstering
+ met myn monteering verkeert aantetrecken: door mijn legerkleren verkeerd aan te trekken
+ naar de tap toe: na de taptoe (het 's avonds geblazen signaal dat men binnen moet komen of van de straat afgaan; 's zomers 10 uur, 's winters 9 uur)

de, vroeg my op een vergramde toon, hoe ik soo stout derfde syn, op sulk een ongeleegen uur by haar te komen, en wat ik kwam doen, niets anders voerden ik haar heel koeltjes te gemoet, als waar toe ik wel meer, op sulke ontydige uuren by u gekomen ben, gy bent immers aan my verlooft, en derhalven kom ik hier u schandelyke trouwloosheid verwyten, ik begeer u niet te behouden, maar ik wil beletten, een ander van syn onbesonnentheid geen vrugt trekt, dat is iets dat uw niet raakt, viel die onsienlyke+ Corporaal in de reeden, soo gy u niet voort weg pakt, sullen uw het begroeten van eenige rottingslagen, daar toe noodsaken, ick was juyst voor geen klyn gerugje vervaart, en nooit de minste als het op dat stuk van saken aankwam, de stok die aan een spykertje hong, had ik reeds in 't oog, waar van ik my op die dreygementen, aanstonds de possessie matigde+, en sonder my te vervaardigen, daar op te antwoorden, smeerde ik 'er hem lustig meede af+, eer hy 'er byna op verdagt was, naar ik hem dus met syn eyge rotting gekwispelt, en verscheyde slagen had toegebragd, dat syn hoet en alongi pruyk een heel ent op het slagveld vloog; trok ik van Leer, dat hy op een verwoede wyse insgelyks deet, wel te verstaan, na dat hy met geswintheid de hoed en pruyk by een gegrabbelt, en opgeset had, ik soude in een heel andere omstandigheid over dat spectakel, dat door syn gedifigureerde Phisonomie+ heel aardig was, hertelyk moeten gelaggen hebben, maar ik had doen om wat anders te denken; syn aanval was soo heftig, dat ik tot op de straat deynsen moest, en by ongeluk aan het struykelen raakte, waar door hy my een houw in de regterhand toebragd, het bloet dat ik voelde lopen vertoornde my, ik greep de Sabel in de linkervuyst, en bleefhem niets schuldig, dewyl ik 'er hem een in de arm boorde, die al soo wel doorging; door de stilte van de nagd, en het gerugt van de klingen, wierden wy naar meer dan een quartier uurs geschermusselt te hebben, en soo moede waren, dat ons de tong uyt den bek hong, door eenige boeren,+die de wagt in het Dorp hadden, gescheyden, en om dat men hem voor een man van aansien en groot fatsoen aansag, tragten men my te verstoppen, waar door dit geval niet rugtbaar wierd.

+*Dog die saak werd niet rugtbaar.*

Ick was ontsint van gramschap, dat ik my niet beeter gewroken had, ick verbeelde my, dat boven de ontrouwigheid van myn minnaresse, dat my soo veel niet scheelen kon, haar bezitting my daar door ontroofd was, men sal ten minsten in dat denkbeeld zyn, seyde ik; en myn tegenparty sal sig vleye, my door die geringe quetsuur overwonnen te hebben, myn verstoornis ging soo ver, dat ik my dien geheelen nagt onmanierlyk, en op een

+ onsienlyke: onooglijke
+ waar van ik my...de possessie matigde: waarvan ik mij...in het bezit stelde
+ smeerde ik...meede af: ranselde ik hem er duchtig mee af
+ gedifigureerde Phisonomie: mismaakt uiterlijk

beestagtige wyse vol soop, ick leyde my des morgens in de tent van de Luytenant L....., dien ik te dier tyd oppaste te slapen, den overvloed van drank had my sodanig bedwelmt dat ik ontnugtert synde, eerst gewaar wierd, dat ik verscheyde papieren en goet van dien Heer heel onsmakelyk bespouwd had, ik agte my geluckig, dat ik sulks aan soo een deugtsaam Officier, die van een uytnemende goeden aart was, had gebakken, dewyl 'er buyten dien, ongetwyffelyk tot een toegift boven myn kwetsuur, wel een goet gedeelte ransel had kunnen swajen.

Men sal nieuwsgierig syn te weeten hoe het met de ontstantvastige *Agnietje*[+] afgelopen is, ik heb vergeeten op syn plaats te seggen, dat sy op ons verschil, en het sien van de bloote Sabels, in flaauwte was gevallen, en schoon ik haar sedert niet meer gesien heb, is my gesegt, dat door de opspraak, die dat voorval haar had veroorsaakt, en het slegt denkbeelt, dat men daar door wegens haar gedrag had opgevat, sy naderhand van dat Dorp naar elders is verhuyst, soo als het met ons Regiment eenige dagen daar na ook ging.

[+]*Haar Vryster vertreckt door de opspraak uyt dat Dorp.*

Op blydschap volgt gemeenlyk droefheid, men kan het in de wereldsche[+]saken niet volmaakt hebben. Ik had my eenige weken, met die klugtige avontuurtjes gediverteerd[+], doen ons de onaangename tyding van het overgaan der sterke Vesting *Bergen op Zoom*[+] kennelyk wierd[+], ik behoef niet te seggen, wat groote verslagentheid sulks by alle welmeenende Patriotten, en inzonderheid onder de Troupen veroorsaakte, schoon den Vyand kort na het selve, 't Conquest van de Forten aan de Schelde ondernam, keerde wy naar het Groninger Vaderland, tot betrecking van de winterquartieren te rug, het Regiment wierd verdeelt, en ik kwam in de Schans Bretang[+], vyftien of sestien uuren van de Hooftstad dier Provintie geleegen, in Garnisoen te leggen.

[+]*Aankomst in de Schans Bretang, haar vierde Garnisoen.*

Ick begon hier met oppassen uyttescheyden, en my weeder tot het arbeyden,[+] beyden, en myn voorige stille trant van leeven te begeeven, ik sag wel dat ik buyten dat, altoos kaal en berooit was. De Vrouwluyde, of het werken doen den Soldaat front slaan[+], en boven zyn mackers uytmunten, ik verkoos het laatste als het sekerste, men kan wel denken waarom; het was gewisselyk tyd, dat ik my soo wat afsonderde, men begon my te kennen voor imant, die wat ligt voor syn geld was[+], en ik soude wel haast voor een volkomen ligtemis (soo als men het in goet Nederduytsch noemt) hebben doorgegaan. Nogtans vallen de beste voorneemens gemeenlyk het slegste

[+]*Neemt een voorneeme van stil te gaan leeven.*

+ gediverteerd: vermaakt
+ het overgaan...Bergen op Zoom: De capitulatie vond plaats op 16 september 1747
+ kennelyk wierd: bekend werd
+ de Schans Bretang: de vesting Boertange
+ front slaan: zich netjes gedragen
+ die wat ligt voor syn geld was: die boven zijn stand leefde

uyt, gelyk ik daar van tot voorbeeld een geval zal verhalen, die aanleyding heeft gegeven, dat ik om een bloote naam, waar meede men my valselyk betigt had, in de Soldatery gepromoveert wierd, daar ik in teegendeel voor iets, daar ik wesentlyk de daat van had niet ben gestraft geworden+, dusdanig is de loop van 's wereldsch fortuyn, en dewyl het sig tot in den Krygsdienst uytstrekte was het billik dat ik dat meede ondergong.

+ Een dag dat ik van de wagd gekomen was, en een middag slaapje van een paar uuren gehouden had, begaf ik my om de verloorne tyd intehalen, weder aan het werk, ick was 'er nog geen half uur meede bezig geweest, of ik sag een seeker buurmeysje *Catootje* genaamt, met de uyterste verbaastheid, onder het gestaadig roepen van hulp in myn quartier vliegen, die dogter wiens woning ik dagelyks voorby moest gaan, had ik wel meer gesien, en myn beleefde Saluades+ wierden altoos vrindelyk beantwoord, sy scheen my niet onbeweegelyk te syn, ook had sy de beste reputatie niet; ick was verwondert over dat croestilieus+ bezoek, dat my weer een nieuwe Batailje voorspelde, ik had de tyd niet daar de oorsaak van te vragen: want twee kloeke karels volgde haar op de hielen, die grovenarissen+ wilden haar ten eersten meede sleepen, maar ik versogd bevorens te mogen weten wat 'er van de saken was, sy wilden alle drie te gelyk spreeken, dog ik vergenoegde my sulks uyt den mont van myn buurtje te verstaan, sy verhaalde my dan kortelyk, dat sy met een van die snaken party had gemaakt+, sig dien namiddag in een seeker huys te gaan verlustigen, dat den tweede kwant met hem verschil+ had gesogt, om haar van den eerste te ontneemen, dat sy eenige tyd samen gevogten, maar het eyndelyk eens geworden waaren, dog dat de preliminaire voorwaardens+ met den anderen voor het sluyten dier vreede getroffen, schoon sy een meysje van vermaak was, haar niet hadde behaagd, en sig dus op de vlugdt had begeeven, om sig onder myn bekende dapperheid te stellen, en myn bescherming te versoeken. Ick vond dit alles redelyk, en verseekerde haar, dat soo lang sy in myn quartier+ was, geen geweld te vreesen had, om dat ik het regt der volkeren in myn Hootel niet schenden liet, dog wanneer sy mogten goetvinden daar uyttegaan, dat ik 'er als dan niet meer voor verantwoorde; dit maakte haar minnaars dol van verwoetheid, sy stelden sig in postuur, om haar ider by een arm uyt myn Casteel te voeren, ten eynde haar onbeschoft voornemen+ te voldoen,

+Ontset een buurmeysje uyt het geweld van twee kerrels die haar vervolgde.

+ dat ik...gestraft geworden: Zie pp. 61 en 63; zij wordt mede op grond van roddels (‘een bloote naam’) gestraft (‘gepromoveerd’) voor iets dat ze niet gedaan heeft, terwijl ze niet wordt gestraft voor iets dat ze wel degelijk deed
+ Saluades: begroetingen
+ croestilieus: onbetamelijk
+ grovenarissen: lomperikken
+ party had gemaakt: was overeengekomen
+ verschil: ruzie
+ de preliminaire voorwaardens: de afspraken die zij met elkaar hadden gemaakt over ‘vredesvoorwaarden’
+ quartier: woning
+ haar onbeschoft voornemen: hun grove plannen

maar ik kreeg tydelyk myn klyn Jantje van de muur[+], waar door sy die Vryster moesten los laten, en buyten staat wierden gesteld om met haar Roof doortegaan; sy vielen beyde met de grootste ontsintheid[+] van de wereld op my aan, en een derselver bragt een kleyn schampstootje in de[+]eyge hand[+] toe, daar ik de eerstemaal de kwetsuur had bekomen, hoewel ik my met alle dapper-, en manmoedigheid verweerde, wil ik wel bekenne, dat ik het te kwaad soude gekregen hebben, by aldien niet een myner waare boezem vrinden, dat een Schermmeester in forma[+] was, in de baan was gesprongen[+], waar door sy moesten afdeynsen, het haase pad kiesen, en ons den buyt laten.

[+]*Krygt voor de tweedemaal een ligte quetsuur.*

Ick geloof niet dat myn vrind naderhant reeden had, over de ondankbaarheid van *Catootje* te klagen, wat my belangt, ik soude daar omtrent als ik gewild of liever als ik gekonnen had, meede niet onvoldaan syn geweest, dewyl die dogter met drommels geweld, iets van my hebben wilde, dat my onmogelyk was haar te geeven, ik verontschuldigde my onder voorwendzel, dat ik haar misschien een vereering souden kunnen doen[+], dat haar gantsch niet aangenaam souden zyn, die loose vont[+] was genoeg om haar driften te stremmen, en my de buy van de kop te doen wayen.

Tot vergelding van die kleyne dienst, versogd ik haar ons eens te verhalen,[+]hoedanig sy haar tot soo een oneerbaar leven hadde kunnen begeven, daar my dagt sulke goede gevoelens ter seyde in haar te sien uytschitteren[+], en inderdaat buyten de deftige opvoeding, die in haar uytblonk, was sy van een schrandere geest, gelyk dat genoegsaam, dit haar beknopt verhaal uytwyst, die sy ons in dese bewoordingen aldus heeft gedaan.

[+]*Versoekt haar buurmeysje tot vergelding haar levensloop te verhalen.*

Verhaal van Catootje.

‘DE ouderloosheid en het voorbeeld van ontugt en ongereegeltheeden,[+]syn den oorspronk der rampspoeden, waar onder ik nu versonken leg; wanneer de stralen van deugt van kintsbeen in ons hert geprent werden, sullen wy selden daar van afwycken, maar wanneer wy indrukselen van het teegendeel bekomen; moet een jonge dogter ongetwyfelt tot dat geene vervalle, dat op het laast het schandelykste Leeven, en de uyterste el-

[+]*Verhaal van Catootje.*

+ maar ik kreeg...van de muur: maar ik wist nog net op tijd mijn degen van de muur te grijpen
+ ontsintheid: razernij
+ deeyge hand: dezelfde hand
+ een Schermmeester in forma: een ware schermmeester
+ in de baan was gesprongen: te hulp was gekomen
+ een vereering...doen: een geschenk...geven (bedoeld is een kind)
+ vont: uitvlucht
+ ter seyde...uytschitteren: van haar af...stralen

lende met sig naarsleept, een kind dient in syne teederste jonkheid tot het goede gekneet te worden als wasch, soo dat tot syn jaaren van onderscheyd versuymd word is het te laat en geen tijd meer.

Ick heb nooit het geluk gehad myn Ouders te kennen, soo dat ik seekerlyk uyt geen egt huwelyk gesprooten ben; het eenigste dat ik van myn geboorte weet, is dat ik te vondeling was gelegd, ick ben tot myn sestiende jaar by een boerin op het Land groot gebragd; Mevrouw□□□, die een buyten goet bij onse Erf had, kreeg behagen in my, en nam my by haar als kamenierster; myn opvoester was blyde sig van my te kunnen ontlasten; wy vertrocken teegen de wintertyd naar G□□□□□; het was een huys daar niet als overvloet, wulpsigheid, wellust en vermakelykheeden regeerde, in de drie jaar dat ik daar gewoont heb, geloof ik 'er meer onbetamelykheeden gesien te hebben, als in de infaamste Bordeelen kunnen omgaan, de sogenaamde galantery+, hedendaags soo in swang, en naar de moode was in dat Huys op syn troon, en in syn volle luyster, een ider van de hoogste tot de laagste van dat huysgesin, had een swerm minnaars, het was 'er altyd open Hof, men kan denken wat men wil, maar het was seeker onmogelyk, in soo een Venus Paleys, lang maagd te blyven, myne bekoorlykheden dien ik derf seggen doen niet gering te syn geweest, hadde een Officier van het Garnisoen, die alle weeken bij ons op de Assamblé+ kwam, liefde voor my ingeboezemt, hy wist het my wel haast te verklaren, sonder dat souden syn oogen, getrouwe vertolkers van syn hart, my sulks wel hebben doen raaden; want ik was in dat stuk van saken, door een driejarige onderwysing, volleert geworden, eyndelyk verleyt door syne beloften, overwonne door syn eeden, wierd ik Swanger, ick begaf my naar deese Schans, daar ik twee maanden naar myn aankomst van een doot kind verloste, in den beginne heeft dien trouwloose my nog wel eenige onderstand gesonden, en brieven geschreeven, maar naderhand heb ik gehoort dat hy met een ryke Dame in *Vriesland* getrouwt is.

Hoewel myn schoonheid merkelyk door dat ongeluckig toeval vermindert was, had ik nog aanloklykheeden genoeg, om een Sergeant in myn boejens te hegten: want buyten dat ongeluk, was ik nog soo eerlyk als een ander; hy lag ter dier tyd hier met eenige manschappen op Commande; hakende naar de gelegentheid om my te spreken, was sy hem gunstig, hy openbaarde my syn genegentheid, en verloofde sig aan my door schriftelyke trouwbelofte+; syn spoedig vertreck was oorsaak, dat wy het huwelyk tot na de velttogd uytstelde, en dewyl hy voor een seer eerlyk en hups jongman bekent was, twyfelde ik niet of wy souden op de gestelde tyd ge-

+ galantery: hofmakerijen
+ Assamblé: gezelligheidsbijeenkomst
+ schriftelyke trouwbelofte: Het geven van trouwbeloften door verloofden was niet ongebruikelijk

trouwt hebben, indien niet een fataale koogel, in 't Beleg van *Bergen-op-Zoom* hem van deese wereld, naar een andere hadde doen overgaan.

Ick was in de uyterste wanhoop gedompelt, die twee schrikkelyke gevallen hadde my doen ondervinden, hoe weynig op de wereldsche saaken staat te maken is, en dat het verlies van onse Eer ordinaar[+] met de grootste ongelucken verseld gaan, buyten hoop van alle onderstand[+] en hulp, alsoo de boerin daar ik gewoont had overleeden, en haar dogters getrouwd waren, moest ik my wel tot dit oneerlyk leeven begeven, van de hooge verviel ik tot het middelslag, en vervolgens tot de gemeene, gelyk als dat altoos in die Neering gaat. De eerstemaal dat ik uw sag *Jan*, beslood sy, met my toetespreken, ben ik op u verslingert geweest, en iets meer voor u als nog voor eenig ander gevoelt, soo dat ik niet vrees te seggen, dat het maar aan u gestaan heeft om geluckig te wesen.'

Hoe seer die laaste woorden op soo een gulhartige wyse uytgesprooken, een ander als my souden hebbe doen laggen, was ik egter over de rampsalige toestand dier dogter, sodanig met medogentheid begaan; dat ik met al myn krygsagtigen aart, my beswaarlyk onthouden konde eenige traanen over myn wangen te doen biggelen, ik vergeleek haar beklagelyk lot, by die waar in ik my te *Wageninge* bevonden had, en ik kon daar uyt besluyten, dat ik sonder de hemelsche voorsiening van de wapens omgordt te hebben, mogelyk tot deselfde staat souden vervallen zyn.

Wy geleyden haar in 't avond uur naar haar woning om haar voor alle geweldenaryen te decken, maar de *Messieurs* haar minnaars hadden door de neederlaag geen lust om een tweede schaakende storm[+] te ondernemen; dat Meysje heeft ondertusschen, met al haare goede sentimenten en groot verstand, in dat ergerlyk leeven tot haar doot vervolgt, en is kort voor dat wy uyt die Schans vertrocken, aldaar volgens haar voorseggende stelling[+], in een ellendige staat overleeden, het gemeene eynde van alle, welke van die Negotie professie maken.

Dit sna kig gevalletje bleef soo bedekt niet, als het voorige van die natuur, ik had my voorgesteld in Arrest te komen, en een roffel te krygen, ik was bly dat ik myn rekening qualyk had gemaakt[+], het is my daarom niet kwytgescholden, hoewel men het op een veel geringer oorsaak toegepast heeft[+]; dog het is meer dan tyd dat ik de afgebrooke draat van 't voornaamste myner leevensloop hervatte.

+ ordinaar: gewoonlijk
+ onderstand: (financiële) steun
+ een tweede schaakende storm: een tweede aanval om haar mee te nemen
+ volgens haar voorseggende stelling: zoals ze zelf al voorspeld had
+ dat ik myn rekening qualyk had gemaakt: dat ik mij daarin vergist had
+ hoewel men...toegepast heeft: Zie p. 63-64

+ In 't Najaar 1748. veranderde wy van Garnisoen plaats, de Compagnie waar onder ik my bevond, kwam te *Coeverden* in bezetting, en het Regiment bleef by continuatie verdeelt++. Dit is de plaats daar ik de grootste buytenspoorigheid+, en de meeste onbedagtsaamheid heb bedreven, die ik my wel wagten soude aan 't gemeen kundig te maken, soo sulks in geheel Neederland niet verspreyd was. Hier is het dat het wonderlykste schouwspel, dat ooit op het Wereldsch toneel gespeelt is, staat vertoont te worden, dog men sal sig eerst onder welnemen met een aardig klugje, dat voor my niet vermaakelyk geweest is, moeten vergenoegen tot de rest volgen sal.

+Vertrekt na Coeverden, haar vyfde Garnisoen.

+ Den dag van myn vertrek uyt de *Bretang* naar *Coeverden*, had ik door haast eenig linden en ander goed in myn quartier agtergelaten, myn hospita, die een week of drie daar naar voor haar eyge saaken, in de laastgenoemde plaats wesen moest, bragd het my meede, dewyl sy des avonds weder t' huys wilde syn, versogt sy my haar een end weegs uytgeleyde te doen, dat ik haar seer gewillig toestond, al pratende bragd ik haar ter halver weg, en naar genome afscheyd, keerde ik weder naar de Stad te rug, maar het was my onmogelyk met al myn hart loopen binnen te komen. Ik vond de Poorten bereyds geslooten, en was genootsaakt in een boere hut te overnagten, ik was geweldig bevreest voor de straf, die ik 'er voor heb moeten ondergaan, ick wist dat volgens gebruyk de rol alle avonden by de Compagnie afgelesen wierd+, en dat de afweesige als Deserteurs wierden aangemerkt, dit was genoeg om my te benauwen, en de slaap uyt de oogen te houden, daar en boven had men door myn gedrag, ontrent die van myn kunne gehoude, in de *Bretang* al verspreyd, dat ik het met myn hospita wonderlyk eens was+, en dat als een groote liefhebber wy malkander byzonder hadden leeren kennen, in soo verre dat men selfs voorgaf, dat sy van my kramen moest, men behoeft nu geen Waarsegger te syn om te raaden, of die uytstroysels verdigt, dan de waarheid was, ook moest ik 'er op die tyd in myn selven hertelyk om laggen, want ik wist doen niet dat die vreugdens uytschaatering van die gevolgen souden zyn, en my soo suur soude opbreeken, ik wil niet ontkennen dat ik heel wel met die Weduwvrouw stond, en my buyten gemeen met haar heb konnen verdragen, om dat sy als ik van een vrolyk naturel+ was, en nooit geen beeter quartier heb gehad, voor het overige kon men haar oud, jong, fraay, nog leelyk noemen, haar minnelyke omgang was haar voornaamste luyster+, en dat was

+Verdigselen op een belaggelyke wyse over haar gedrag met een hospita uytgestrooit, en van gevolgen syn.

+ het Regiment...verdeelt: Het regiment bleef verdeeld in afzonderlijke afdelingen, waaronder een compagnie grenadiers
+ by continuatie: bij voortduring
+ de grootste buytenspoorigheid: bedoeld is haar huwelijk (zie p. 67)
+ dat...de rol...afgelesen wierd: dat er elke avond appel werd gehouden
+ wonderlyk eens was: bijzonder goed kon vinden
+ naturel: natuur, karakter
+ luyster: charme

my genoeg: want schoon haar vriendelyke oogluykjens[+] my voor het uyterlyke wel deede aansien, dat ik geen groot werk souden gehad hebbe, in haare gunst te staan, vermeyde ik altoos behendiglyk met haar over die materie in gesprek te treeden.

Met het openen der Poort begaf ik my de Stad in, de Heer Captein L.....,[+]een van de drie Officiers die ik opgepast had, en waar van ik meermaal heb gesproken, Commandeerde ter dier tyd aldaar het Garnisoen, of dien Heer nog een weynig op my gepikt was, dat ik hem niet langer had kunnen oppassen, dan of de voorgemelde verdigte discoursen[+] waarlyk ingang by hem gevonden hadde, kan ik niet wel seggen, altoos[+] hy liet my by sig ontbieden, en vroeg waar ik dien nagt geweest was, naa dat ik daar van de voor verhaalde reedens gegeeven had, met byvoeging dat ik myn uytterste best had aangewent voor het sluyten der Poort in de Stad te keeren, maar dat alles dien aangaande vrugteloos was geweest, en dat ik versogt my voor dit maal te willen pardonneeren, wyl door myn te rugkomst wel te sien was daar onder geen quaade voorneemens verborgen waren, *ja, ja Vryer*, hernam dien Officier (na my met gedult aangehoort te hebben,) *Wy weten die loopjes[+] wel, begeeft u maar opstaande voet in de Hooftwagt in Arrest*.

[+]*Werd in de Hooftwagt in arrest gesonden*.

Dat bevel kwam ik egter soo heel stipt niet na: want ik gong eerst in de[+]kroeg een soopje drinken, om daar door de schrik van 't hart te jaagen, naar dat ik daar en boven myn borrel gevult had, begaf ik my in de Hooftwagd, en melde my als Arrestant aan, een ider scheen over dat onverwagd voorval syn verwondering te betuygen, om dat sedert dat ik diende, nog in geen Arrest was geweest, dog het moest eens voor de eerstemaal geschiede, en ik soude my daar over ook niet veel bekommert hebben, indien ik daar toe op soo een onnosele wyse niet was aangeraakt, en dat was dagt my een saak die ik niet wel verkroppen kon.

[+]*Waar over sy misnoegt is*.

Ik hoorde dien avond onder eenige myner mackers al mompelen, dat ik[+]des anderendaags door de Cardons soude loopen[+], daar ik nog weynig geloof aansloeg, schoon het niet dan al te waar was, op de sekerheid, die ik 'er van ontfing, stont ik half in beraad, of ik my door een ontdecking, die gedreygde Cardonnisatie[+] niet wilde afkeeren, maar dat lafhartig voorneemen wierd haast door my verworpen; het kwam my soo hatelyk voor, dat ik 'er naderhand in myn selven beschaemd over was; hoe *seyde ik*, daar ik reets aan soo veel gevaren en onheylen ben bloot gesteld geweest, en die met de uytterste kloekmoedigheyd heb uytgestaan, zal ik onder deese *wisjewasje* ook niet beswyken, en men sal dan niet kunnen seggen, dat

[+]*Staat een wyl in beraad sig te ondecken, maar verwerpt aanstons dat voornemen*.

+ oogluykjens: knipoogjes
+ verdigte discoursen: verzonnen verhalen
+ altoos: in elk geval
+ loopjes smoesjes
+ dat ik...door de Cardons soude loopen: dat ik...spitsroeden zou lopen
+ Cardonnisatie: spitsroeden lopen

Maria van Antwerpen om een warme rug de eyge oorsaak van haar ontdecking geweest is.

+ De onaangename tyding, dat ik met de gebruykelyke ceremonien soude gepromoveert+ werden, confirmeerden in allen deelen+, sekerlyk om dat men niet ten onregte dagt, dat een soldaat, door een soo lange studie volleert moesten zyn, ik wierd op de bestemde dag en uur door een lyfwagt naar de Vergaderplaats gevoerd, alwaar een ieder sig soo wel van syn pligt queet, dat ik geen beter Cardonslag in de Republicq heb sien geeven; ik moest sesmaal op en needer loopen, en sonder my met die malligheden van een koogel in de mont+ voorsien te hebben, hield ik my soo hart, dat men my niet sag kikken of mikken+, hoewel dit soort van kitteling my op het laatst soude verveelt hebben; en dat ik zeer blyde was doen ik 'er het eynde van sag.

+*Krygt een Cardon slag.*

+ Den avond van myn kwispeling, wierd ik, na krygsgewoonte uyt het arrest ontslagen; het was doen voor de eerste maal dat ik myn gedagten ernstig over het huwelyk liet gaan, om daar door in vervolg diergelyke onplaisirige liefkoosingen te vermyden, want ik had al bespeurt, dat soo vrouwluyden van dat soort, daar ik tot nog toe by verkeert had, een Soldaat somtyds voordeel toebrengen. Het aan de andere kant meerder gebeurde, dat sy daar door de grootste verdrietelykheeden moeste ondergaan. En ik heb dikmaals gesien, dat sulks meenig jong Karel van de fraayste manschappen ten verderfheeft gesleept! Hoe belaggelyk my ook dat ontwerp in den eersten opslag++ is voorgekomen, streelde ik my met een hoop, die naderhand nog al niet qualyk is uytgevallen.

+*Werd uyt het Arrest ontslagen, en laet haer gedagten over het huwelyk gaan.*

+ Ik liet het oog vallen, op een seekere *Johanna Kramer*+; wiens vader Sergeant onder het Regimend Oranje Drenthe was, haar naar het overlyden van haar moeder met de meubelen, waar van sy rykelyk voorsien was, so lang te *Coeverden* had gelaten, om dat het reysen en trecken in die tyd onder de Troepen te veel in swang ging, om haar altoos by sig in 't Garnisoen te hebben, sy was niet ver van myn Quartier gehuysvest, men had my van alle kanten met lof van haar gesprooken, en als een voordeelige party aan de hand gegeven, dog teffens verwittigd, dat het beswaarlyk soude zyn haar te spreken, wyl sy sig van alle wereldsche vermakelykheeden en geselschappen afzonderde, sulke pryswaardige onwaardeerlyke gevoelens geleeke my, maar ik betrouwde+ daar niet veel op; want de schynhylige syn

+*Laat haar oog daar toe op een Sergeants dogter vallen.*

+ gepromoveert: Ironische verwijzing naar de Cardonnisatie
+ confirmeerden in allen deelen: bleken volstrekt juist
+ een koogel in de mont: Namelijk om niet te schreeuwen van de pijn
+ kikken of mikken: geluid of beweging (van pijn) maken
+ dat ontwerp: dat plan
+ in den eersten opslag: op het eerste gezicht
+ Johanna Kramer: Zie inl., p. 11
+ betrouwde: vertrouwde

gemeenlyk de ergste, wanneer ik haar seden nogtans door dagelykse omgang kennelyk geworden ben[+], heb ik bevonden, dat sy inderdaat bezielt was met alle de hoedanigheeden, die men in een Deugtsaame en Eerlyke Dogter kan wenschen, en dat sy door haar gereegeld gedrag heel verre overtrof, het geen de goede faam van haar verbreyde.

Dat ik verleegen was hoe ik dien minnehandel met vrugt souw aanleggen[+]is seker; en dat ik my lang beraden heb, eer ik tot soo een gevaarlyke stap kon overgaan, is nog gewisser, deese rol van verliefde was veel moeielyker als de voorige, die ik gespeelt had, ik moest my hier stemmig en sedig houden, het geluk wilden ook, dat door dat wy maar onlangs in dat Garnisoen waren aangekoomen, sy niet als naar verloop van een geruyme tyd na onse verkeering gewaar wierd, dat ik dat portretje was, aan wien die frissche Cardon slag was uytgedeelt, andersints hadde my sulke brieven van voorschryvens slegt gerecommandeert[+], naar een meenigte listen, practycquen, en omweegen in 't werk te hebben gesteld, quam ik eyndelyk daar in huys, en die beminnens waardige persoon te spreeken, dat was by provisie al genoeg, en soo veel als den bedekten weg gewonnen[+].

[+]*Is met den aanleg dier minnehandel verleegen.*

Ik volherde gestadig in myne besoeken, en schoon men behaagde[++]schepten in myn ordentelyke en stille levenswyze, wierd my egter versogd, die ter vermeyding van alle opspraak, te verminderen, maar aan die kant had Jan geen ooren, ik wagte my wel gedurende de eerste veertien dagen, haar het weesentlyk oogmerk van dien te openbaren, op een dag dat ik myne *Johanna* in een seer favorabele luym vond, verstoute ik my sulks te doen, dog het wierd my op soo een beleefde wyse glad van de hand geweesen, dat een ander van minder stoutmoedigheid als ik, daar door souden afgeschrikt syn geweest; ik hield daarom niet op de verliefde personagie te blyven speelen, en doen ik naar verloop van drie maanden eenige wederliefde bespeurde, dat my dagt haar Hart gewonnen te hebben, drong ik soo sterk aan, dat ik eyndelyk met groote moeite lang bidden en smeeken, het ja woord kreeg.

[+]*Verkrygt naar lange gevreyt te hebben het ja woord.*

Dit was niet genoeg, de toestemming van haar Vader wierd daar toe[+]noodwendig vereyst, sonder het welke sy in myn versoek niet hadde bewilligd, ik had niets teegen die voorwaarde intebrengen, men schreef den ouden man schier met alle afgaande posten[+] brieven, syn antwoord was telkens, dat hy sig niet kon begrypen, dat syn dogter sig nu in den Huwelyken Staat wilden begeven, daar sy altoos soo groote tegensin scheen gehad

[+]*De vader van haar minnares weygert syn toestemming tot dat huwelyk te geven.*

+ wanneer ik...kennelyk geworden ben: toen ik...had leren kennen
+ andersints...gerecommandeert: want zo'n ‘aanbevelingsbrief’ zou geen beste indruk van mij hebben gegeven
+ dat was...gewonnen: dat was voorlopig al genoeg, daarmee was de eerste hindernis overwonnen
+ behaagde: behagen
+ alle afgaande posten: elke uitgaande post

te hebben, (den ouden man was mogelyk onbekent, dat dit seggen alle meysjens gemeen is, soo lang haar geen bequaame gelegentheid voorkomt) dat voor het overige, sy nog jong genoeg was, daar meede te kunnen wagten, dat hy ook niet geerne souden sien dat syn eenigste kind hem in syn oude dagen kwam te verlaten, en hy sig verbeeld had, sy door de doot van syn huysvrouw hem t' eeniger tyd daar in tot steunsel soude verstrekt hebben, en dat boven dien van de gevolgen[+] van een Jongman van negentien jaar, niet wel te oordeelen was, dat het tractement van een Soldaat, wanneer men een huys met kinderen kreeg heel gering en sobertjes was om van te bestaan, dat hy voor al niet soude toelaten syn dogter met imant van een andere gesintheid als die van haare trouwde, om dat sy Gereformeerd, en ik Roomsch was, hy voegde daar by nog verscheyde andere spreukjes van die natuur, die door Ouders als een gesette regel op huwelyks voorslagen, op het tapyt werden gebragt, sonder te bedenken dat sy in haar tyd die respective swarigheedens niet hebben gemaakt.

[+] Ik wil daar door niet ontkennen, dat al die haken en oogen gegront waren, maar dat belette niet dat wy eeven sterk om syn toestemming aanhielden, of *Monsieur Kramer* de brief porten[+] moede wierd, dan of hy wel sag, dat 'er niet aan te doen was, en syne serieuse vertoogen deselfde werking als oli in 't vuur hadde, schreef hy ons niet; maar gaf syn toestemming tot dat huwelijk, nogtans onder beding, dat ontrent de gesintheid[+] de soons die daar uyt voortsprooten met my, en de dogters met haar soude volgen, ik hadt daar geen jota teegen, al had hy selfs geconditioneert, dat al de kinderen, die wy by den anderen soude verwecken[+], in haar Religie wierden opgevoet, ik had het hem waarlyk toegestaan, soo seer was ik tot alles wat men van my begeerde en afhong[+] overtehalen, sonderling voorbeeld van lankmoedig- èn goedaardigheid! Myn Gemalin souw ook kunnen getuygen, dat wy op dat stuk in onse zamenleeving, nooit het minste verschil hebben gehad.

[+] *Bekomt met lange aanhoude die versogte toestemming.*

[+] Na den ontfangst van deese laaste brief, beslooten wy ons des anderendaags te doen inschryven: want ik heb altijd in al myn ondernome expeditien spoedig geweest, men kan wel gissen, sonder dat ik het seggen, in wat angst ik dien nagt doorbragd, ik voorsag wel, dat ik op de kant van een yselyke steylte stont, maar ik was te ver gekomen om weder agter uyttegaan, ik verweet my dat ik oorsaak tot myn ontdecking soude geeven, ik wist soo veel wel dat ik aan de huwelykspligten niet voldoen kon, daar en boven seyde ik, hoe stil en gereegeld *Johanna* ook is, sal sy eevenwel sig met

[+] *Overweeginge tegen het huwelyk gemaakt.*

+ gevolgen: vooruitzichten
+ de brief porten: Deze werden door de ontvanger betaald
+ de gesintheid: de religie
+ by den anderen soude verwecken: met elkaar zouden krijgen
+ afhong: verlangde

my niet vergenoegen+, en hoe afgesondert sy ook van de wereldsche saken heeft geleeft, sal sy niet onbewust zyn dat het anders weesen moet, en wat sal ik haar tot het teegendeel kunnen wysmaken, een meysje van drie en twintig jaar is hedendaags soo onnoosel niet, ik weet dat by ondervinding aan myn selver, die nog veel jonger ben, schoon genoomen dat ik dat in myn Soldaate leeven, het meest ben kundig geworden, wat sal 'er van my worden soo het aan den dag komt, sal ik my daar door niet strafbaarder gemaakt hebben, en werd het niet ontdekt, dat my byna onmogelyk schynd, sal het immers een quaat huyshouden geven, en my wel haast voor een fameuse hoorndrager+ doen doorgaan.

Dit waren de opmerkingen, die my tegen het huwelyk grotelyks benaaude,+dog ik had weer andere beweegreedens die my opbeurde, en daar toe deet overhellen, een mensch, seyde ik, van die gesteltenis als sy, sal haar door een ontdecking die schantvlek niet willen aandoen van voor een ligtekoy doortegaan, mogelyk dat ik door de een of ander uytvinding de saak sal weeten verhoolen te houden, al myn aanslagen+ syn wel gelukt, deese sal misschien mede wel uytvallen, ick veronderstelde dat schoon die onderneeming tegen de natuur streed, dat 'er geen voorbeelden van in den krygsdienst waren, daar op dan geen wetten souden te vinden syn, die my strafwaardig maakte, en belangende de Kerksplegtigheeden, dat ik die niet soude schenden, om dat ik haar niet als voor myn suster souden aanneemen, en dat de beschuldiging van overspel te pleegen, hier in altoos geen de minste plaats kon grypen+, dog de voornaamste reede, die my bewoog het selve te volvoeren, was, dat ik onder dien dekmantel, soo my dagt, alle verdenking en twyfeling ontrent myn geslagt aan bekende personen soude benemen; enfin ik besloot het te wagen, daar mogt dan van koomen wat het wilde.

+*Andere voor het selve, waar toe sy overhelt*.

Coeverden is een gemakkelyke plaats, ten opsigte van de huwelyks formaliteyten,+ om aangetekent te worde, begeeft sig den aanstaande Bruydegom alleen, en sonder syn overgehaalde Liefste+, ter plaatse daar men ingeschreeven word. Na dat ik van de Compagnie een permissie Briefje om te trouwen versogd en verkreegen had, deet ik soo als het gebruyk was, myn naam en geboorte plaats wierd my afgevraagt, en sonder het te verdigten gaf ik het suyver+ op, gelyk ik het in den aanvang van myn krygsdienst had gedaan; ick vertoonde te gelyk de schriftelyke toestemming van myn vrouwsvader, om kort te gaan, en sonder veel omweegen te maken,

+*Trouwt tot Coeverden, omtrent 1 jaar oud synde*.

+ sig met my niet vergenoegen: met mij niet tevreden blijven
+ een fameuse hoorndrager: een van zijn eer beroofde, bedrogen echtgenoot
+ aanslagen: plannen
+ geen de minste...grypen: volstrekt niet op zijn plaats was
+ overgehaalde Liefste: verloofde
+ suyver: net zoals

ik trouwde[+] met Johanna Kramer, naar dat ik sestien weeken over haar verkeert had, dat al wat tamelyk lang voor een Soldaat is, het Huysraad en verdere goederen, dat ons haar Vader tot een huwelyks gift had geschonken, gevoegt by het geen sy van haar dagelykse arbeyd als Linde Nayster[+] had overgegaart, maakte dat ik voor een van myn Caliber een welgesteld man wierd, of liever een welgestelde vrouw soo als men wil, want ik ben in alles te vinden[+].

[+] Dat een ieders nieuwsgierigheyd groot moet syn, om te weten hoe ik het dien eersten nagt gesteld heb, kan ik wel beseffen, om 'er kortelyk iets van te seggen, dat sulks beeter gong als ik gedagt had. Het schaemagtig gelaat van myn bruytje, deet my bespeuren dat sy verleegen en bevreest was, en dat diende my, ik beloofde geen geweld te sullen gebruyken, en ik ben myn woord naderhand, mogelyk meer als haer lief is geweest, daar in stipt nagekomen, dan was ik onpasselyk, dan was ik vermoet[+] van de wagt gekomen, ik had altoos uytvlugten; en het blykt nu dat sulks haar niet verdroten heeft, veel min opening van saken gevraagd, en ik vond het niet raadsaem dat uyt eyge beweging te doen, wanneer sy my streelen wilde, was ik knorrig, sy bekeef my somwylen wel met te seggen, dat ik op den dag kortswillig[+] genoeg, maar 's avonds in 't bed gramstorig en van een onverdragelyk humeur was. Ik moest haar in myn selven gelyk geeven, en haar ongelukkig lot uyt meedelyden beklagen, maar het was my onmogelyk daer aan te kunnen voorsien; wat gedagten sy 'er over in 't vervolg by haar selven heeft opgemaakt, heb ik niet als op den dag van myn ontdekking geweten. Namentlyk, dat sy my nooyt voor een Vrouwspersoon heeft verdagt gehouden, maar wel van eenig afzonderlyk gebrek dat ik niet wilde openbaren; en dat Sy, om alle huyshoudelyke verdrietigheden voor te koomen, niet goedgevonden had my daar van een naauwkeurig verslag te vragen. Dat Sy haar ook uyt seekere Eerbaare inzigten (in myn opmerkinge te vinden) hadden onthouden van sulks rugtbaar te maken; te meer om dat sy dog daar meede vergenoegt, en met my te vreden was. Dit moet sekerlyk niet onwaar geweest zyn, dewyl wy gedurende onze zamenleving eendragtelyk en sonder twist geleeft hebben.

[+]*Heeft het geluk sig uyt alle gevreesde onheylen te redden.*

[+] Myn Huysvrouw (want aldus moet ik haar tot nader schikking[+] nog noemen) wist keurlyk met de naelden om te gaan, en was seer werksaam, waar door sy altoos meer te arbeyden had als sy afkon. En vermits ik my ook met groten yver in het snyders-ambagt bevleytigde, kan ik getuygen dat wy meer geld wonnen als wy verteerde, hoe wel wy daarom so goet

[+]*Sy winnen met haare hantwerken veel geld.*

+ ik trouwde: De huwelijksdatum was 21-8-1748; RA Drenthe DTB 11
+ Linde Nayster: naaister van linnengoed
+ want ik ben in alles te vinden: mij is het om het even
+ vermoet: vermoeid
+ kortswillig: vrolijk
+ tot nader schikking: voorlopig

als ordentelyke burgers leefden, en dus moest dit een bestendige styl van huyshouden uytmaken.

In 't jaer 1749, na dat ik in 't geheel seven en een halve maant te+had geleegen, en ruym veertien weken getrouwt was, moesten wy om dit voorval van daar verhuysen. By ieder Nationaal Regimend Infantery twee Compagnien Grenadiers ter dier tyd geformeert werdende, wierden tot het selve de beste en fraayste manschappen uytgesogd, ick ben seekerlyk onder dat getal gereekend geworden: want ik wierd daar toe meede verkoosen, en als Granadier onder de Compagnie van den *Generaal Majoor J□□□□*, (die in de *Nieuwe Schans* in bezetting lag) geplaatst. Ik moest dan met myn huyshouden, dat niet heel talryk was opbreeken, en vervoegde my ter+plaatse daar de Compagnie sig bevont.

+*Coeverden Word tot Granadier aangesteld*.

Mevrouw van Ant liet my blyken dat sy geen groote smaak in al dat reysen en trekken had, en nog veel minder dat ik in den dienst bleef, schoon sy+daar in gewonnen en geboren was+, derhalven versogt zy my de paspoort+ te koopen, maar ik stelde haar voor ogen dat het grootste gedeelte van de ses jaren reets verschenen waren (want ik had myn tyd van dienst op het verlof van trouwen niet behoeve te verlengen,) dat het beter was die uytteblyven dienen, om dat geld in de sak te houden, het geen sy ook redelyk vond en goet keurde; hoewel het beter voor my was geweest, haar raad te hebben gevolgt.

+*Komt in de Nieuwe Schans haar sesde garnisoen*.

+*Haar vrouw versoekt haar de paspoort te kopen*.

Wy begaven ons aldaar weder met deselfde yver aan het werken, wy besuynigde+ het geltje dat 'er van kwam, op een wyse, dat het in de langdurige Siektens die myn vrouw, en ik kort op malkanderen kreegen, redelyk wel strekte, ik ging weynig of selden meer in de Herberg, en als dat al geschiede was het des Sondags namiddags, wanneer ik een wandeling met myn beminde *Ega* had afgelegt, ick was doen een getrouwt man, soo dat het tyd wierd my tot een geschikt leeven te voegen, waar door wy ook bemint, en in de gunst van alle onse Opperhoofden+ geraakten.

+*Gaat selden meer in de Herberg*.

Met de generaale verandering van Garnisoen Plaatsen, waren wy van+het getal der Regimenten, die de eerste tour+ in Zeeland moesten doen, wy vertrocken in de maant Augustus 1750. uyt de *Nieuwe Schans*+, het Regiment wierd onderweeg by een versamelt, en wy quamen naar een Mars van een groote twee weken te *Sluys in Vlaanderen*, soo dat het voor de tweede maal was, dat ik het geluk had in die beste Plaats van het Staate Gebied Garnisoen te houden.

+*Komt voor de tweedemaal te Sluys in Vlaenderen als haer sevende Garnisoen te leggen*.

+ schoon sy...geboren was: hoewel zij zelf de dochter van een militair was
+ de paspoort: schriftelijk bewijs, afgegeven door een kapitein bij het ontslag uit de dienst
+ Opperhoofden: superieuren
+ tour: dienst
+ uyt de Nieuwe Schans: Het vertrek was op 16 april 1751 (ARA RvS 441, p. 509)

+ Hoewel het meer dan vier jaaren was, dat wy uyt die Stad waren getrocken, vont ik evenwel by myn aankomst nog oude kennisse genoeg, ik liet niet na myn braave *Claas* in de buyten Herberg te gaan besoeken, ik trof hem *par bricol*+ nog levendig, myn vrouw had ik dien dag meede genomen, hy scheen verwondert, dat ik alsoo gaauw getrouwt was, maar hy soude het nog veel meer geweest syn, indien hy geweeten had 't geen ik wist, wy spraken nog lang over het laaste geval van myn Snuyfdoos, en hy tracteerde ons den geheelen namiddag Prinselyk.

+Besoekt by haar aankomst Claas in de buyten Herberg.

+ Door dat het Regimend doen weder in syn geheel versamelt was, en wy van alle kanten de voornaamste Luyden als de Burgers dier Stad gerecommandeert wierden, waren wy in'tkort soo overstelpt van werk, dat wy tot ons leetweesen een gedeelte van de hand moeste wysen; wy waaren altyd soo net en fraay gehuysvest als een welgestelt Burger kon syn, soo dat myn saaken sig voor het uyterlyke gants niet Granadieragtig deede aansien, wy kreegen ook midlerwyl twee Officiers Kinderen in de Kost, de goedgunstige genegentheid waar meede het geheele Regiment ons was toegedaan, verwekte veel nayver onder de vrouwen van myn meedemakkers, om dat sulks aan eenige merkelyk nadeel toebragd, sy seyde dat alles niet wel was gedaan, als het niet door de handen van vrouw van Ant was gedaan, dat het altyd soo ging met imand die de naem had van vroeg optestaan, andere voegden 'er by, dat *Janne* sig had weeten in de gunst der Officieren te wikkelen, en daar by op die manier haar rekening vond+. En dat het dus niet te verwonderen was; dat sy, hoewel met een jong fris Kerel getrouwt, geen kinderen kreeg, ik kreunde my weynig aan dat wyven gekal, niettemin was myn vrouw over die laaste bewoordingen soo seer van droefheid geraakt, dat ik haar daar over dikmaals schryende bevond, ik praate haar die beuzelingen uyt het hooft, seggende dat sy sig voor een sottin soude doen doorgaan, soo sy haar aan de wereldsche quaatspreekentheid wilde stooren, en aan redenen die door wangunst en enkele jalousy in de mont waren gekomen, dat haare eyge belangen vereyste, dat sy doen moest of sy sulks niet merkte, en dat haar gedrag onlaakbaar genoeg was om sig met het aloude spreekwoord te vertroosten, *Dat het beeter is benyd als beklaagt te syn*; Sy heeft my gelooft, en heeft wel gedaan.

+Haar voorspoed verwekt veel nayver onder haar mackers wyven.

+ Wy waaren deese keer agt maanden te *Sluys in Vlaanderen* in Garnisoen, wanneer ons Regiment het patent bequam, dat het na *Breda*, myn Geboorte Plaats, moeste marcheeren; een ider, behalven ik, was met blydschap over deese voordeelige verandering vervult, om dat sy alle voor haar hooft, die Stad als een goed Garnisoen aanmerkte; schoon ik niet kan ontkennen, dat sulks als sodanig ten allen tyden bekent is geweest, moet ik nogtans myne

+Is op de tyding, van in haar geboorte plaats in Garnisoen te komen, heel verslagen.

+ par bricol: overigens, dit terzijde
+ haar rekening vond: aan haar trekken kwam

bedenkingen, die heel anders waren, daar omtrent uytsonderen: want ik beefde op die tyding als een Juffrouws Hontje, het was of de geest van voorsegginge in my geprent wierd, en ik voorspelde het ongeluk dat my overgekomen is, myn vrouw tragten op haar beurt, die swaarmoedige gedagten en muysenesten, waar van sy den oorspronk onbewust was, te verdryven. Ik wierd langsamerhand geruster, om dat ik my met de ydele hoop vleyde, dat soo imant van myne vrinden of kennisse al aan my soude twyfelen, die gedagten geheel souden laaten vaaren, soo sy vernamen dat ik een getrouwt man was, die overwegingen, waar meede ik myn verslagen gemoet begon te kittelen, waren inderdaat gegrond genoeg om diergelyke verdenkingen uytteroeyen, maar *Helaas* veel te swak, om de loop der Hemelsche bestieringen tegentehouden.

Eenige der voornaemste en deftigste Luyden van Sluys wilden myn vrouw daar houden, om dat sy haar hantwerk ongemeen verstont, sy beloofden dat het haar nooit aan Werk souden ontbreken, en dat men haar dat soo veel in overvloed souden verschaffen, dat sy daar van rykelyk konde bestaan, ik hield my een weynig jalours, met te seggen, dat ik daar in niet kon bewilligen, nademaal ik een vrouw genomen had om by my te houden, en niet van my afwesig te laten; op dat men haar daar toe niet overhalen mogt, sond ik haar met de twee Kostkinderen, en ons huysraad, een dag of agt voor ons vertreck na *Breda*, onder voorgeven van soo lang een kamertje te huuren, tot de inquartiering op een beraamde en geschikte voet was gesteld, sy gehoorsaamde en vertrok.

In het laatst van de maand April van dit lopende jaar 1751. geschiede den[+]intogt[+] van ons Regiment in myn Geboorte Plaats, by myn aankomst sag ik 'er verscheyde myner vrinden onder de aanschouwers, niemant onder deselve kende my, dat my geen klyn vermaak was, doen ik eenige daagen daar na haar woningen uyt nieuwsgierigheid ben voorby gegaan, bespeurde ik dat sy sig meest alle nog in een bloejende staat bevonden, dat my lief was te sien, schoon de smadelyke handelwyze van eenige, die my op den doolweg geholpen hebben, dat niet verdiende.

[+]*Aankomst met het Regiment te Breda, haar agste en laaste garnisoen plaats.*

Den dag van onse intrecking, vroeg ik aan myn vrouw, waar sy gehuysvest was, sy antwoorde my in de Sint Jans Straat, ik versogt haar my aldaar te geleyden, om dat ik my hield nooit te *Breda* geweest, en 'er dus niet bekent te syn, het heeft egter in 't vervolg gebleeken, dat ik het meer als te veel was[+]; maar ik had reedens van staat[+], my van die fint[+] te bedienen. Wy betrokken kort op ons arrivement[+] in dit nieuw Garnisoen, een van

+ intogt: Het regiment kwam aan op 19 of 21 april 1751 (ARA RvS 441, p. 515 en 536)
+ dat ik het meer als te veel was: dat ik daar maar al te bekend was
+ reedens van staat: ‘politieke overwegingen’
+ die fint: dat voorwendsel
+ arrivement: aankomst

de ontruymde Barakken, die onder de getroude krygslieden, naar gewoonte wierden verdeelt en aangewesen, de Exercitie tyd was reeds soo verre verlopen, dat men alle mogelyke vleyd aanwende, ons de verloorne dagen door een continueele[+] gesonde beweging te doen inhalen, dat belette daarom niet, dat ik de overige uuren die aan my bleeven, nevens myn vrouw met arbeyden doorbragt, want wy hadden gestadig de klandisie van het Regiment blyven behouden, tot men buyten staat gesteld wierd, sulks langer te kunnen doen.

[+] Ick ben drie weeken en eenige daagen met het Regiment in deese Stad in besetting geweest, eer myn hervorming[+] regt aan den dag gekomen en rugtbaar geworden is, maar ontrent veertien daagen te vooren, heb ik klaar kunnen bemerken dat ik verraden was, dog ik trooste my altoos dat die suspicie[+], door het denkbeeld daar ik van gesprooken heb[+], souden verdwynen, de omstandigheeden van myn ontdecking syn veel te merkwaardig, dat ik die met stilswygen souden voorbygaan. *[+]Merkt dat sy verraden was.*

Het ongeluk wilde dat het quartier van myn Granadier Captein, daar de Compagnies verzamelplaats was, in deselfde Straat, en niet ver van het Huys van den Coopman N.....[+] was geleegen, men heeft uyt het begin van myn levens-gevallen verstaan, dat sulks myn derde huur, in het welke ik als meid heb gewoont, geweest is, ik beken dat ik het minste argwaan op dat huysgesin had, vermits myn eyge bloedverwanten my niet kende, en 'er boven dien maar heel weynig tyd gedient had, ik geloof dat een ider in myn plaats gesteld in de selfde gedagten souden syn geweest, maar tot myn ongenoegen en leetweesen ondervond ik, dat die Luyden de wesentlyke oorsaak van dat onheyl mogen genoemt worden, waar meede, naar ik gehoort heb, sy in deese Stad geen groote Eer hebben behaald; dit is seeker dat men om myn bederf voortekomen[+], in plaats van weddingschappen met meerder omsigtigheid had kunnen te werk gaan; *Dog men siet gemeenlyk den Splinter in een anders Oogen, daar men den Balk in syn eygen niet wil sien*.

[+] Op een namiddag dat de Compagnie in 't afmarcheeren naar de Exercitie plaats, voor by dat Huys quam, en wy op strenge beveelen altoos regts moesten sien, kreeg een der Dogters van dat Huysgesin my in 't oog, en vlak in 't gesigd te sien, ik veranderde verscheyde male van couleur, 't geen haar sekerlyk te meer in het vermoede vestigde, dat ik *Mie* moest zyn, sy wees my met handen en voeten aan haar bystaande Geselschap, die nevens *[+]En waar aan sy sulks heeft bespeurt.*

+ continueele: voortdurende
+ hervorming: metamorfose
+ suspicie: verdenking
+ het denkbeeld...gesprooken heb: Bedoeld is het idee dat men zijn verdenking zou laten varen wanneer men merkte dat ze getrouwd was
+ Coopman N.: Nivelt (zie bijl. 1)
+ om myn bederf voortekomen: om te voorkomen dat ik me in het verderf stortte

haar op de Stoep stonden, invoegen dat men blind had moeten syn, om niet te sien waar sy heen wilde, ik meende van ontsteltenisse te beswyken, en de schrik had my in alle de leeden sodanig bevangen, dat ik tot deser uur nog niet weet, hoe ik de Wapen-oeffening dien namiddag heb goet gemaakt.

Ik kon de droefheid, die op dat onverwagt voorval in myn Ziel huysveste, soo niet verberge, dat myn vrouw op myn t' huys komst sulks niet gewaar wierd, myn bedrukt gelaat en verslagene gedaante gaf dat genoegsaam te kennen, daar waaren geen liefkoosingen, die sy niet in 't werk stelde om 'er de redens van te doorgronden; onder schyn van onpasselykheid, die ik waarlyk gevoelde, leyde ik my te bedde, dog de innerlyke benaauwtheedens hadde myn hert te veel overstelpt, om de genugten van een soete rust te konnen smaken.

Uyt vrees van my meer verdagt te maken, en de twyfeling die men bereyds[+]over myn persoon had opgevat te versterken, dorst ik my niet lang siek houden, hoewel ik het nooit met meer oorsaak souden geweest zyn; ick bouwde myn stellingen op de hoop, dat die buy nog wel over souw wayen, 't was 'er egter verre van daan: want ik bespeurde sigtbaarlyk aan verscheyde onser Officieren, die my op de straaten en in de Wapen-Oeffening sterker als na gewoonte aankeeken, dat de argwaan dagelyks en van hant tot hant toenam; ten allen tyden als myn dienst vereyste, dat ik my voor het quartier van den Captein begeven moest, vont ik de Stoep van den Coopman N.....met syn Huysgesin, en een menigte Officiers van ons en andere Regimenten, bezet, dat gedurig met een uytschatering van laggen, op myn voorbygang verselt was, ik had al die Heeren en Damens geerne van die moeite en alle die Eerbewyzingen willen ontslaan, en ik vrees niet van teegenwoordig te bekennen, dat ik gedreygt en op het punt gestaan heb, om soo ik 'er geen Geselschap sag in dat Huys te treden, met voorneemen van op een Krygstoon, die alle de Citroenen in de Winkel hadde doen beeven, de reedens van die complimenten te vragen, dog dewyl ik die favorable[+] gelegentheid nooit heb kunnen aantreffen, is dat genome besluyd mislukt.

[+]*Stoutmoedig voorneemen mislukt.*

Ick bleef in weerwil van al die verdrietelykheeden, die my kragdadig ter[+]herten gongen, tot het laaste oogenblik toe in myne getrouwe diensten volherden, circa vier en twintig uuren, of's avonts voor den dag van myn ontdecking, dat ik met den hengel had wesen vissen, daar ik een groot liefhebber van was; by myn te rug komst, kookte myn vrouw een ketel rystenbry, dewyl het doen voor het Saisoen nog koud, en dat ik boven dien door al de alteraties[+] huyverig was, sat ik by den haart een pypje te smoken, my

[+]*Voorteken in haar Brak*[+] *gesien.*

+ favorable: gunstige
+ Brak: woning
+ alteraties: zenuwslopende gebeurtenissen

dagt dat ik eenige buyten gewoone beweeging aan de keetel ontwaar wierd, myn vrouw bespeurde dat insgelyks, wy sagen onderschydentlyk dat ketting, keetel met al den santekraam telkens wel een voet hoog getrocken en weer neergelaten wierd, welke vertooning bynaa een quartier uurs duurde, wy doorsnuffelden de geheele schouw, maar vonden niets, dat die beweging konde veroorsaken; myn vrouw die 'er over verbaast was, sey my sulks iets wonderlyks+ beduyde; sy had in waarheid gelyk: want ik heb het bevonden aldus te syn, en hoewel ik selden veel agt op die bagatellen+ heb geslagen, en nooit de swakheid gehad aan sulk soort van voorteekens geloof te geven, was ik 'er egter soo over ontroerd en aangedaan, dat het my onmogelyk was van eenige diepe zugten te weederhouden, het geen door een onophoudelyke vloet van tranen gevolgd wierd, ik ontveynsde en wederhield my voor myn vrouw soo goet als ik konde, haar toevoerende dat ik my seer slegt en benaauwt bevond, dat de helft niet gelogen was.

+ Eyndelyk kwam die verschrikkelyke tyd, die my nooit uyt geheugen sal gaan, het was op den Hemelsvaardag, den twintigste van de maand Mey van dit lopende jaar 1751. de Compagnie was dien namiddag bestemt voor het quartier van den Captein te komen, om de nieuw afgemaakte Monteering te passen, ik had my altoos te veel van myn pligd gequeeten om daar in nalatig te syn; schoon ik wel weet my 'er nooit met trager schreeden te hebben vervoegd, men hield my de laaste, en men beval my, naar ik de nieuwe Montuur reeds aanhad, daar te blyven, ik gehoorsaamde: want ik kon aan myn hart wel voelen waar dat alles heen wilde, en om 'er dat swaare pak afgeligd te sien, verlangde ik selfs dat de uytkomst naby mogt zyn, weyl het dog anders niet wesen kon, men sal my mogelyk tegenwerpen, dat ik tyd genoeg gehad heb, dat onheyl te ontvlugten, dog men gelieft te weten dat ik soo lang eerlyk en trouw gedient hebbende, te eedel gemoet had, my nu aan een voorbedagte misdaat schuldig te maken, boven dien houde ik voor een zetregel+, dat niemand het lot, dat over hem beschooren is ontvlieden kan.

+Den dag van haar ontdecking

+ Om kort te gaan ik wierd gevisiteerd+, en bevonden voor het geen ik was, namentlyk van *Maria van Antwerpen* van onderen tot boven te syn, inwylen had men myn vrouw doen ontbieden, en haar gelast sig in 't oogenblik by de Capteyn te moeten begeeven; de goede sloof, die meende dat het de aanbesteedingen van nieuw werk betrof, sloeg haar faletje+ om, en liep al haar best daar sy tot een heel ander eynde geroepen was, sy was ver-

+Werd gevisenteerd en bevonden een vrou te syn.

+ wonderlyks: wonderbaarlijks. Onverklaarbare bewegingen van voorwerpen werden algemeen als voorteken gezien
+ die bagatellen: die onzin. Overigens laat Maria op andere plaatsen merken dat ze wel degelijk op dit soort voortekenen let; zie p. 27 en p. 77
+ zetregel: vaste regel
+ gevisiteerd: lichamelijk onderzocht
+ faletje: hoofddoekje

wondert daar soo een train[+] Officiers te vinden, waar van 'er eenige haar al spottende vroegen hoe veel Kinderen sy met *Jan van Ant* verwekt had; myn vrou wierd al in den beginnen schaamrood en gram over deese uytvorsing; na dat men haar het geval had bekent gemaakt, wilde sy sulks niet geloven, en protesteerde volgens de waarheid daar van nooit geen de minste verdenking, veel min sulks bespeurd te hebben gehad. Dit quam een ider niet sonder reede ongeloofelyk voor. Ik gaf ook aan den Captyn te kennen, dat my de eenigste schuld van die saak moest toegeschreeven worden, weyl myn vrouw voor en in haar huwelyk daar van onwetende was geweest, dog deese voorspraak mogt niet helpen, men versogt haar seer beleeft sig van selfs in de Hoofdwagd te begeeven, soo sy daar toe met geen Lyfwagd wilden vereert syn, te gelyk voerde men my aldaar ook in Arrest,[+] de toeloop van volk was voor de Hooftwagd soo groot, dat de Schildwagten het gedrang niet konde beletten, een ider als verrukt en opgetoogen van verwondering over soo een Zeldsaam geval, deede my duysende vragen, daar ik werk had op te antwoorden, om iders nieuwsgierigheid te voldoen, het had my voordeel geweest daar nog een dag langer te mogen gebleeven hebbe: want de liefdadigheid van Militaire en Burger Persoonen was seer groot, en ik maakte my die edelmoedigheid te nut, men had my dien namiddag van myn ontdecking soo veel drank van alle kanten toegebragd, en soo raisonabel[+] beschonken, dat doen ik des avonds naar het huys van den Captein Geweldiger[+], myn toegeschikt Logemend[+] gebragd wierd, de hoogte redelyk weg had; den toevloed van Menschen was doen ook soo[+] menigvuldig, dat men genoodsaakt was ons ider afzonderlyk met twee aparte wagten daar heene te voeren.

[+] *Komt met haar vrouw in de Hooftwagd in Arrest.*

[+] *En werden des avonds beyde in de Provoost gebragdt.*

Siet hier nu myn leevens-gevallen; ik ben thans oud een en twintig jaar en vier maanden[+], ik heb vyf jaar en omtrent vier maanden in den Krygsdienst geweest, soo dat ik nog ruym agt maanden souden hebben moeten dienen, om myn tyd te voleyndigen. Ik ben over de twee en een half jaar Soldaat geweest eer ik getrouwtben, en het is nu ontrent drie jaar geleeden, dat ik met myn gewaande vrouw in den egt getreeden, en haar als myn Suster[+] aangenoomen heb, het eenigste dat my nog droefgeestig houd, is dat ik de volle ses jaaren niet heb uytgedient, dewyl ik beslooten had, by het nemen van den Paspoort, my aan myn Opperhoofden te ontdecken[+], om dat men tot roem onser eeuw souden hebben kunnen seggen dat in 't Regi-

+ train: troep
+ raisonabel: duchtig
+ Captein geweldiger: provoost, legerofficier die in een regiment verantwoordelijk was voor de handhaving van de discipline
+ myn toegeschikt Logemend: de mij aangewezen verblijfplaats
+ oud een en twintig jaar en vier maanden: In feite was ze elf jaar ouder (zie inl., p. 9)
+ als myn Suster: Zie p. 96
+ dewyl ik...te ontdecken: omdat ik besloten had bij mijn ontslag uit het leger aan mijn superieuren bekend te maken wie ik in werkelijkheid was

ment van Den *Luytenant Generaal Veltman*, Een vrouw was geweest die ses jaaren Eerlyk en Trouw gedient had, en die sig aan alle de ongemakken en gevaren, waar aan men in den Krygs dienst is blootgesteld, onderworpen, en die met de grooste manmoedigheid had uytgestaan.

Ick heb alles van de genade van een grootmoedig *Vorst*+, en de wysheid van myn Regters te hoopen, met al myn onbedreventheid stel ik geensints in twyfel, of hetgeen ik ter Liefde, genegentheid, en als eene loutere sugd+ voor het Vaderland heb gedaan, tot myn verontschuldiging in aanmerking sal koomen, dog soo de buytenspoorigheeden en den misslag, waar in ik my onbedagtelyk+ gewikkeld hebbe, te veel teegen de wetten sondigen, dat men daar op geen gade kan slaan+, en mitsdien myn Eer niet kan gedekt blyven, vertrouw ik nogtans dat myn leeven+ uyt dien hoofden+ gereddet sal zyn.

EYNDE.

+ Vorst: Bedoeld is Prins Willem IV
+ sugd: hartstochtelijke liefde
+ onbedagtelyk: onbezonnen
+ dat men...kan slaan: dat men het door de vingers kan zien
+ myn leeven: Seksuele relaties tussen vrouwen, ‘tribadie’, konden met de doodstraf bestraft worden; voor travestie alleen was deze straf ongebruikelijk
+ uyt dien hoofden: om die reden (namelijk dat ze het deed uit liefde voor het vaderland)

Naa-berigt van den autheur,

Tot het slot van de Leevens-gevallen van Maria van Antwerpen, onder den Titul van De Bredasche heldinne.

MEn heeft uyt het eynde van haar verhaal gesien, de hoop waar meede die Heldinne sig gekoesterd heeft. Soo draa Sy met haar Gemalin in de Provoost Militair+ was gebragd, wierden sy aldaar ider apart gevangen geset, en de gewaande Granadier in een onderaardsche kelder opgesloten; eenige daagen daar na, wierden sy in twee informatien verhoort, als wanneer sy ook in vrouwen gewaad wiert gekleed, met verbod dat niemand haar meer mogte spreeken, vervolgens is over die saak een Extraordinaire+ Krygs-Raad belegt, dat uyt een Hoofd-Officier, en verder alle in Capteins van het Garnisoen bestond.

Sy syn beyde, van Donderdag den twintigste Mey tot Maandagh den veertiende Juny, daar aanvolgende in de gevankenis geweest, de respective *Heldinne*+ heeft onder anderen verhaald, dat sy+ drie dagen voor haar ontslag, in het gat of de kelder daar sy in was, en daar onmogelyk Son nog Maan in komen kan, gesien heeft een seeker ront ligt balletje van de groote als een Caroli Gulden+, dat tot driemaal aan den anderen boven haar hooft geswaait en verdwenen is, waar uyt sy besloot, sulks weeder als een voorteeken geweest te syn, dat sy haast van de duysternis in het ligd soude komen, en waar op inderdaat gevolgd is, dat sy den derden dag van dat verschynsel uyt hegtenis is geraakt, naar dat bevoorens het volgende Vonnis over haar was uytgesproken.

+ Provoost Militair: de militaire gevangenis
+ Extraordinaire: buitengewone
+ de respective Heldinne: de heldin waar het hier om gaat
+ dat sy...uytgesproken: Hoewel ze op p. 74 vertelt dat ze voortekenen als ‘bagatellen’ beschouwt, komt hier, net als op p. 27, wel degelijk weer zo'n voorteken aan de orde
+ Caroli Gulden: Carolusgulden (zie boven)

Sententie van den krygs-raat.

‘Alzoo *Maria van Antwerpen*, Geboren alhier te Breda, en oud een en twintig jaren, altans[++] gedetineerde by de Geweldiger Provoost[+] alhier, by de Informatien aan haar ten overstaan van Commissarissen deses Guarnisoens genomen, en voorts in den Krygs-Rade vrywillig heeft bekent, dat zy in 't laast van January van het jaar 1746. in de Graaf als Soldaat voor ses jaaren heeft Dienst genomen, onder de Compagnie van den Capitein Trip, in het Regiment van den Lieutenant Generaal Veldman, jegenswoordig alhier in Guarnisoen, ende daar by heeft op- en voorgegeven, genaamt te syn *Johannis van Ant*, en geboren van *Arnhem*, ende dat zy omtrent twee jaren als Soldaat gedient hebbende, is geworden Granadier onder deselve Compagnie; ende vervolgens by het opregten der Granadiers Compagnien, daar onder te syn gekomen, en daar by tot nu toe gedient te hebben, dat wyders zy gedetineerde, in den jare 1748. bedugt zynde dat het foude uitkomen, dat zy een vrouwspersoon was, ende om het zelve te beter te verbergen, heeft bestaan zig als een manspersoon onder de voorsz:[+] naam van *Johannis van Ant*, te Coeverden in ondertrouw te laten opneemen, met *Johanna Martina Kramers*, ende met dezelve in de Gereformeerde Kerk aldaar op den 18 Augusty van hetzelve jaar te trouwen, na dat zy een week veertien of vyftien by dezelve verkeert, ende daar mede kennisse gehad hadde, ende dat zy vervolgens altoos te samen hebben geleeft, zonder aan haar ooit te hebben bekent gemaakt, dat sy gedetineerde een vrouwspersoon was, maar het zelve altyd verborgen te hebben gehouden, ende zig ontrent de huwelykspligten altoos te hebben gemeenageert[+], en daar van afgehouden, zodanig dat zelfs de voorschreve *Johanna Martina Kramers*, hetzelve van haar niet heeft gevergt, en daar toe aan haar gedetineerde nooit occasie[+] gegeven, ende zy met den anderen[+], nooit enigerley soort van vleeselyke Conversatie[+] hebben gehad.

+ altans: thans
+ een en twintig jaren: Zie inl., p. 9
+ Geweldiger Provoost: provoost militair, zie boven
+ voorsz.: voorzegde, voornoemde
+ zig ontrent...gemeenageert: zich altijd onttrokken te hebben aan de seksuele omgang die bij het huwelijk hoort
+ occasie: gelegenheid
+ met den anderen: met elkaar
+ vleeselyke Conversatie: geslachtsgemeenschap

Ende nadien de Gedetineerde door eene zoo verre gaande, en onnatuurlyke verandering, en vervalsing van haar naam en qualiteid, de geheele Wereld, en wel insonderheid de voorsz: *Johanna Martina Kramers*, op eene schandelyke en verfoeyelyke wyze heeft bedrogen en misleyd, ende daar en boven ook ten hoogsten geéludeert[+] en gevilipendeert[+] de instellingen en solemniteyten[+] van het huwelyk, ende de wetten en placaten van den Lande daar op geemaneert[+], en dat hetzelve een zaake synde, die in een Land van Justitie niet behoord geconniveerd[+], maar exemplaar gestraft[+] te worden.

ZOO IS 'T, dat de Wel Edele Gestrenge Heeren, den Praesident en verdere Leden van den Krygs-Raad des Guarnisoens te Breda, gezien ende geexamineert hebbende, de informatien deswegens genomen, ende de gedetineerde in den Krygs-Raad op alles nader gehoort, ende door haar by haare gedane bekentenis, gepersisteerd zynde, ende dus in dezen op alles wel ende rypelyk gelet ende geconsidereert hebbende, waar op eenigsints te letten, of considereren stonde, doende regd op de confessie[+] van de gedetineerde, bannen dezelve voor al haar Leven uit de Generaliteid, mitsgaders uit alle Plaatzen, bezet met Troupes van den Staat, zonder daar inne wederom te mogen komen, op poene van swaarder straffe, ende condemneren de gedetineerde wyders in de costen en misen[+] van Justitie.

Aldus &c.'

EEn tweede vonnis was over *Johanna Kramer*, gewesene huysvrouw van onse Granadierse geslagen, waar by sy op vrye voeten wierd gesteld, dog teffens verboden geen de minste Conversatie of Verkeering meerder met de sogenaamde *Johannes van Ant* te houden.

Dienzelfden dag van haar ontslag, kwam haar Vader den Sergeant *Kramer*, die te *Bergen op Zoom* Guarnisoen hield, en dat geval verstaan had, in *Breda*, en nam syn Dogter kort daarna met sig meede.

Dien dag was den toevloed van Aanschouwers onbeschryffelyk! Wanneer de Sententien gepronuncieert waren[+], wierd de ontdekte *Maria van Antwerpen*, door eenige manschappen tot de laatste Ophaal-Brugge van de Haag Poort, uyt de Stad geleyt; werdende door honderde menschen gevolgt, die haar tot in de Buyten Herberg[+], de Blomkool genaamt, verselde; de toeloop van volk was aldaar meede soo groot, dat eenige fatsoenlyke

+ geéludeert: ontdoken
+ gevilipendeert: ontwijd
+ solemniteyten: sacramenten
+ geemaneert: uitgegaan
+ geconniveerd: getolereerd
+ exemplaar gestraft: gestraft als afschrikwekkend voorbeeld
+ confessie: bekentenis
+ costen en misen: kosten van proces en detentie
+ Wanneer...waren: toen het vonnis was uitgesproken
+ de Buyten Herberg: Thans Haagweg 217, Breda. Vgl. F.A. *Brekelmans*, 'De Steenweg van Breda naar Princenhage', *Taxandria* 49(1942), p. 225-230

luyden een kamer besproken hebbende; daar van onmogelyk meester konde blyven. Sy heeft sig in dat huys tot drie uuren dien namiddag onthouden+, wanneer een haarer Neeven+, uyt vrees dat sy door de wanhoop, of den drank, die men haar van alle kanten met volle maat toeschonk, tot erger leeven mogte begeven; haar voorsigtelyk naar een verseekerde plaats by het Nieuw Klooster+ op Brabandsche bodem bragd, alwaar sy eenige daagen heeft uytgerust; woonendc tegenswoordig te *Hoogstraaten*+ bij een Slagter als meid, welke huur de vrinden haar besorgd hebben.

Men segd dat sy haar krygsdriften niet wel kan intoomen, en dat sy aan verscheyde luyden den dag van haar ontslag, in de buyten Herberg souden gesegd hebben, nu eens een kansje op die voet by den Turk te willen gaan wagen, dog de onbedaarde gesteltheid, waar in men wel opneemen kan, sy sig dien dag bevonden heeft, geeft genoegsaam te kennen, dat sy onweetende was, wegens een seekere operatie+ die by de Muzulmannen gebruykelyk is, en waar door haar notoor die aanslag niet souden hebben gelukt. Nogtans zal men sig zeer vergist hebbe, soo die Heldinne t'eeniger tyd niet van haar in een tweede deel sal doen spreeken+.

Siet daar Leeser, uwe Nieuwsgierigheid voldaan, en myn werk voltooit, ik moet hier alleenlyk nog byvoegen, drie opmerkingen, die men uyt soo een zeldsaame gebeurtenisse kan halen, en niet min wonderlyk syn; voor eerst de kloekmoedigheid en helthaftigheid van onse Heldinne selfs; de trouwheid en eerbaarheid van haar vrouw; en laastelyk de wysheid en het beleyd van den Regter, die een eevenwigtige straffe gevonden heeft, in een saak waar van wy geen voorbeelden gesien hebben, ook moet men tot lofvan den Heer W.+ die uyt hoofde van syn ampt in persoon in den Krygs-Raad verscheenen heeft, seggen; dat boven de uytneemende verdiensten en bequaamheedens, die hy bezit, en voor een wakker man beroemt is, inzonderheid in deese neetelige zaak, syn schrander en kloeke geest heeft doen uytblinken.

Wybesluyten deese Leevens Beschryving met den toepasselyken Spreuk.

In omnibus rebus videndum est quantibus.

Dat

Men in alles moet weten hoe verre te gaan

EYNDE.

+ onthouden: opgehouden
+ Neeven: familieleden
+ Nieuw Klooster: Er zijn verschillende plaatsen met deze naam in Noord-Brabant
+ Hoogstraaten: Verschillende gehuchten in Brabant hebben deze naam
+ seekere operatie: besnijdenis
+ Nogtans...spreeken: Inderdaad werd Maria later weer gearresteerd voor hetzelfde vergrijp. Zie inleiding p. 12 en verhoor, Bijlage 2
+ den Heer W.: Mogelijk is hier de auditeur-generaal Alb. G. Waelwijk bedoeld. Zie inleiding, p. 16

Bijlage 1
De verhoren en het vonnis uit 1769

Articulen[+] aan de Ed. Agtb. Heeren schepenen der stad Gouda overgegeeven uit den naam ende vanwegens den Wel. Ed. Gestr. heer mr. Gualtherus de Moor, bailliu en schout der voorzegde stad, omme daarop ten verzoeke van denzelven r.o.[+] te hooren en examineren den persoon zig noemende Machiel van Hantwerpen 's heeren gevangene.

art. 1. Te vragen den naam, ouderdom, geboorte en woonplaats van hem gevangene?
Segt Maghiel van Antwerpen, oud geweest 50 jaer tot den 19 januari, dog opgegeven hebbende oud te sijn 23 jaeren om dienst te krijgen, geboortig te Breda, woonende te Amsterdam.

2. *Wat de kostwinning of middel van bestaan is van hem gevangene?*
Segt hij gevangene de kost te winnen met kleermaeken en quaet zeer te geneesen.

3. Of hij gevangene is getrouwt?
Segt hij gevangene ja.

4. Zo ja, met wien?
Segt met Cornelia Swartenburgh.

5. Zo hij zegt met Cornelia Swartzenburg, te vragen waar dezelve te dier tijd woonde en hoe hij gevangene aan kennis met haar is gekomen?
Segt hij gevangene hier in Gouda en dat dezelve haer aen heeft geroepen voorbij haer deur gaende.

6. In wat stad of plaats hij gevangene met haar is getrouwt?
Segt hij gevangene in Swol.
∏sp;
7. Wanneer hij gevangene met haar is getrouwt?
Segt den 9e augustus van het voorleede jaer het 6 jaeren is geleeden.

+ articulen: vragen
+ r.o.: ratione officii, ambtshalve

8. Door wien zij alsdoen zijn getrouwt?
Segt hij gevangene door een domine en toen door een priester.

9. Waar sijn gevanges huisvrouw zig altans onthoud?
Segt hij gevangene in Montfoort bij de kinderen van Geeresteyn sijnde voornoemde Geeresteyn geweest voordeese luytenant.

10. Of hij gevangene bij dezelve kinderen heeft geteelt?
Segt hij gevangene twee quade kraemen met één leevendige vrugt.

11. Zo ja, hoeveel?
Vervalt.

12. Hoe dezelve zijn genaamt?
Segt voornoemd kind gedoopt te sijn Willibrordes.[+]

13. Waar en door wien dezelve zijn gedoopt?
Segt hij gevangene in de kerk van de Posthoorn van de pastoor Wynties door den cappellaen Reijnders, thans pastoor te Moordregt.

14. Of dezelve nog leeven?
Segt hetzelve oud geworden te seyn seeven weeken en een uur.

15. Zo neen, waar en wanneer dezelve zijn gestorven?
Segt dat sijn vrouw den 15 november vier jaer geleeden in de kraem gekommen en dat het kind 7 weeken daeraen is gestorven.

16. Of hij gevangene zig ook niet wel heeft uitgegeeven te zijn Johannes van Ant?
Segt hij gevangene ja, in 't jaer van '46.

17. Om wat reden hij gevangene zulks heeft gedaan?
Segt omdat hij gevangene alsdoen sig niet bevond als een ander vrouwspersoon en daerom best was dat hij in mansgewaat heen ging.

18. Of hij gevangene tijde van de apprehensie niet bij zig had zeeker paspoort?
Segt hij gevangene ja.

+ Willibrordes: Doop GA Amsterdam DTB 348 f.91v, doop dd. 15 november. 1764, MOB 1765, 5 januari: overlijden

19. Aan den gevangene een pas te vertoonen en te vragen of het niet dezelve is, welke hij gevangene bij zig had ten tijde van de apprehensie?
Segt ja.

20. Hoe hij gevangene aan dezelve is gekoomen?
Segt hij gevangene van de capitein Ruys[+], onder wien hij een jaer en seve maenden heeft gedient en sig voor die jonge jaeren had opgegeeven, omdat anders geen dienst kon krijgen.

21. Of hij gevangene dezelve niet heeft misbruikt om de goede lieden daarmede te misleiden en te bedriegen?
Segt hij gevangene neen.

22. Zo neen, waartoe dan?
Segt om vrij overal te passeeren.

22. Of hij gevangene in den jaere 1761 niet binnen deze stad heeft gewoont?
Segt hij gevangene ja, in den jaere 1761 en in den jare 1762 te sijn heen gegaan.

23. Zo ja, bij wien en hoe lang?
Segt bij Gerrit de Timmerman op de Nieuwehave, wiens vrouw genaemt is Marrytje.

24. Of hij gevangene dies tijds niet heeft gegaan in de gedaante van een amazone en ook in ordinaire vrouwenkleederen?
Segt hij gevangene ja.

25. Of hijgevangene alsdoen niet bij verscheiden menschen uit naayen heeft gegaan?
Segt ja.

26. Of hij gevangene zig bij die menschen niet voor een vrouwspersoon heeft uitgegeeven?
Segt ja, toen ter tijd.

27. Of hij gevangene inderdaad niet een vrouwspersoon is?
Segt uyterlijk een vrouwspersoon te seyn.

+ capitein Ruys: Hendrik Ruysch; Mogelijk bedoeld in NNBW V, kol. 626

28. Zo neen, hoe gevangene zulks kan ontkennen, daar geene mannelijke leeden aan gevonden worden?
Vervalt.

29. Of hij gevangene te Breda niet is gedoopt?
Segt hij gevangene ja.

30. Of bij den doop alsdoen hem gevangene niet is gegeeven de naam van Maria?
Segt ja.

31. In wat kerk hij gevangene aldaar is gedoopt?
Segt hij gevangene niet te weeten off in de Minnebroederskerk is gedoopt off aen het huys van sijn moeder.

Aldus gerespondeert op Thiendewegs Poort ten overstaen van de heeren mr. Jacob Speelman, heere van Nuland, mr. Adriaan Prins, mr. Cornelis van den Bosch, mr. Nicolaes Teyssen en mr. Martinus van Toulon, schepenen, op den 30e januari 1769.

(w.g.) Maggiel van Hantwerpen
In kennisse van mij als secretaris
(w.g.)

Nader articulen aan de Ed. Agtb. Heeren schepenen der stad Gouda overgegeeven uit den naam ende vanwegens den Wel. Ed. Gestr. heer mr. Gualtherus de Moor, bailliu en schout der voorzegde stad, omme daerop ten verzoeke van denzelven r.o. te hooren ende examineren den persoon zig noemende Machiel van Hantwerpen 's heeren gevangene.

art. 1. Alzo hij gevangene bij vorig examen heeft bekent dat hem bij den doop te Breda de naam van Maria is gegeeven, te vragen waarom hij bij hetzelve examen zegt Machiel te heeten?
Zegt door nood, omdat hij zijn vrouw bedrogen had, en dat zij ter eere wilde gebragt zijn en hij daarom sijn naam veranderen moest.

2. Om wat reden hij gevangene zig te Amsterdam aan den capitein Ruysch heeft opgegeeven gebooren te zijn te Zwol, daar hij bij voorig examen bekent heeft te Breda gebooren te zijn?
Zegt omdat hij zig te Swolle ook zo had opgegeven als daarvandaan te zijn van geboorte.

3. Of hij gevangene niet is gebooren te Breda op den 19 januari 1730?
Zegt ja.

4. Zo ja, waarom hij gevangene dan bij vorig examen heeft voorgegeeven althans oud te zijn vijftig jaaren, daar zedert den 19 january 1730 tot hiertoe maar negen en dertig jaaren verloopen en hij dus even zo oud moet zijn?
Zegt in 't jaar '19 geboren te zijn op den 19e january.

5. Of hij gevangene is mans- of vrouwspersoon?
Zegt in de natuur een manspersoon, maar uiterlijk een vrouwspersoon.

6. Zo zegt manspersoon, te vragen wat teekenen hij aan zig dan bevonden heeft, dat hij anders zoude zijn gestelt als een ander vrouwspersoon?
Zegt dat hij bevonden heeft dat er iets als een roe uit zijn lijf komt te schieten, wanneer de natuur hem daartoe vereischt om zaad te schieten en dat hij zulx ondervonden heeft, toen hij dagt dat hij sestien jaer oud was, maar dat hij zijn ouderdom toen nog niet wist.

7. Hoe hij gevangene kan zeggen in den jaare 1746 zig niet bevonden te hebben als een ander vrouwspersoon en nogtans na dien tijd zig weder in de kleederen als een vrouwspersoon heeft vertoont?
Segt dat de heeren van den krijgsraad hem in vrouwenkleederen hebben doen kleeden.

8. Zo zegt vrouwspersoon, om wat reden zij dan haar sexe verzaakt en in manskleederen gaat?
Vervalt.

9. Alzo hij gevangene bij vorig examen heeft bekent dat ten tijde wanneer hij binnen deze stad heeft gewoont zijnde geweest in den jaare 1761 en 1762, gegaan heeft in ordinaire vrouwe kleederen en zig voor een vrouwspersoon heeft uitgegeeven, te vragen waarom hij alsnu wederom binnen deze stad een manspersoon vertoont?
Zegt, omdat hij na dato gedwongen was dat vrouwspersoon te trouwen en dat hij van onderen altoos in manskleeren heeft gegaan.

10. Om wat reden hij gevangene althans in de stad was gekoomen?
Zegt om een briefje te halen om na Amsterdam te varen.

11. Wanneer hij gevangene nu laastmaal in de stad gekoomen is en waar zig heeft opgehouden?

Zegt voorleden saterdagavond toen de poort al gesloten was, en dat hij Marytje was gaan bezoeken, omdat hij er bij tuys gelegen had.

Aldus gerespondeerd op Tiendewegspoort ten overstaan van de heeren mr. Cornelis van der Burch, mr. Nicolaas Teyssen en mr. Martinus van Toulon, schepenen, op den 1e february 1769
(w.g.) Maggiel van Handtwerpen
In kennisse van mij als secretaris (w.g) B. Jongkint

Nader articulen aan de Ed. Agtb. Heeren schepenen der stad Gouda overgegeeven uit den naam ende vanwegens den Wel. Ed. Gestr. heer mr. Gualtherus de Moor, bailliu en schout der voorzegde stad, omme daarop ten verzoeke van denzelven r.o. te hooren en examineren den persoon zig noemende Machiel van Handtwerpen 's heeren gevangene.

1. Of zij gevangene op zaturdag den 4e februari 1769 door stadsdoctoren en chirurgijn niet is gevisiteert?
Zegt ja.

2. Of zij gevangene alsdoen niet is bevonden een vrouwspersoon te zijn?
Zegt ja.

3. Of zij gevangene ook niet moet bekennen dat zij een vrouwspersoon is?
Zegt ja, op 't uiterlijke.

4. Hoe zij gevangene zulks durft bestaan te ontkennen, daar door voornoemde persoonen niets aan haargevangene is ontdekt 'tgeen eenige schijn zoudegeeven dat zij in de natuur een manspersoon zoude zijn.
Zegt door de vrugten die ervan voortgeteelt zijn.

5. Of het niet is onwaaragtig dat zij gevangene bij Cornelia Zwartzenburg kind of kinderen heeft geteelt?
Zegt dat waaragtig is dat kinderen bij Cornelia Swartzenburg geteelt heeft.

6. Bij wien dezelve Cornelia Zwartzenburg dan die kinderen bij haar gevangene in vorig examen opgegeeven heeft gehad?
Vervalt.

7. Hoe zij gevangene zig wederom in het gewaat van een manspersoon heeft durven vertoonen, daar zij bereids heeft geconfesseert dat de heeren van den krijgsraad haar

in vrouwenkleeren hebben doen kleeden?

Zegt door sijn vrouw Cornelia Swartsenburg die swaar bij hem geraakt is.

8. Of zij gevangene als Maria van Antwerpen ter zake dat zij in 't laast van january 1746 in de Graaff als soldaat voor zes jaaren had dienst genoomen onder de compagnie van den capitein Trip in het regiment van den luitenant-generaal Veldman tijde van haare detentie te Breda in guarnizoen liggende en dat zij daarbij heeft op- en voorgegeeven genaamt te zijn Johannes van Ant en gebooren te Arnhem en dat zij in den jaare 1748 heeft bestaan als een manspersoon onder de voorszegde naam van Johannes van Ant zig te Coeverden in ondertrouw te laten opneemen met Johanna Martina Kramers en met dezelve in de Gereformeerde kerk aldaar op den 18e augustus van datzelve jaar te trouwen; in den jaare 1751 door den krijgsraad van het guarnizoen te Breda niet is gebannen voor al haar leven uit de Generaliteit en uit alle plaatzen bezet met troupes van den staat, zonder daar weder in te mogen koomen op poene van zwaarder straffe en gecondemneert in de kosten en misen van justitie?

Zegt ja.

9. Of zij gevangene onder de naam van Machiel van Antwerpen in den jaare 1762 niet wederom heeft dienst genomen onder het eerste bataillon van den generaal Kinschot[+] dies tijds in guarnisoen leggende te Zwol?

Zegt ja.

10. Voor hoe lang zij gevangene alsdoen heeft dienst genoomen?

Zegt voor ses jaaren en dat naderhand haar hebben gedwongen op hetselven briefje te tekenen voor agt jaar en dat zij toen is heengegaan en gesegt ‘geen accoord, geen soldaat’.

11. Onder wat captein zij gevangene alsdoen heeft dienst genoomen?

Zegt onder De Bok.

12. Hoe zij gevangene zulks heeft durven onderneemen, daar zij wist dat zij bij voornoemde sententie van den krijgsraad te Breda was gebannen voor al haar leeven uit alle plaatzen bezet met troupes van den staat?

Zegt omdat Zijn Hoogheid hem zo veel als ontslagen had en een goude penning als een waarborg gegeven, waarop het borstbeelt en het wapen van Sijn Hoogheid stond.

+ generaal Kinschot: Roeland van Kinschot (1687-1765); NNBW III, kol 692

13. Of zij gevangene onder 't voorzegde bataillon niet reeds in dienst was, toen zij met Cornelia Zwartzenburg aldaar is getrouwt?
Zegt neen. Zegt, nader, ja.

14. Om wat reden zijgevangene diestijds den naam van Johannes van Ant heeft verworpen en op- en voorgegeeven te zijn Machiel van Antwerpen?
Zegt omdat meest al 't volk Bredanaars waren en omdat se niet kenbaar zou wesen.

15. Of voornoemde Cornelia Zwartzenburg mede niet in dienst is geweest als soldaat?
Zegt neen.

16. Zo ja, hoe lang en onder welke captein.
Vervalt.

17. Hoe en wanneer zij gevangene uit dat regiment van voornoemde generaal Kinschot is gekoomen?
Zegt omdat zij wilde hebben dat zij twee jaar langer teekende als zij dienst genomen had en er uitgegaan te zijn in de maend mey van den jare 1764.

18. Waarnatoe zij gevangene zig alsdoen heeft begeeven?
Zegt na Amsterdam.

19. In wat jaar zij gevangene te Amsterdam dienst heeft genoomen onder de compagnie van den heer captein Ruysch?
Zegt, zo zij gelooft, in het jaar 1766.

20. Hoe zij gevangene dat al mede heeft bestaan te doen, wijl aldaar ook militie van den staat guarnizoen houd?
Zegt omdat zij dagt dat zij ontslagen was van de sententie en omdat de vrouw in de kraam moest en anders aen geen brood kon komen.

21. Of zij gevangene met Cornelia Zwartzenburg laastleden zaturdag voor agt dagen, zijnde geweest den 28 january 1769, niet is geweest te Montfoort?
Zegt ja.

22. Of zij gevangene met voornoemde Cornelia Zwartzenburg aldaar niet isgeweest in een herberg alwaar uithangt het Vergulde Hooft?
Zegt ja en daar een nagt geslapen te hebben.

23. Of aldaar diestijds niet is ingekoomen zeeker persoon zeggende in 't generaal 'die persoon gelijkt zeer wel na een vrouwspersoon te Gouda'?
Zegt zulx niet gehoort te hebben, maar dat 't haar na dato geseyd is.

24. Of Cornelia Zwartzenburg daarop niet zeide tegen dien persoon 't schijnt dat gij een chirurgijn zijt', en gevraagt heeft na zijn woonplaats?
Zegt daar niet bij geweest te hebben.

25. Of die persoon daarop niet zeide waar hij woonagtig was?
Zegt als het voorgaende articul.

26. Of zij gevangene en voornoemde Cornelia Zwartzenburg kort daarna niet zijn gegaan na gemelde chirurgijn en hem gevraagd hebben om met haar te gaan na de burgemeester om te bewijzen dat de gewaande manspersoon een vrouwspersoon was?
Zegt ja.

27. Of zulks door gemelde chirurgijn niet is geweigert?
Zegt ja.

28. Of dezelve daarop door haar gevangene en voornoemde Cornelia Zwartzenburg niet zeer qualijk is bejegent geworden zo met dreigementen als met scheldwoorden?
Zegt dat hij hem geen quaed woord heeft toegesproken, dog dat sijn vrouw stond te keffen en te blaffen.

29. Of zij gevangene niet is geweest die gewaande manspersoon?
Zegt ja.

30. Of zij gevangene met voornoemde Cornelia Zwartzenburg niet weder is gegaan naar voornoemde herberg?
Zegt ja.

31. Of zij gevangene met dezelve Cornelia Zwartzenburg op dienzelven dag te Montfoort niet is geweest bij eenen Geerenstein, zijnde een schoenmaker?
Zegt neen.

32. Of die niet heeft getoont dat hij zig met haar gevangene en voornoemde Cornelia Zwartzenburg niet wilde ophouden?
Zegt daer niet van te weten.

33. Hoe zij gevangene kan zeggen dat de voornoemde Cornelia Zwartzenburg zig te Montfoort onthoud bij de kinderen van eenen overleden luitenant Geerestein, daar

er geen huishouding van de kinderen van zodanigen luitenant te Montfoort bekent is?
Zegt dat zij het gelogen heeft en niet wel begrepen.

34. Of zij gevangene zulks niet doet om den regter met leugens op te houden en te misleiden?
Zegt sonder arg gesegt te heben.

35. Zo neen, waarom dan?
Vervalt.

36. Hoe zij gevangene heeft durven bestaan zig andermaal met een vrouwspersoon genaamt Cornelia Zwartzenburg te doen trouwen, daar zij gevangene over het trouwen metJohanna Martina Kramers in den jaare 1751 te Breda in hegtenis geweest en gestraft is?
Zegt omdat se haar zaak toen niet heeft durven bekend maken, maar dat nu de nood aan den man kwam, omdat zijn vrouw bevrugt was.

37. Wat zij gevangene tot haar verschooning weet op te geven?
Zegt als se gepecceert heeft, dat zij dan om genade en vergiffenis bid.

Aldus gerespondeert op Tiendewegspoort ten overstaan van de heeren mr. Adriaan Prins, mr. Cornelis van der Burch, Jacob Boon van Ostade, mr. Nicolaas Teyssen, mr. Martinus van Toulon, scheepenen, op den 6 februay 1769
(w.g.) Maggiel van Antwerpen
In kennisse van mij als secretaris (w.g.) B. Jongkint

Nader articulen aan de Ed. Agtb. Heeren schepenen der stad Gouda overgegeven uit den naam ende vanwegens den Wel. Ed. Gestr. heer mr. Gualtherus de Moor, bailliu en schout der voorzegde stad, omme daarop ten verzoeke van denzelven r.o. te hooren en examineren den persoon zig noemende Machiel van Antwerpen 's heeren gevangene.

1. Alzo zij gevangene op de laatste vraag van haar voorig examen, daarin bestaande wat zij gevangene tot haar verschooning weet op tegeeven, gezegt heeft, als zijgepecceert had, dat zij dan om genade en vergiffenis bad, te vragen wat zij gevangene met dat antwoord heeft te kennen willen geeven?
Zegt als zij genade bij de heren mogt gevonden hebben, dat zij zig zelf dan zoude gelukkig agten.

2. Alzo zij gevangene bij vorig examen heeft bekent dat zij als Maria van Antwerpen

in de jaare 1751 door den krijgsraad van het guarnizoen van Breda is gebannen uit de Generaliteit en uit alle plaatsen bezet met troupes van den staat, te vragen of de regte, naam van haar gevangene niet is Maria van Antwerpen?
Zegt ja.

3. Zo ja, om wat redenen zij gevangene dien alzo niet schrijft en teekent?
Zegt omdat zij zig als Machiel had opgegeven in manshabijt.

4. Of gemelde sententie van den krijgsraad niet door wijlen Zijne Doorlugtige Hoogheid den heere Prince van Orange en Naussau is geapprobeert en goedgekeurd?
Zegt ja.

5. Zo ja, hoe zij gevangene dan kan voorwenden dat welgemelde Zijne Doorlugtige Hoogheid haar zoveel als ontslagen zoude hebben?
Zegt zij gevangene dat de man haar zulks belooft heeft bij hand en mond.

6. Na wat stad of plaats zij gevangene te Breda gebannen zijnde zig heeft begeeven?
Zegt na Maersen en daarvandaan na Arnhem [?] en toen Zijn Hoogheid haer dit belooft had, na Ter Gouw.

7. Alzo zij gevangene bij voorig examen heeft bekent dat zij in het jaar 1761 in deeze stad heeft gewoont, en in den jaare 1762 is heen gegaan te vragen wanneer zijgevangene alsdoen in deeze stad is gekoomen?
Zegt in't jaar 1751 in de stad gekomen en alhier een halfjaar gewoond hebbende toen met haar jongste broer na Gelderland te zijn vertrokken en dat Jansje van Oyen alstoen voor plaisier is mede gegaan.

8. Of zij gevangene al in den jaere 1752 niet binnen deze stad heeft gewoont?
Zegt neen.

9. Zo ja bij wien?
Vervalt.

10. Of zij gevangene alsdoen niet heeft gekent zeeker burgerdogter genaemt Jansje van Ooyen?
Zegt zij gevangene ja.

11. Waar dezelve woonagtig was?
Zegt bij haar moey, juffrou van Geel.

12. Hoe zij gevangene aan kennis met dezelve is gekoomen?

Zegt zij gevangene dat zij een week of zes bij juffrou van Geel is tuis geweest.

13. Of zij gevangene dezelve Jansje van Ooyen in den gemelde jaare 1752 niet heeft gedebaucheert of verleid?
Zegt dat 't met consent van de moey van Jansje van Oyen is geweest.

14. Werwaarts zij gevangene dezelve heeft vervoert of tenminsten met haar is heen gegaan?
Zegt haer niet vervoert te hebben, maar met volle consent van haar moey na Rotterdam te zijn gegaan metterwoon.

15. Hoelang zij zig aldaar hebben opgehouden?
Zegt vierdalf jaar.

16. Waarmede zij gevangene en gemelde Jansje van Ooyen zig hebben geneert?
Zegt met naien om aan de kost te komen.

17. Hoe oud gemelde Jansje van Ooyen dies tijds was?
Zegt zulx niet te weten.

18. Hoe en wanneer zij van malkanderen zijn af geraakt.
Zegt dat 't werk zo slap was dat zij gevangene voor zig zelvs nauwlijx de kost kon winnen en dat zij alstoen gemelde Jansje van Oyen bij haer moey heeft tuis gebragt nadat zij vierdalf+ jaar bij malkander te Rotterdam gewoont hadden.

19. Of zij gevangene nog heeft de goude penning welke zij bij vorig examen heeft voorgewent van wijlen Zijne Doorlugtige Hoogheid gekreegen te hebben zoveel als een waarborg van ontslag?
Zegt neen.

20. Zo neen, om wat voor reeden zij zig dien heeft afhandig gemaakt?
Zegt de penning verwisselt te hebben om een tas te kopen voor gemelde Jansje van Oyen, omdat die sonder tas niet dorst tuis komen, terwijl se de hare verloren had.

21. Waar en wanneer en bij wien zij zig dien heeft afhandig gemaakt?
Zegt te Arnhem bij een silversmid in den jare 1752.

\+ vierdalf: drie-en-een-half

22. Of zij gevangene nog langer zal staande houden dat zij in de natuur een manspersoon zoude zijn?

Zegt zulx gelogen te hebben om haar eed niet te breken en een ander te verschonen.

Aldus gerespondeert op de Tiendewegspoort ten overstaan van de heeren mr. Adriaan Prins, mr. Cornelis van der Burch, mr. Nicolaas Teyssen, schepenen op den 11 february 1769

(w.g.) Maria van Antwerpen

In kennisse van mij als secretaris (w.g.) B. Jongkint

Nader articulen aan de Ed. Agtb. Heeren schepenen der stad Gouda overgegeeven uit den naam ende vanwegens den Wel. Ed. Gestr. heer mr. Gualtherus de Moor, bailliu en schout der voorzegde stad, omme daarop ten verzoeke van denzelven r.o. te hooren ende te examineren den persoon van Maria van Antwerpen te voren zig genoemt hebbende Machiel van Antwerpen 's heeren gevangene.

1. Alzo zij gevangene op de laatste vrage van het vorig examen hierin bestaande of zij gevangene nog langer zal staande houden dat zij in de natuur een manspersoon zoude zijn, gezegt heeft zulks geloogen te hebben om haar eed niet te breeken en een ander te verschoonen, te vragen welken eed zij gevangene alsdoen heeft bedoelt en wien zij heeft getragt te verschoonen?

Zegt zij gevangene dat zij gevangene met Cornelia Swartsenburg bij God heeft gesworen dat zij beide tot het uiterste toe malkander getrouw zouden wesen en staande te houden dat zij gevangene in de natuur een manspersoon was en dat zij getragt heeft Cornelia Swartsenburg te verschonen.

2. Of zij gevangene vervolgens alsnu niet moet bekennen dat zij inderdaad een vrouwspersoon is?

Zegt ja.

3. Of zij gevangene onder den naam van Machiel van Antwerpen in den jaare 1762 zig met Cornelia Zwartzenburg te Zwol niet heeft in ondertrouw doen opneemen en vervolgens op den 9e augustus van datzelve jaar in den Gereformeerde kerk aldaar is getrouwt?

Zegt ja, en dat Cornelia Swartsenburg haar daartoe gedwongen heeft en dat die ook oorsaak is geweest dat zij gevangene daar dienst genoomen heeft.

4. Of zij gevangene zig alsdoen niet heeft op- en voorgegeeven te zijn jongman?
Zegt ja.

5. Om wat reden zij gevangene zulks heeft gedaan, daar zij wist dat zij vrouwspersoon was.
Zegt zij gevangene om Cornelia Swartsenberg te dekken voor haar eer.

6. Hoe zij gevangene heeft durven bestaan andermaal met een vrouwspersoon te trouwen daar zij in den jaare 1751 door den krijgsraad van het guarnizoen te Breda reeds was gestraft ter zake zij gevangene onder den naam van Johannes van Ant met Johanna Martina Kramers te Coeverden in den jaare 1748 was getrouwt?
Zegt zij gevangene dat zij zulx Cornelia Swartsenburg heeft voorgehouden, dog dat die heeft gesegt dat als zij gevangene daarover gestraft wierd, dat zij dan ook straf lijden zou en dat Cornelia Swartsenburg heeft bijgevoegd dat zij haar gevangene niet zou verlaten.

7. Wat de aanleiding of oorzaak is geweest waarom zij gevangene met de voornoemde Cornelia Zwartzenburg is getrouwt?
Zegt dat Cornelia Swartsenburg haar gevangene daartoe heeft versogt omdat se in de kraam moest.

8. Waar en wanneer zij gevangene kennis heeft gekreegen aan de voornoemde Cornelia Zwartzenburg.
Zegt toen se bij Marytje woonde en dat Cornelia Swartsenburg haar telkens aandeed.

9. Of zij gevangene met de voornoemde Cornelia Zwartsenburg binnen deze stad te zaamen heeft gewoont?
Zegt ja, bij Marytje Arnel wonende op de Nieuwehaven.

10. Zo ja, bij wien en hoe lang?
Zegt een week of ses.

11. Of zij gevangene met dezelven Cornelia Zwartzenburg van hier niet is vertrocken naar Zwol?
Zegt neen, alleenlijk heen gegaan te zijn en dat Cornelia Swartsenburg agt dagen daarna is gevolgt.

12. Wat aanleiding heeft gegeven dat zij te zaamen naar Zwol vertrocken zijn?
Zegt zij gevangene dat Cornelia Swartsenburg haar zulx geraden had omdat 't een frontierplaats was en dat zij gevangene dan daar de snaphaan weer op schouder kon neemen.

13. Of voornoemde Cornelia Zwartzenburg niet zwanger was, toen zij te zaamen van hier vertrocken?
Zegt zij gevangene ja.

14. Zo ja, of zij gevangene weet bij wien.
Zegt neen, haar zulx noit gevraagt te hebben.

15. Waar en wanneer gemelde Cornelia Zwartzenburg alsdoen is verlost?
Zegt te Swol bij eene Dynemeuy, alwaar se samen in huys woonden.

16. Of 't kind levend of dood ter weereld is gekoomen?
Zegt 't kind ontrent half vergaan te zijn geweest toen het ter wereld kwam.

17. Of voornoemde Cornelia Zwartzenburg niet meermaal zwanger is geweest en ook van een levendig kind is verlost?
Zegt zij gevangene ja, in 't jaar van 1764.

18. Zo ja, wie daarvan vader is geweest?
Zegt zij gevangene dat Cornelia Swartsenburg haer heeft gezegt dat zij goed had tuis gebragt bij een officier die pas onder 't regiment was gekomen en dat die haar opgenomen en op een ledikant gegooit had en haer vervolgens gebruikt en dat zij van die tijd af aan zwanger is geweest.

19. Of zij gevangene zig onder den naam van Machiel van Antwerpen niet als vader heeft opgegeeven bij den doop van het kind in vorig examen gemelt engenaamt Willibrordus?
Zegt zij gevangene ja.

20. Hoe zij gevangene zulks heeft durven bestaan?
Zegt zij gevangene dat zij in nood was en 't wel doen moest, omdat se het tegen geen mensch dorst zeggen.

21. Of het niet is vals en onwaaragtig, 'tgeen zij gevangene in een vorig examen heeft staande gehouden dat zij kind of kinderen bij voornoemde Cornelia Zwartzenburg heeft geteelt?
Zegt zij gevangene ja.

22. Of zij gevangene niet heeft geweeten wat de pligt is van een getrouwt man omtrent zijn vrouw?
Zegtja, soals sij heeft horen zeggen, maar dat zij er noit ondervinding van gehad heeft.

23. Hoe en op wat wijze zij gevangene zig ten dien opzigte heeft gedragen omtrent de voornoemde Cornelia Zwartzenburg getrouwt zijnde?
Zegt zij gevangene altoos geleeft te hebben als susters met malkander.

24. Of zij gevangene niet eenigerley zoort van vleeschelijke gemeenschap met voornoemde Cornelia Zwartzenburg heeft gehad en welke?
Zegt noit.

25. Zo neen, hoe zij gevangene zig daarvan heeft weten te verschoonen?
Zegt zij gevangene dat Cornelia Swartsenburg reeds zo wel wist dat zij gevangene een vrouwspersoon was als zij gevangene zelfs.

26. Of de voornoemde Cornelia Zwartzenburg van haargevangene nooit vleeschelijke gemeenschap heeft gevergt?
Zegt zij gevangene neen.

27. Of zij gevangene nadat zij met voornoemde Cornelia Zwartzenburg was getrouwt aanstonds aan dezelve heeft geopenbaart dat zij vrouwspersoon was?
Zegt zij gevangene dat zij zulx aan Cornelia Swartsenburg hier al gesegt heeft en dat die 't wel geweten heeft.

28. Zo neen, hoe zij gevangene na haar trouwen zulks heeft kunnen verbergen?
Vervalt.

29. Zo ja, bij welke gelegentheid zij gevangene 'tzelve heeft geopenbaart?
Zegt bij gelegenheid dat Cornelia Swartsenburg zwaar was.

30. Of zij gevangene voornoemde Cornelia Zwartzenburg niet heeft verzogt en overgehaalt om haar gevangenes staat te verbergen?
Zegt zij gevangene dat zij zulx met Cornelia Swartsenburg had overleyd.

31. Zo ja, door wat middelen?
Vervalt.

32. Hoe lang zij gevangene en voornoemde Cornelia Zwartzenburg te zaamen geleeft en uiterlijk als man en vrouw huisgehouden hebben, nadat dezelve Cornelia Zwartzenburg wist dat zij gevangene een vrouwspersoon was?
Zegt van den 9 augustus van het jaar 1762 af totdat zij hier in hegtenis is gekomen.

33. Of zij gevangene niet weet dat zodanig huwelijk tussen twee vrouwspersonen strijdig is tegen goddelijke en menschelijke wetten en mitsdien ten hoogsten strafbaar?
Zegt ja.

Aldus gerespondeert op Tiendewegspoort ten overstaan van de heeren mr. Cornelis van der Burch, Jacob Boon van Ostade, mr. Nicolaas Teyssen en mr. Martinus van Toulon, scheepenen, op den 14 february 1769.

(w.g.) Maria van Antwerpen.
In kennisse van mij als secretaris (w.g.) B. Jongkint

Nader articulen aan de Ed. Agtb. Heeren schepenen der stad Gouda overgegeeven uit den naam ende vanwegens den Wel. Ed. Gestr. heer mr. Gualtherus de Moor, bailliu en schout der voorz. stad, omme daarop ten verzoeke van denzelven r.o. te hooren ende te examineren den persoon van Maria van Antwerpen te vooren zig genoemt hebbende Machiel van Antwerpen 's heeren gevangene.

1. Te vragen of Cornelia Zwartzenburg ten tijde van haare verlossing te Zwol van het kind, 'twelke zij gevangene bij voorig examen heeft bekent dat omtrent half vergaan was toen het ter wereld kwam, alsmede bij haare verlossing te Amsterdam van een levendig kind in den jaare 1764 is geholpen door een vroedvrouw?
Zegt zij gevangene dat Cornelia Swartsenburg te Amsterdam van een vroedvrouw geholpen is, maar te Zwol van zelfs gekomen te zijn door een schrik; zegt nader dat de oude vrouw haar gereddert heeft.

2. Zo neen, om wat reden geen vroedvrouw is gehaalt en wie haar dan geholpen heeft?
Vervalt.

3. Zo ja, of zij gevangene weet den naamen van dezelve vroedvrouwen?
Zegt zij gevangene Heintje Nietman, thans wonende in de Vinkestraat, maar toen woonagtig op 't Haarlemmerplein.

4. Of voornoemde Cornelia Zwartzenburg niet voor hoer heeft gespeelt, nadat zij gevangene met haar getrouwt was?
Zegt zij gevangene neen.

5. Of zulks niet is geschiet met kennis van haar gevangene?
Vervalt.

6. Of zij gevangene en Cornelia Zwartzenburg niet hebben gedeelt het geld 'twelk op die wijze werd verdient?
Vervalt.

7. Of de naam van Cornelia Zwartsenburg bij den ondertrouw met haar gevangene te Zwol niet is opgegeeven te zijn Cornelia van Zwartzenborg?
Zegt zulx voor de waarheid niet te kunnen zeggen.

8. Om wat reden zulks is geschiet?
Vervalt.

9. Alzoo zij gevangene bij voorig examen heeft bekent in den jaare 1764 naar Amsterdam te zijn gegaan en in den jaare 1766 aldaar eerst dienst genoomen te hebben als soldaat, te vragen waarmede zij gevangene in dien tussentijd de kost heeft gewonnen?
Zegt zij gevangene met kleermaken, met oranjelinten te lopen, met uitdragerije en oud goed op te kopen om weder te verkopen.

10. Wat zij gevangene gedaan heeft om de kost te winnen alvorens zij in den jaare 1746 dienst heeft genoomen als soldaat?
Zegt gedient te hebben als meid.

11. Zo zegt met dienen, te vragen waar zij gevangene al gedient heeft?
Zegt in Breda bij eene van Weerd, een tinnegieter, derdalf[+] jaar, vervolgens bij mevrouw Tromer, anderhalf vierendeel jaars[+] en vervolgens bij juffrou Niveld, een half vierendeel jaars, en vandaar bij de burgemeester De Bons, van waar zij binnenstijds verhuist is, omdat zij rusie met de meid gekregen had, toen bij juffou Antikes, wiens man schilder was van de Prins van Oranje, anderhalf jaar, vandaar vertrokken na Wageningen bij mevrouw Keyser, ontrent 8 maanden, en dat se alsdoen in dienst is gegaan als soldaat.

12. Hoe oud zij gevangene is geweest toen zij is gaan dienen?
Zegt, zo zij gelooft, een jaar of 13 oud geweest te zijn.

13. Bij wat gelegentheit zij gevangene is gaan dienen?
Zegt zij gevangene [doorgehaald: 'Door een baloorig hooft'] omdat zij door haar moey mishandelt wierd, daar se geen hondeleven had, veel min een kindsleven.

+ derdalf: twee-en-een-half
+ vierendeel jaars: drie maanden

14. Of zij gevangene alsnog zal staande houden dat zij van wijlen Zijne Doorlugtige Hoogheid den heere Prince van Orange en Nassau heeft ontvangen een goude penning als een waarborg van haar ontslag waarop het borstbeeld en het wapen van hoogstgemelde Zijne Doorlugtige Hoogheid stond zoals zij gevangene in een vorig examen heeft voorgegeeven?

Zegt zij gevangene ja en dat se van verscheide menschen is gesien.

15. Of zij gevangene niet moet bekennen dat haar gantse leven, ten minste zeedert den jaare 1746, is een zamenknooping van falsiteiten en bedriegerijen?

Zegt zij gevangene het uit geen bedrog maar mistroostigheid gedaan te hebben.

16. Wat zij gevangene alsnog tot haare verschooning weet in te brengen?

Zegt dat zij 't gedaan heeft uit liefde tot haar evennaasten.

Aldus gerespondeert op Tiendewegspoort op den 17 february 1769 ten overstaan van de heeren mr. Cornelis van der Burch, Jacob Boon van Ostade, mr. Nicolaas Teyssen en mr. Martinus van Toulon, scheepenen,

(w.g.) Maria van Antwerpen
In kennisse van mij als secretaris (w.g.) B. Jongkint.

Examinatie gedaan op Tiendewegspoort op den 18 february 1769 bij mr. G. de Moor, balliu, ter presentie van de heeren mr. Jacob Speelman, heer van Nuland, mr. Adriaan Prins, Jacob Boon van Ostade, mr. Nicolaas Teyssen en mr. Martinus van Toulon, schepenen.

Maria van Antwerpen hare confessien van den 30e january van den le, 6e, 11e, 14e en 17e februari 1769 voorgelesen zijnde, heeft verklaart daerbij te persisteren.

(w.g.) Maria van Antwerpen
In kennisse van mij als secretaris (w.g.) Jongkint

Den heer mr. Gualtherius de Moor, balliuw en schout der stad Gouda, r.o., eysscher in cas crimineel, op en jegens Maria van Antwerpen, 's heeren gevangene. Alzo Maria van Antwerpen zig te voren genoemt hebbende Machiel van Antwerpen, oud vijftig jaren, geboren te Breda en laast gewoond hebbende te Amsteldam, buiten pijn en banden van ijzer heeft bekend en beleden, ende ook anderzints volledig gebleken is, dat zij gevangene in den

jare 1751 door den krijgsraad van 't guarnisoen te Breda is gebannen voor al haar leven uit de Generaliteit en uit alle plaatzen bezet met troepes van den staat, zonder daar weder in te mogen komen op poene van zwaarder straffe, en gecondemneerd in de kosten en misen van justitie ter sake zij in 't jaar 1746 in de Graaf als soldaat voor ses jaren had dienst genomen onder de compagnie van den capitein Trip in het regiment van den luytenantgeneraal Veldman, in den voors. jare 1751 te Breda in guarnisoen leggende, en dat zij daarbij had op- en voorgegeven genaamt te zijn Johannes van Ant, en geboren te Arnhem, en dat zij in den jare 1748 had bestaan als een manspersoon onder de voors naam van Johannes van Ant zig te Coevorden in ondertrouw te laten opnemen met Johanna Martina Cramers en met dezelve in de gereformeerde kerk aldaar op den 18e augustus van dat zelve jaar te trouwen. Dat des niettegenstaande zij gevangene zig onlangs binnen dese stad wederom als manspersoon heeft vertoont en in detentie geraakt zijnde, wel eerst heeft staande gehouden dat zij in de natuur een manspersoon was, en kinderen geteeld had, en zulx zelvs, nadat zij was gevisiteerd en vrouwspersoon bevonden, dog eindlijk heeft bekend, dat zij inderdaad een vrouwspersoon was en gelogen te hebben dat zij in de natuur een manspersoon zoude zijn om haar eed niet te breeken, waarbij zij gevangene met zeeker vrouwspersoon door haar met name genoemd bij God heeft gezworen, dat zij beide tot het uiterste toe malkander getrouw zouden wezen en staande te houden, dat zij gevangene in de natuur een manspersoon was, en dat zij gevangene getragt heeft gemelte vrouwsperzoon te verschoonen, en wijders heeft geconfesseerd dat zij gevangene in den jare 1762 onder den naam van Machiel van Antwerpen wederom als zoldaat heeft dienst genomen onder het eerste battaillon van den generaal Kinschot onder den capitein De Bok, dies tijds in guarnisoen leggende te Swol voor ses jaaren, en dat zij naderhand was gedwongen op hetzelve briefje te teekenen voor agt jaren, en dat zij toen was heengegaan en gezegt heeft, geen accord, geen zoldaat. Dat zij had ondernomen dienst te neemen, omdat zij meende, dat zij zo veel als ontslagen was van bovengemelde sententie, dat zij gevangene dies tijds de naam van Johannes van Ant heeft verworpen, en op- en voorgegeven te zijn Machiel van Antwerpen, omdat meest al 't volk Bredanaars waren, en dat zij niet kenbaar zoude wezen. Dat zij gevangene onder denzelven naam Machiel van Antwerpen in den voornoemde jare 1762 met voorgemelde vrouwspersoon, die zo wel als zij wist, dat zij gevangene mede een vrouwspersoon was, zig te Zwol heeft in ondertrouw doen opnemen en vervolgens op den 9 augustus van dat zelve jaar met haar in de gereformeerde kerk aldaar is getrouwt. Dat zij gevangene zig als toen heeft op- en voorgegeven te zijn jongeman om gemeld vrouwspersoon te dekken voor haar eer, waartoe hetzelve vrouwspersoon haar gevangene

had versogt, omdat zij in de kraam moest; dat het voornoemd vrouwspersoon te Swolle is verlost dog dat het kind half ontrent vergaan was toen het ter wereld kwam. Dat zij gevangene in den jare 1764 met voornoemd vrouwspersoon is vertrokken naar Amsteldam, dat het zelve vrouwspersoon aldaar van een ander zwanger was geworden, dat het zelve vrouwspersoon in den voornoemde jare 1764 te Amsteldam is verlost van een levendig kind, dat het zelve is genaamt Willebrordus en dat zij gevangene onder den naam van Machiel van Antwerpen zig bij den doop als vader van het zelve heeft opgegeeven, omdat zij in nood was, en 't wel doen moest, omdat zij 't niemand dorst zeggen.

Dat zij gevangene onder de voornoemde naam van Machiel van Antwerpen daarna (zo zij geloovt in den jare 1766) te Amsteldam dienst heeft genomen onder de compagnie van den heer capitein Ruysch, dat zij zig toen heeft opgegeeven oud te zijn drie en twintig jaaren om dienst te kunnen krijgen, en dat zij eenjaar en zeven maanden onder denzelve heeft gedient en als toen haar pas bekomen.

En nadien zij gevangene zig dus andermaal heeft schuldig gemaakt aan zeer groove en hooggaande falsiteiten in het veranderen van haar naam en qualiteit niet alleen, maar ook de goddelijke en menschelijke wetten op het stuk van het huwelijk vastgesteld, waartegen zij gevangene heeft bekend te weeten, dat zulk een huwelijk strijdig was, heeft geëludeert en bespot, 'twelk in een land van justitie niet kan werden geleeden, maar rigoureus anderen ten afschrik en exempel behoort te werden gestraft.

Zoo concludeert den heer eijsser r.o. uit den naam ende van wegens hun Ed. Groot. Mog. de heeren Staaten van Holland en Westvriesland, dat zij gevangene over en ter sake voors. bij vonnisse van de Ed. Agtb. heeren scheepenen zal werden gecondemneerd gebragt te worden op het schavot agter het raadhuis deezer stad, plaatze daar men gewoon is crimineele justitie te doen, om aldaar ter discretie van heeren scheepenen strengelijk met roeden te worden gegeesselt en met het stadsteeken te worden gebrandmerkt, en wijders geconfineerd in het tugthuis dezer stad voor den tijd van twaalf agtereenvolgende jaaren, omme gedurende dien tijd aldaar met haar handenwerk de kost te winnen, en na expiratie van dien voor altoos gebannen uit den lande van Holland en Westvriesland zonder daar weder in te komen, op poene van zwaarder straffe, en dat zij gevangene zal werden gecondemneerd in de costen van haar gevangenis en misen van justitie, ofte tot anderen alzulke poene als heeren schepenen na regt en opregte justitie zullen bevinden te behooren.

Schepenen der stad Gouda, gesien de confessie van Maria van Antwerpen,

's heeren gevangene, gezien de informatiën, geëxamineert hebbende den crimineele eysch en conclusie bij den heer balliuw r.o. op ende jegens haar gevangene gedaan en genoomen, ende op alles gelet hebbende 'tgeene ter materie dienende was, doende regt uit den naame ende vanweegens haar Ed. Gr. Mog. de heeren Staaten van Holland ende Westvriesland, bannen haar gevangene voor altoos uit de stad en jurisdictie vandien, zonder middelerwijl daarinne te koomen, op poene van zwaarder straffe, condemneeren niettemin haar gevangene in de kosten van haar gevangenisse en misen van justitie, ontzeggen den heer officier r.o. zijnen verdere eysch en conclusie op ende jegens haar gevangene gedaan en genomen.

Aldus gedaan bij de heeren mr. Jacob Speelman, heere van Nuland, mr. Adriaan Prins, Jacob Boon van Ostade, mr. Nicolaas Teyssen en mr. Martinus van Toulon, schepenen, op den 21 february 1769, en gepronuncieert op den 23e daaraanvolgende, present de heeren mr. Nicolaas Teyssen en mr. Martinus van Toulon, schepenen.

Bijlage 2
Een vermaekelyk Liedeken

Een vermaekelyk Liedeken van een manhaftig Vrouwpersoon, die de staeten van Holland vyfjaer en zes maenden gediend heéft, als Grenadier binne Breda.

Stem: Den Maelder van Lokeren.

Nu vrinden hoort zingen
een lied capitael+
het zyn vremde dingen
geschied in Bredael
een dogter by maeten+
vol eer als een' helt
zij trok voór de staeten
kloekmoedig te veld
ik zal u verklaeren
zy heéft met plaizier
gediend haer zes jaeren
als kloek Grenadier.

Zy heéft eerst in Breda
gediend als een meyd
zy nam van haer jouffrouw
met vrede afschyd
zy kogt voór haer huer-geld
een schoon mans-habeyd
trok zoo na Deventer
in korten tyd
waer zy informeérde
na een' Capityn
en haer angageérde
om Soldaet te zyn.

+ capitael: kostelijk, voortreffelijk
+ by maeten: juist, precies

Zy kwam als een peêrel+
voór den Capityn
nooyt schoonderen keêrel
dagt hem daer te zyn
hy zeyde wel borstjen
wat wilt gy op d'and
den kwand als een borstjen
die zy g'heel gelant
voór twintig Rikxdaelders
ik ben uw' Soldaet
den Capityn Riaelders
den koop ras toe slaed.

Zy pronkte vartabel+
met haer nieuw montuer+
den zwier van den Sabel
sloeg front en postuer
op den hoed een Cocarde
en 't hair gefrizeérd
met zwarte moustaches+
haer niets en mankeérd
zy deé d'Exercitie
en pront met plaizier
als heer in officie+
of een Grenadier.

In 't veld en batalie+
in den Franschen tyd
zy was voór een talie+
in 't minst niet vermeyd+
men heéft haer zien loope
twee reyzen terstond
eens doór de spits roede
en doór de cardons
hoe menig Soldaet
britael+ en kloek
waer hy voór deés daed
hy scheét in zyn broek.

+ peêrel: parel
+ vartabel: veritabel, echt
+ montuer: monstering, uitrusting
+ moustaches: knevel
+ heer in officie: officier
+ en batalie: in een veldslag
+ talie: talio (lat.): wedervergelding, straf
+ vermeyd: bang
+ britael: brutaal

In de kryg fatieken+
diend zy den Colonel
als de Domestieken
heel moey hips+ en rel+
zoo dat zy changeérde
met haer Regement
na Breda in vreden
daer wierd zy bekend
daer ging zy uyt vryën
by een hipse meyd
om den klap+ te meyën
die daer wierd gezeyd.

Zy trouwde het meysjen
al in korten tyd
en heéft haer een rysjen
de zaek uyt geleyd
ik ben als u heden
ook een vrouw-persoon
ik stel myn gebieden
tot straf of tot loon
ik ben eenen stier-man+
ik vaer zonder mast
wy haelen daer eer van
maer wel op gepast.

De bruyd viel aen 't weene
en riep vreede maegd
hier moet aen de steenen
den nood zyn geklaegd
uw schandelyk verborgen
die brengd my in schand
ach Lief wilt niet zorgen
blyft maer constant
ik moet het ook derven
daer gy zoo na tragt
die liefde moet zwerven+
daer Cupido lacht.

+ de kryg fatieken: de beslommeringen van het krijgsbedrijf
+ hips: hups, charmant
+ rel: slank, pril
+ klap: achterklap, roddel
+ stier-man: stuurman
+ zwerven: omdolen

Zy liet haer beraeden
en leefden getrouw
maer wierden verraeden
al doór een jouffrouw
daer zy by te voóren
als meyd had gediend
die kwam dit te hooren
en brouwden een find+
zy heéft ras ontboden
den heer Capityn
den Colonel doen nooden
om vrolyk te zyn.

Den tryn+ is gekomen
van al d'Officiers
jouffrouw ging roemen
op de musquettiers
den Colonel dien roemden
van moey en precies
dat hy niemand schroomde
van schoon Grenadiers
mynheer dan is 't wonder
ik zweêr by de kroon
ik zeg daer is onder
een schoon vrouw persoon.

Men heéft haar doen kome
al voór den Colonel
en de zaek ondernomen
aenhoort maer dit spel
wel keêrel wat wonder
wat is my gezeyd
als dat gy van onder
heel gebroken zyt
mynheer 't is een fabel
die my zoo blameért
dat hy trekt den sabel
en hem deffendeért.

+ brouwden een find: bedacht een valstrikje
+ tryn: optocht

Sa wilt u posteren
met den medicyn
ik doen u visiteren
doór den Chirurzyn
gy zyt hier bekent
voor een vrouw-persoon
voór gansch 't regiment
gy krygt uwen loon
gy brengt door de trouw
noch een dochter in schand
wat zeyd dan u vrouw
van zoo eenen kwant.

Ach wy zyn verraeden
ô vreed ende fel
ik smeek om genaede
ô goeden Colonel
sa ras wilt hun zetten
getwee in 't kasjot
en straf doen opletten
volbrengt myn gebod
den Prins van Oranien
die gaf haer pardon
doór haer vroóm companie
zy kwam uyt prison.

Gy dochters en vrouwen
't dint u tot een leer
wilt dit wel onthouwen
van deés dochter teer
manhaftig in reden
kloekmoedig in bloed
en eerbaer in zeden
standvastig in moed
veel Jongmans die gryzen+
zoo zy zyn Soldaet
wilt de meysjens pryzen
om haer kloeke daed.

+ gryzen: huilen, schrikken